

G Ü M R Ü K U Z M A N L A R I D E R N E Ğ İ

GÜMRÜKTE UZMAN GÖRÜŞÜ

YIL: 7 • SAYI: 1-17 • Nisan - Haziran 2008

**İhracat Kontrolleri, Türkiye •
Örneği ve Türkiye Gümrük İdaresinin Rolü**

**Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin •
Ortak Ticaret Politikasına
Uyumu (2.Bölüm)**

**Tarife Sınıflandırmasının Dış Ticaret İstatistikleri Bakımından •
Önemi ve Dış Ticaret İstatistiklerine İlişkin AB Mevzuatı**

**Tarihte Ermeni Meselesi Üzerine •
Bir Deneme (2.Bölüm)**

Küreselleşme ve Transfer Fiyatlandırması •

• ABD Serbest Ticaret Bölgeleri
Üzerine Bir İnceleme

• Avrupa Birliği'nde Komitoloji

• Avrupa Birliği'nde Nakit
Kontrolleri ve Türkiye'nin Durumu

• Kişisel Verilerin Korunması Hukuku

Sizce

Tükenmez Kalem

Bizce

9608.10.10.10.00

ÇEŞİTLİ MAMUL EŞYA

Bilyalı kalemler, keçe uçlu veya diğer gözenek uçlu yazı ve işaret kalemleri; mürekkepli kalemler, stilolar ve diğer dolma kalemler; duplikatör kalemleri; dolma kurşun kalemler; dolma kalem ve kurşun kalem sapları ve benzeri saplar; bunların aksamları (kapak ve klipsler dahil) (96.09 pozisyonundaki eşya hariç):

Bilyalı kalemler:

Sıvı mürekkepli olanlar:

Plastik maddelerden olanlar

İlgili Mevzuat:

1) [32] Haksız Rekabet

* İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ (2004/4 - 02.03.2004-25390 tarih ve sayılı R.G.)

Menşe Ülke	G.T.I.P.	Dampinge Karşı Vergi(ABD Doları/Adet)
Çin Halk Cum.	9608.10.10.10.00	0,066
Çin Halk Cum.	9608.40.00.10.00	0,040

İlgili mevzuat 02.03.2004-02.03.2009 tarihleri arasında geçerlidir.

* İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesine İlişkin Tebliğ (2008/5 - 30.01.2008-26772 tarih ve sayılı R.G.)

İthalatçı Beyanı ve Menşe Şahadetnamesi

MADDE 1 - (1) EK-1'deki tabloda yer alan dampinge karşı önleme tabii mallardan, karşılığında belirtilen ülkeler menşeli olanların Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi çerçevesinde ithalinde;

a) Önlemin etkisiz kılınmakta olduğu yönünde ciddi şüphe nedeniyle, önlemin etkinliğinin takibinin sağlanmasına dönük incelemeye esas teşkil etmek üzere, EK-2'de yer alan "İthalatçı Beyanı",

b) Menşeli konusunda ciddi şüphe bulunması nedeniyle, A.TR Dolaşım Belgesi ibraz edilmiş olsa dahi eşyanın menşesini tevsik eden belge (menşe şahadetnamesi / EUR.1 veya muadili belge / Form A) ve

c) EK-3'te yer alan "Üretici-İhracatçı Beyanı"

gümrük idaresine ibraz edilir.

- Sevkiyat bazında CIF değeri 500 ABD Doları'nı geçmeyen eşya ithalinde bu Tebliğ hükümleri uygulanmaz.

- Bu Tebliğ 31.12.2008 tarihine kadar geçerli olmak üzere 30.01.2008 tarihinde yürürlüğe girer.

GTİP	ÜLKELER
9608.10.10.10.00	Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya
9608.40.00.10.00	

2) [79] EFTA Anlaşmasında 'Menşe Kuralı' var.(18.4.92 Mük. RG)

3) [81] İsrail STA'nda 'Menşe Kuralı' var.(18.7.97 Mük. RG)

4) [102] Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (24.06.2007-26562 tarih ve sayılı RG)
* Ambalaj ürünlerinin geri dönüşümlü olması mecburi bulunmaktadır. Ayrıca geri dönüşüm işaretini taşımaları mecburidir.

Alternatifi olmayan ambalajlar dışında, geri dönüşümü ve geri kazanılması teknik olarak mümkün olmayan ambalajların üretilmesi, piyasaya sürülmesi ve ithali yasaktır.

5) [176] Genel düzenlemeler kapsamındaki "Hassas Ürünler" ve "Hassas Olmayan Ürünler" (25.08.2004-25564 RG)

* Hassas Olmayan Ürün

Vergi ve Fonlar:

Avrupa Topluluğu için GV 0 (01.01.2008)

Az Gelişmiş Ülkeler için GV 0 (01.01.2008)

Bosna Hersek için GV 0 (01.01.2008)

Batı Şeria ve Gazze Şeridi için GV 0 (01.01.2008)

Diğer Ülkeler için GV 3.7 (01.01.2008)

EFTA için GV 0 (01.01.2008)

Fas için GV 0 (01.01.2008)

Gelişme Yolunda Ülkeler için GV 0 (01.01.2008)

Hırvatistan için GV 0 (01.01.2008)

İsrail için GV 0 (01.01.2008)

Kosova için GV 0 (01.01.2008)

Makedonya için GV 0 (01.01.2008)

Mısır için GV 0 (01.01.2008)

Özel Teşvik Düzenlemesi Ülkeleri için GV 0 (01.01.2008)

Suriye için GV 0 (01.01.2008)

Tunus için GV 0 (01.01.2008)

OTV 0 (01.08.2002)

KDV 18 (01.01.2000)

EMY 0 (09.08.2006)

Biz, emeğimiz, geniş hizmet ağıımız ve bilgi birikimimizle başarı hikayenizin arkasındaki güç olmak için varız.

30 yıldır dış ticarete dair ne varsa; bilmeniz, büyümeniz ve ilerlemeniz için...

SAHİBİ:

Gümrük Uzmanları Derneği Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Aynur ÇIRAY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:

Evren YENİ

YAYIN KURULU:

Adem OĞULTARHAN
Damla EŞREFOĞLU
Mehmet UYLUKÇU
Ömür ÖÇLAN
Serkan AYYILDIZ
Yaşam ÇİÇEK

REKLAM YÖNETMENİ:

Serkan AYYILDIZ

GÜMRÜK UZMANLARI DERNEĞİ YÖNETİM KURULU:

Aynur ÇIRAY
Ebru CAN
Mehmet UYLUKÇU
Koray SOKULLU
Evren YENİ

YÖNETİM ADRESİ:

Yüksel Cad. No: 46 Kat: 4 Kızılay / ANKARA

Tel: (312) 306 89 61
Faks: (312) 311 50 47
E-posta: gud@gud.org.tr
www.gud.org.tr

ABONELİK:

Yıllık 4 adet dergi için abonelik bedeli
KDV Dahil 25,00 YTL'dir.
Abonelik ve ayrıntılı bilgi taleplerinizi,
gud@gud.org.tr e-posta adresine veya
(312) 311 50 47 no'lu faks ile iletebilirsiniz.

ISSN:

1303-7722

Gümrükte Uzman Görüş'ün basımı Onur
Matbaacılık Ofset Tanıtım Hizmetleri Ltd.Şti.
tarafından gerçekleştirilmiştir. Nisan 2008.
Matbaacılar Sitesi 35. Cad. 558. Sk. No:47
İvedik / ANKARA

Copyright © 2002-2008 Gümrük Uzmanları Derneği
Her hakkı saklıdır.
Yaygın süreli yayındır.
Üç ayda bir yayınlanır.
Dergi'de yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

2

Yönetim Kurulundan

4

**ABD Serbest Ticaret Bölgeleri
Üzerine Bir İnceleme**
Sebahattin KUŞ

10

Avrupa Birliği'nde Komitoloji
Ahmet BALCI

15

**Avrupa Birliği'nde Nakit Kontrolleri ve
Türkiye'nin Durumu**
Cem SÖNMEZ

18

**Tarife Sınıflandırmasının Dış Ticaret
İstatistikleri Bakımından Önemi ve Dış
Ticaret İstatistiklerine İlişkin AB Mevzuatı**
Ali Murat PALA

23

**Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret
Politikasına Uyumu (2. Bölüm)**
Hayrünnisa ÇULHA

34

**İhracat Kontrolleri, Türkiye Örneği ve Türkiye
Gümrük İdaresinin Rolü**
Adem OĞULTARHAN - Mehmet UYLUKÇU

50

**Tarihte Ermeni Meselesi Üzerine Bir Deneme
(2. Bölüm)**
Yusuf Engin ERENKUŞ

64

Kişisel Verilerin Korunması Hukuku
Sibel AVGÖREN BAVLI

74

Küreselleşme ve Transfer Fiyatlandırması
Yusuf Engin ERENKUŞ

YÖNETİM KURULUNDAN

Avrupa Birliği ile kurulan Gümrük Birliği'nin tamamlandığı 01 Ocak 1996 tarihi aynı zamanda Gümrük Müsteşarlığı'nda istihdam edilen ilk Gümrük Uzman Yardımcılarının göreve başladığı tarihtir. Gümrük Birliği ile yaşıt olan Gümrük Uzmanlığı kariyer mesleği 2008 yılının başında 12. yılını doldurmuş durumdadır.

Gümrük teşkilatının Maliye Bakanlığı'ndan ayrılarak Başbakanlığa bağlı bir Müsteşarlık olarak kurulduğu 1993 yılından bugüne kadar geçen 15 yıllık süre zarfında teşkilatın günün koşullarına uygun yapılanma gereklerini ve ihtiyaçlarını karşılayan bir Teşkilat Kanunu'nun yasalaşması sağlanamamıştır. Aynı dönemde Başbakanlığa bağlı diğer tüm Müsteşarlıklarda "uzmanlık" esası üzerine inşa edilen yapılanmalar ve bu yapılanmalara geçiş süreci tamamlanmış, birbirine emsal hükümler içeren Teşkilat Kanunları birer birer yürürlüğe konulmuştur.

Gümrük Müsteşarlığı'nın yeni Teşkilat Kanunu Tasarısı'nın ve bu Tasarı ile ilgili tüm tarafların değişik şekil ve içeriklerdeki düşüncelerinin ortaya konulduğu bugünlerde, Gümrük Uzmanları Derneği olarak Müsteşarlığımızın teşkilatlanma ihtiyacı ile ilgili değerlendirmelerin aşağıda belirtilen perspektifle yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz:

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla 1950'li yıllardan itibaren yürütülen çok taraflı girişimler sonucunda ülkeler ekonomilerini birbirlerine giderek daha fazla açmaya başlamış; dış ticaret işlemlerinin hacmi ve hızı artmış; ticaretin her aşamasında bilgi teknolojilerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler uluslararası ticarete katılan her ülkede gümrük teşkilatını uluslararası ticaretin anahtar kurumu haline getirmiş; bir yanda gümrük idarelerinin geleneksel bazı işlevlerini azaltır veya ortadan kaldırırken, öbür yandan yeni rol ve işlevler üstlenmelerini de zorunlu kılmıştır. Günümüzde eşya ticaretine ve taşımacılığına uygulanan kuralları bilen, bunları doğru ve hızlı uygulayan gümrük idareleri ülkelerinin ekonomik gücüne önemli katkılar sağlamaktadır.

Dünya Gümrük Örgütü verileri, dünya gümrüklerinin yaklaşık üçte birinin yukarıda belirtilen etkiler ışığında modernizasyon projeleri hayata geçirdiklerini göstermektedir. Gümrük teşkilatının modernizasyonuna yönelik projeleri başarıyla tamamlayan ülkelerin gümrük idarelerinde oluşturulan yeni örgütsel yapılarda idari katmanlar giderek azaltılmakta, hizmet odaklı teşkilatlanma ön plana çıkmakta, bilgi teknolojilerinden daha fazla yararlanan iş akışları tesis edilmektedir. Bu çalışmalarda, bir yanda yasal ticaretin kolaylaştırılmasını sağlayacak gümrükleme faaliyetleri uygulamaya konulmakta, öte yanda yasadışı işlemlerin doğru hedeflenmesini ve tespit edilmesini sağlayacak örgüt yapıları oluşturulmaktadır.

Artan dış ticaret hacmine ve hızına karşılık verebilmek; yeni uluslararası ticaret koşullarına uyum sağlayabilmek ihtiyacı ile yola çıkılarak ülkemizde de 1995 yılında Dünya Bankası ile imzalanan kredi sözleşmesi ile başlatılan ve Dünya Bankası'nın "Kamu Mali Yönetimi" projesinin üç unsurundan birisi olarak yaklaşık 40 milyon ABD Doları bütçe ile Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi'nin (GİMOP) hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Bu proje üç ayak üzerine oturmaktadır:

1. Gümrük mevzuatının ve gümrük prosedürlerinin uluslararası standartlarla uyumlaştırılması,
2. Gümrük idarelerinde bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması,
3. Gümrük idaresinin yeniden yapılandırılması.

1995 yılının sonundan itibaren yürütülen yoğun çalışmalar sonucunda Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi'nin mevzuat uyumuna ve gümrük otomasyonuna yönelik ilk iki ayağı önemli ölçüde tamamlanmıştır. Ancak, 2008 yılının ortalarına yaklaşıldığı halde GİMOP'un gümrük teşkilatının yeniden yapılanmasına yönelik üçüncü ayağının esasını oluşturan bir Teşkilat Kanunu'nun yasalaşması henüz sağlanamamıştır.

Müşteşarlığımızı yeniden yapılandıracak bir Teşkilat Kanunu'ndan temel beklentimiz, merkez ve taşra birimlerinin daha verimli çalışmalarının sağlanması, aynı çatı altında ve birlikte hizmet üretme esasına dayalı bir çalışma kültürünün yerleştirilmesi, birimler arasındaki koordinasyonun hızlı ve etkin olması, Müşteşarlığımızın insan kaynakları profilinin nitelik ve nicelik olarak üst seviyelere çıkarılması, Gümrük Uzmanlarının çalışma koşullarının yeni yapılanmaya uygun olarak düzenlenmesi ile özlük durumlarının emsallerine paralel seviyelere getirilerek iyileştirilmesidir. Ülkemizin dış ticaret politikasının şekillendirilmesinde ve uygulanmasında Müşteşarlığımızın doğrudan rol alması ve dinamik dış ticaret koşullarına karşılayabilecek şekilde hizmet üretme zorunluluğu yeniden yapılanmaya olan ihtiyacı her geçen gün arttırmaktadır. Bu çerçevede Müşteşarlığımızın daha modern ve yenilikçi bir şekilde teşkilatlandırılmasına yönelik çalışmaları destekliyoruz.

Mesleğe alınma koşullarının bir gereği olarak, üniversitelerin aynı bölümlerinden mezun olduğumuz, aynı başvuru koşullarının arandığı üç aşamalı yarışma sınavlarıyla mesleğe başladığımız, üç yıllık mesleki deneyimden sonra girilen yine üç aşamalı olan yeterlilik sınavında başarılı olarak aldığımız "uzman" unvanı ile aynı ortak paydada bulduğumuz Başbakanlık bünyesindeki diğer kariyer mesleklerden %40 - %45 seviyelerine varan oranda eksiklikleri olan özlük koşullarında çalışıyor olmanın Gümrük Uzmanlarının iş verimini doğrudan ve olumsuz olarak etkilediği hususunu bu vesileyle ayrıca vurgulamak isteriz. Gündemdeki Teşkilat Kanunu Tasarısının bu eksikliği telafi edecek hükümler içermesinin, Başbakanlığa bağlı kurumlar arasındaki düzenlemeleri emsal gözeten adil bir yaklaşımı yansıttığına inanıyor, 1996'dan beri yapılmasını beklediğimiz özlük düzenlemelerini sağlayacak olan bu hükümleri memnuniyetle karşılıyoruz.

1996 yılından beri hem GİMOP'a münhasır çalışmalarda aktif görevler alan hem de Müşteşarlığımız merkez teşkilatının hizmet ifasına önemli katkılar sağlayan Gümrük Uzmanlarının, bugüne kadar olduğu gibi, gümrük teşkilatının müstakil ve uzmanlaşmış bir Müşteşarlık olarak hak ettiği saygın ve etkili konuma kavuşmasını sağlamak üzere yürütülen tüm çalışmalara azami katkıda bulunmaya ve Gümrük Müşteşarlığı'nı ilgili tüm platformlarda en iyi şekilde temsil etmeye devam edeceğini saygılarımızla dikkatinize sunarız.

Aynur ÇIRAY
Gümrük Uzmanları Derneği Başkanı

ABD SERBEST TİCARET BÖLGELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sebahattin KUŞ

Gümrük Uzmanı
skus@gumruk.gov.tr

Bu inceleme, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmakta olan Serbest Ticaret Bölgelerinin tanımı, yasal dayanağı, tipleri, kuruluş amaçları, sağladığı mali yararları, ilgili olduğu diğer kuruluşları, bölgeye konulan malları, bölgede yapılan ve yapılamayan faaliyetleri, bölgeye mal teslimini, bölgeden mal çıkışını ve bölge statü tipleri gibi konularda fikir edinilmesi amacıyla taşımaktadır.

Serbest Ticaret Bölgelerinin Tanımı

Hazine Bakanı ve Ticaret Bakanı'ndan oluşan, Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu tarafından yetkilendirilen, sınırlı erişim bölgeleridir. Serbest Ticaret Bölgeleri, ABD Gümrük Hizmeti Yönetmeliği ile faaliyete geçen, ABD Gümrüğünün denetiminde ayrılmış yerler olup, ABD Gümrük limanında veya yakınında bulunur. Serbest Ticaret Bölgeleri, ABD topraklarında ve ABD yetki ve sınırları içinde olmasına karşın, gümrük giriş işlemleri uygulanmaz.

Serbest Ticaret Bölgeleri, ABD Gümrük Hizmeti Yönetmeliği ile faaliyete geçen, ABD Gümrüğünün denetiminde ayrılmış yerler olup, ABD Gümrük limanında veya yakınında bulunur.

Serbest Ticaret Bölgelerinin Yasal Dayanağı

Serbest ticaret bölgeleri, ABD Gümrük ve Sınırları Koruma Birimi (US Customs and Border Protection) tarafından yönetilmektedir. Kurulmaları için Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu'nun onayı gerekmektedir. 1934 yılında kurulan Serbest Ticaret Bölgeleri Kanununa tabidirler. Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu'nun düzenlemeleri Federal Yönetmelikler Kodu'nun 15 nolu başlığı altında, Bölüm 400'de ve ABD Gümrük ve Sınırları Koruma İdaresi Yönetmeliğinin bölgeler

hakkındaki 19 nolu başlığı altında, Bölüm 146'da düzenlenmiştir. (Bu düzenlemelere <http://www.trade.gov/ftz> adresinden ulaşılması mümkün bulunmaktadır.)

Serbest ticaret bölgelerindeki en önemli üretim faaliyetleri petrol rafinerileri, otomotiv, ilaç ve elektronik ürünlerdir.

Serbest Ticaret Bölgelerinin Tipleri

Serbest Ticaret Bölgeleri, kamu ve özel sektöre ait kuruluşların desteğinde kurulabilmektedir. İşlemleri, daha önceden ilan edilen tarifelerle belediye hizmetlerine benzer bir şekilde yürütülmektedir. Serbest ticaret bölgelerindeki en önemli üretim faaliyetleri petrol rafinerileri, otomotiv, ilaç ve elektronik ürünlerdir.

İki tip Serbest Ticaret Bölgesi bulunmaktadır:

- Genel Amaçlı Serbest Ticaret Bölgeleri
- Alt Bölgeler (Subzone)

Genel Amaçlı Serbest Ticaret Bölgeleri, genellikle endüstri parkında, kullanılmayan arazilerde ya da tesisleri genel kamu kullanımına uygun liman komplekslerinde bulunur. Çok uygun fiyatlar ve ulaşım imkânlarıyla donatılmış stoklama ve dağıtım depolama hizmetleri sunmaktadır. Bu bölgelerin çoğu, kullanıcılarına kendi yerlerini inşa etme olanağı tanıyan endüstri parklarını da içermektedir.

Genel amaçlı bölgelerde imtiyaz sahibi, genellikle bölgeyi işleten işletme sahibidir. İşleticiler, bölgeyi kullanıcı olarak adlandıran kiracılara kiralayabilirler. Alt bölgede ise işletici ile kullanıcı genellikle aynı kişilerdir.

Alt Bölgeler (Subzone), kişisel firmaya ya da firmalar adına, genel amaçlı serbest bölge imtiyaz sahibi tarafından desteklenen bölgelerdir. Alt bölgeler, genel amaçlı bir bölgeye dönüştürülmesi ya da taşınması mümkün olmayan petrol rafinerileri, otomotiv gibi işletmelere yönelik, tek amaçlı bölgelerdir.

Genel amaçlı bölgelerde imtiyaz sahibi, genellikle bölgeyi işleten işletme sahibidir. İşleticiler, bölgeyi kullanıcı olarak adlandıran kiracılara kiralayabilirler. Alt bölgede ise işletici ile kullanıcı genellikle aynı kişilerdir.

Bir serbest ticaret bölgesine teslim edilen sınırlı-bölge statüsündeki yerli mallar (depolama, imha veya ihracat için) diğer kamu yükümlülükleri, vergi ve vergi ödeme amaçlı olarak bölgeye teslim edildiğinde ihraç edilmiş sayılır.

Serbest Ticaret Bölgelerinin Kuruluş Amaçları

- ABD'nin uluslararası ticarete katılımını teşvik ve hızlandırma – ithal mallar, gümrük vergilerine ya da özel tüketim vergilerine tabi olmadan bir serbest ticaret bölgesine kabul edilebilmektedir.
- Mallar, ABD iç ticaretine girinceye kadar, gümrük vergisi ödemesi ertelenmektedir.

Bölge işlemleri altında, yabancı malların mutat gümrük işlemleri ile vergi ödemeleri bu malların yurtiçi tüketim için gümrük bölgesine girinceye kadar zorunluluğu olmamaktadır. Bir serbest ticaret bölgesine teslim edilen sınırlı-bölge statüsündeki yerli mallar (depolama, imha veya ihracat için) diğer kamu yükümlülükleri, vergi ve vergi ödeme amaçlı olarak bölgeye teslim edildiğinde ihraç edilmiş sayılır.

Serbest Ticaret Bölgelerinin Sağladığı Mali Yararlar

- Vergilerin ertelenebilmesi
- Vergi yükümlülüğünün olmaması
- Tersine tarife indirimi
- Değer esaslı vergiden muafiyet
- Depolamada herhangi bir zaman kısıtlaması olmaması
- İhracat gerekliliklerinin yerine getirilmesi
- Daha düşük teminat ve sigorta bedellerinin ödenmesi

Tersine tarife indirimi, ithal edilen parçaların, kendisiyle birleştirileceği bitmiş üründen daha yüksek oranda vergiye tabi olduğu zaman meydana gelir.

Vergilerin ertelenebilmesi: Malın gümrük vergisi ve federal satış vergisi, o malın sadece serbest ticaret bölgesinden ABD'nin gümrük bölgesine transfer edildiği veya bir NAFTA ülkesine (Kanada ve Meksika) transfer edildiği zaman ödenir.

Vergi yükümlülüğünün olmaması: Mallar, NAFTA ülkeleri gibi belirli ülkeler hariç herhangi bir uygulanabilir gümrük ve satış vergilerinin ödemesi olmadan bir bölgeye ithal edilip daha sonra ihraç edilebilir. Ayrıca mallar, gümrük ve diğer vergilerin ödeme yükümlülüğü olmadan hem bir bölgeye ithal edilebilir hem de bir bölgede imha edilebilir.

Tersine tarife indirimi: Tersine tarife indirimi, ithal edilen parçaların, kendisiyle birleştirileceği bitmiş üründen daha yüksek oranda vergiye tabi olduğu zaman meydana gelir. Örneğin, bir otomobil için ithal edilen bir egzoz borusundaki gümrük vergisi, eğer doğrudan Birleşik Devletlere ithal ediliyorsa % 4.5'tur. Bununla beraber, eğer bu egzoz borusu serbest ticaret bölgesine getirilir ve bir araya getirilmiş bir otomobile birleştirilirse, üretimi tamamlanmış otomobildeki gümrük vergisi egzoz borusu dâhil, % 2.5 olacaktır.

Mallar, bir serbest ticaret bölgesinde sınırsız olarak kalabilir.

Değer esaslı vergiden muafiyet: Birleşik Devletler dışından ithal edilen ve depolama, satış, sergi, yeniden paketleme, dağıtma, temizleme, karıştırma, imalat veya bir işleme tabi tutma gibi amaçlarla bir serbest ticaret bölgesinde tutulan ile orijinal formunda veya yukarıdaki metotların herhangi birisi ile değiştirilerek Birleşik Devletlerde üretilen ve ihracat için bu bölgede tutulan ticari mallar resmi ve yerel değer esaslı vergilerden muaftır.

Depolamada herhangi bir zaman kısıtlaması olmaması: Mallar, bir serbest ticaret bölgesinde sınırsız olarak kalabilir.

İhracat gerekliliklerinin yerine getirilmesi: Taşımacılık, ihracat depolama veya geçici ithalat için ABD'ye giren bir mal, malın ihracatındaki yasal yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için gümrük bölgesinden bir serbest ticaret bölgesine transfer edilebilir. İhracat zorunluluklarını yerine getirmek için bir serbest ticaret bölgesine teslim edilen mallar, bölgeye kısıtlı statüde teslim edilmek zorundadır.

Daha düşük teminat ve sigorta bedellerinin ödenmesi: Gümrük güvenlik talepleri ve federal suçlu yaptırımları, hırsızlığa karşı caydırıcı kuvvetlerdir. Bunlar, daha düşük sigorta fiyatları ile serbest ticaret bölgesine ithal edilen kargo kaybının daha aza indirgenmesi sonucuna ulaştırmaktadır.

Serbest Ticaret Bölgeleriyle İlgili Kuruluşlar ve Görevleri

- Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu
- ABD Gümrük Hizmetleri Birimi
- Liman Başkanlığı

Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu:

- Serbest ticaret bölgelerinin sınırlarının tespiti, kurulması veya değiştirilmesine ilişkin başvuruları incelemek.
- Kamu yararına olan herhangi bir bölge veya alt bölge uygulamasının onayını tavsiye etmek.
- Serbest ticaret bölgelerinin idaresini düzenlemek.
- Bölge kullanıcı ve işletmecilerinin hesap veya işlemlerini incelemek ve denetlemek.
- Serbest ticaret bölgesinin sürekli ve tekrarlayan ihlalleri için herhangi bir bölgenin imtiyazının gereken uyarı ve duyurudan sonra iptal etmek.

ABD Gümrük Hizmetleri Birimi:

- Bir serbest ticaret bölgesine gelen veya bu bölgeden giden malların kontrolünü yapmak.
- Bütün gelirlerin, uygun şekilde toplanmasını sağlamak.
- Malların kullanımıyla ilgili yasa ve düzenlemelerin yürütülmesini sağlamak.

• Malın, bölgeden gümrüğün izini olmaksızın açık veya gizli bir şekilde çıkarılmasını önlemek.

• Gümrük merkez teşkilatında, gümrük düzenlemeleri ve prosedürlerin yasal yorumlarını yapmak.

Limn Başkanlığı:

- Kurul temsilcisi olarak bölgeyi yönetmek.
- Malın teslimi, işletilmesi ve transferini kapsayan faaliyetlerin sevk ve idaresinden sorumlu olmak.
- Uygulamalardaki yapılan yorum ve liman politikalarını gözden geçirmek.
- Herhangi bir malın tesliminden önce bölgenin aktif hale getirilmesini onaylamak.
- Cezalar ve ödenmiş zararları belirlemek.
- Bir bölge, bölge alanı veya bölge faaliyetinin zorunluysa askıya alınmasını başlatmak.
- Serbest Ticaret Bölgeleri Kuruluna bir bölgeyi kurmak, çalıştırmak, faaliyetlerini sürdürmek veya gerekiyorsa iptal etme yönünde tavsiyede bulunmak.

Serbest ticaret bölgeleri gümrük bölgesi dışında değerlendirildiğinden, bölgeye ithal edilecek mallara uygulanacak yükümlülükler, mal bölgede kaldığı sürece askıya alınır.

Serbest Ticaret Bölgesine Konulabilen Mallar

Yasa ile yasaklanmayan herhangi bir yabancı veya yerli mal, vergiye tabi olsun olmasın, serbest ticaret bölgesine konulabilir.

Koşullara bağlı olarak kabul edilebilir mal, lisans ve izne bağlı olan veya Birleşik Devletlere girmeden önce çeşitli federal acenteler tarafından yürütülen yasalarla uyumlu olarak yenilenmiş maldır. Serbest ticaret bölgeleri gümrük bölgesi dışında değerlendirildiğinden, bölgeye ithal edilecek mallara uygulanacak yükümlülükler, mal bölgede kaldığı sürece askıya alınır. Koşullara bağlı olarak kabul edilebilir mala örnek, Zehirli Maddeleri Kontrol Kanununa bağlı bir madde gösterilebilir. Bununla birlikte, her ne şart altında olursa olsun eroin gibi yasal olmayan mallar ithal edilemezler.

Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu, güvenlik, sağlık ve kamu yararına zarar veren herhangi bir malı bölgeden ayrı tutabilir. Kurul, serbest ticaret bölgelerinin, Birleşik Devletlerin diğer ticaret yasalarını bozmak için kullanılmadığını garanti eder.

Serbest ticaret bölgesinde kullanmak üzere ithal edilen makine ve teçhizat, gümrük vergisi ödemesinden muaf değildir.

Kota kısıtlamalarına bağlı mallar bir serbest ticaret bölgesine girişte, kotanın kaldırılmasına veya kotaya bağlı olmayan bir malın girdiği bölgede imal edilebilinceye kadar teslim edilebilir. Kurul, kamu yararı olan yerlerdeki faaliyetleri sınırlandırabilir veya yasaklayabilir.

Serbest Ticaret Bölgesinde Yapılan Faaliyetler

Bir bölgede izin verilen yerli ve yabancı mallara yapılan işlemler;

- Depolama,
- Satış,
- Sergileme,
- Parçalara ayırma,
- Yeniden paketlenme,
- Toplama,
- Dağıtma,
- Birleştirme,
- Gruplandırma,
- Temizleme,
- Yerli veya yabancı bir malla karıştırma,
- Derecelendirme,
- İmha etme,

Diğer taraftan, serbest ticaret bölgesinde kullanmak üzere ithal edilen makine ve teçhizat, gümrük vergisi ödemesinden muaf değildir. Bu tür teçhizat ve erzak aşağıdakileri kapsar, ancak sınırlandırılmaz;

- Ofis mobilya, makine ve malzemeleri,
- İnşaat makine ve malzemeleri,
- Üretim/imal makine, malzeme ve erzakları,
- Paketleme makine ve malzemeleri,
- Bir serbest ticaret bölgesi ürününün parçası olmayan ve su ve yakıt,
- Bölgede yenmesi için yiyecek.

Yurtiçi gelir vergisine bağlı birçok ürün, bir bölgede imal edilmez. Bu ürünler, alkollü meşrubatları, alkollü meşrubatları içeren ürünleri, alkol içeren parfümleri, tütün ürünlerini, silahları ve şekerini kapsar.

Serbest Ticaret Bölgesinde Yapılmayan Faaliyetler

Özel durumlarda, Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu kamu yararını, sağlığını veya emniyetini korumak için bir bölgede herhangi bir faaliyeti sınırlandırabilir veya yasaklayabilir. Tüm imalat, hükümet politikası ve net ekonomik etkisi bakımından gözden geçirilir.

Yurtiçi gelir vergisine bağlı birçok ürün, bir bölgede imal edilmez. Bu ürünler, alkollü meşrubatları, alkollü meşrubatları içeren ürünleri, alkol içeren parfümleri, tütün ürünlerini, silahları ve şekerini kapsar. Ayrıca, saat ve saat düzeneklerinin imalatına bölgede izin verilmez.

Bölgede yapılan perakende satış ticareti, Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulunca onaylanmazsa ve bölge imtiyaz sahibince izin verilmezse yasaklanır. Perakende satış ticaretine, sadece yerli malın veya gümrük bölgesinden herhangi bir gümrük ve/veya vergi yükümlülüklerinin ödendiği mutlak bir gümrük girişinden sonra getirilen malın satışı için izin verilir.

Malın bir bölgeye teslimi "Gümrük Başvuru 214 Formu" isimli bir form ile yapılır. Bu form, "Dış Ticaret –Bölge Kabul ve/veya Statü Belirleme Başvurusu" veya bunun elektronik dengi ve liman başkanı tarafından çıkarılan bir izin niteliğindedir.

Serbest Ticaret Bölgesine Mal Teslimi

Mal, bölgeye girişi için (herhangi bir izin gerektirmeyen yerli statüdeki mal hariç) liman yöneticisi tarafından izin verilene ve bölge işleticisinin malın bölgeye alındığını onaylamasına kadar, bölge statüsü kazanamaz.

Gümrük Başvuru 214 Formu:

Malın bir bölgeye teslimi “Gümrük Başvuru 214 Formu” isimli bir form ile yapılır. Bu form, “Dış Ticaret –Bölge Kabul ve/veya Statü Belirleme Başvurusu” veya bunun elektronik dengi ve liman başkanı tarafından çıkarılan bir izin niteliğindedir. Teslim için başvuru, Gümrük Başvuru 214 Formunun Nüfus Sayım Bürosuna transfer edilecek istatistiksel nüshası ile birlikte liman başkanına yapılır ve bölge işleticisi tarafından imza edilir.

Gümrük, başvuruda malın fiziki muayeneye tabi olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirler ve başvuru ile eki belgelerin tam olup olmadığını kontrol eder.

Teslim başvurusu, sadece bölgeye giriş hakkına sahip kişiler tarafından yapılır. Giriş yapma hakkı, ilgili mevzuatına bağlı hükümlere göre belirlenir. Bununla birlikte, giriş yapma hakkına sahip kişi adına temsil yetkisine sahip bir gümrük müşaviri veya bölge işleticisi tarafından da başvuru yapılabilir.

Gümrük Başvuru 214 Formu, bir giriş limanı içinde liman başkanı tarafından belirlenen yere teslim edilir. Gümrük, başvuruda malın fiziki muayeneye tabi olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirler ve başvuru ile eki belgelerin tam olup olmadığını kontrol eder. Gümrük, düşük-riskli nakliyeler için teslim iznini, muayenesiz olarak onaylar.

Gümrük, aşağıdaki durumlarda olan bir malın serbest ticaret bölgesine tesliminde muayeneye tabi tutabilir:

- Malın bölgeye uygun olduğu yönünde karar verirse,
- Bölge işleticisinin sorumluluğu altında malın bölgeye aldığına karar verirse,
- Malın daha sonra aynı şartlarda gümrük bölgesine tüketim veya depolama amacıyla transfer edilmesi söz konusu olursa,
- Tüm yasalar ve düzenlemelerle tamamen uyumlu olduğu garanti ediliyorsa.

Doküman incelemesi ve fiziki muayeneden sonra, yukarıdaki koşullara uygun olarak, liman başkanı tarafından serbest ticaret bölgesine mal teslimine izin verilir.

Direkt teslim, Gümrük Başvuru 214 Formunun onayı ve önceden yapılan başvuru olmaksızın bir bölgeye mal teslimine izin verir.

Direkt teslim:

Direkt teslim, Gümrük Başvuru 214 Formunun onayı ve önceden yapılan başvuru olmaksızın bir bölgeye mal teslimine izin verir. İşletici, aşağıda ana hatları çizilen bütün şartları karşılayarak, liman başkanının onayıyla yazılı başvuruyu resmi işleme koyabilir. Uygulama, malın elleçleme veya işleme tabi tutulması veya bölgede maruz kalacak diğer işlem türlerini tanımlar.

Direkt teslim onayı için karşılanması gereken kriterler:

- Mal, bölgeye geldiğinde veya öncesinde belge incelemesi veya gümrük muayenesini gerektiren bir tiptendir veya sınırlandırılmaz (Örnek, kota / vize malı).
- Bölgeye teslim edilecek mal ve bölgede yapılacak işlemler, önceden bilinir, uzun vadeli tahmin edilebilir ve değişikliklere uyum sağlayabilir.
- İşletici, malın sahip veya alıcısıdır.

Teslim için Gerekli Belgeler

Gümrük Başvuru 214 Formuna aşağıdaki belgeler eklenir;

- Ticari fatura
- Giriş yapma hakkı belgesi
- Tahliye emri
- Yük boşaltma müracaat formu
- Diğer belgeler

Malın, ABD'de Tüketimi İçin Bölgeden Çıkarılışı

ABD ticaretine giren yabancı malı kapsayan normal girişte, sınıflandırma ve kıymet prosedürleri kullanılır.

Bölge Statüsünün Tipleri

Dört tip serbest ticaret bölge statüsü bulunmaktadır;

- 1) İmtiyazlı Yabancı Statüsü
- 2) Sınırlandırılmış Bölge Statüsü
- 3) İmtiyazsız Yabancı Statüsü
- 4) Karışık Statülü Maddeler

Bölgede, tarife sınıflandırmasını değiştirecek olan herhangi bir imal veya işlemde önce, ithalatçı tarafından talep edilirse, liman başkanı ithal edilen mala yabancı statüde imtiyaz verir.

1) İmtiyazlı Yabancı Statüsü: Bölgede, tarife sınıflandırmasını değiştirecek olan herhangi bir imal veya işlemde önce, ithalatçı tarafından talep edilirse, liman başkanı ithal edilen mala yabancı statüde imtiyaz verir. Mal, başvurunun resmi işleme konulacağı tarihe kadar, tarifelenir ve kıymeti, vergi ve diğer mali yükümlülükleri belirlenir, ancak tahsil edilmez. Bu işlemler altında, ithalatçı, daha sonraki bir tarihte olmasından ziyade kabul edilecek imtiyazlı bir zamanda malı tarife amaçlı tarifelenme yapmayı seçebilir.

2) Sınırlandırılmış Bölge Statüsü: İhracat, imha (damıtılmış ve fermante edilmiş şaraplar ve malt içkilerinin imhası hariç) veya depolama amacıyla gümrük bölgesinden bir serbest ticaret bölgesine getirilen mallara verilen statüdür. Mal, ihraç edilmiş veya tüketim için gümrük bölgesine geri dönemez bir mal sayılır. Sınırlandırılmış Bölge Statüsündeki bir mal, bölgede imal, montaj, işleme vb. işlemlere tabi tutulamaz.

3) İmtiyazsız Yabancı Statüsü: Sınırlandırılmış veya imtiyazlı bölge statüsünde olmayan yabancı maldan arta kalan bir kategoridir. Bu statüdeki maddeler, NAFTA ülkeleri ve gümrük bölgesine transfer zamanında kıymetlenir ve sınıflandırılır.

Sınırlandırılmış Bölge Statüsündeki bir mal, bölgede imal, montaj, işleme vb. işlemlere tabi tutulamaz.

Yerli statü, aşağıdaki mallar için geçerlidir;

- Bütün gelir vergilerinin ABD'de ödenmiş ve tamamıyla burada üretilmiş, yetiştirilmiş veya imal edilmiş mallar,
- Tüm gümrük ve yerli gelir vergileri ödenen, daha önceden ithal edilen mallar,
- Daha önceden vergisiz olarak ABD'ye kabul edilen mallar.

4) Karışık Statülü Maddeler: İşleme ve imalata bir bölgede izin verilmesi nedeniyle, gümrük bölgesine transfer edilen maddelerin nakliyesi, yabancı ve/veya yerli statülü olup olmaması, imtiyazlı ve imtiyazsız maldan yapılabilir. Bu maddeler, yukarıda açıklandığı gibi, üretildiği veya oluşturulduğu malın statüsüne göre kıymetlenir. İmtiyazlı yabancı statülü mal, imtiyaz kazandığı zamandaki durumundan tarifelenir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:
www.customs.gov
<http://ia.ita.doc.gov/ftzpage/customsftz.html>
<http://www.trade.gov/ftz>

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KOMİTOLOJİ

Ahmet BALCI | Gümrük Uzmanı
ahmetb@gumruk.gov.tr

Komitoloji komite çalışması veya komite prosedürü anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği bağlamında ise Avrupa Komisyonu tarafından uygulanan işlemleri gözetleyip denetleyen komite sistemine karşılık gelmektedir.¹ Diğer bir ifadeyle komitoloji veya komite prosedürü Komisyon'un, Avrupa Parlamentosu ve Konsey (yasama organları) tarafından kendisine verilen yürütme yetkilerini, bu amaçla kurulmuş çeşitli komitelerle işbirliği içinde hayata geçirmesi sürecine verilen isimdir.² Komisyon ve komiteler arasındaki ilişkileri belirleyen prosedürler, 17.07.1999 tarih ve OJ L 184723 sayılı AT resmi Gazetesi'nde yayımlanan ve Komisyon'a tevdi edilmiş yürütme güçlerinin yerine getirilmesine ilişkin prosedürleri ortaya koyan 28.06.1999 tarih ve 1999/468/EC sayılı AB Konseyi Kararı (Komitoloji Kararı) 'na dayanmaktadır.

Komitoloji Komiteleri yasama gücünün/kolunun, ikincil topluluk hukukunun yasal eylemlerinde komisyona uygulama gücünü yerine getirmede yardımcı olmak için oluşturulmuş yapılardır. Bu tür komiteler enerjiden ticarete, adalet, özgürlük ve güvenlikten bilişime neredeyse bütün önemli politika alanlarında mevcuttur.

Komitoloji veya komite prosedürü Komisyon'un, Avrupa Parlamentosu ve Konsey (yasama organları) tarafından kendisine verilen yürütme yetkilerini, bu amaçla kurulmuş çeşitli komitelerle işbirliği içinde hayata geçirmesi sürecine verilen isimdir.

Komitoloji Komiteleri, Avrupa Topluluklarında ikincil mevzuatın uygulamasının başında olan ve Konsey tarafından Komisyona delege edilen yürütme gücünü kullanırlar. Komisyona yardımcı kurumlar olarak resmi bir düzenleme yeteneğine sahip değildirler. Komitelerin hukuki niteliğiyle ilgili çeşitli yorumlar vardır. Komiteler ne hükümetlerarası ne de supranasyonel yapılardır ve çeşitli şekillerde bir çeşit "siyasi yönetim", "politika altyönetimi" veya "infranasyonel unsur"

olarak söz edilmektedir. Komitolojinin, yasal olarak tayin edilmiş sorumlulukları ve zorlama gücünden yoksun ama gerçekte kaçınılmaz etkisi olan hükümetdışı aktörlerden oluşması nedeniyle bazen yönetim (governance) örneği oluşturduğu söylenmektedir.³

Tartışma forumları olarak adlandırılabilir bu komiteler Komisyon başkanlığında AB Üye Devletleri temsilcileri'nden oluşmaktadır. Ancak bazı komitelere aday ülkeler de katılım sağlamakla birlikte karar alma sürecinde yer almamakta, gözlemci statüsünde bulunmaktadır. Aday ülke temsilcilerinin dışında gerektiğinde konuyla ilgisi ve çıkarı bulunan üçüncü devlet ve hükümet dışı organizasyonlar ve sanayi temsilcilerinin de katılımı mümkün bulunmaktadır. Böylelikle Komisyon herhangi bir önlemleri uygulamaya koymadan önce her bir üye devletteki durumu mümkün olduğunca göz önünde bulundurarak ulusal idarelerle bir diyalog kurmayı sağlamış olmaktadır. Komiteler yılda birkaç defa genellikle Brüksel'de Komisyon binalarında toplanmaktadır. Komisyon birimleri Üye Devlet yetkililerine gündem maddelerini ve komiteden görüş verilmesi talep edilen taslak yürütme önlemlerini içeren davetler göndermektedir. Toplantılardan sonra komisyon servisleri özet toplantı kayıtlarını ve oylama sonuçlarını hazırlamaktadır.

Komitolojinin başlangıcı Topluluğun ekonomik ve sosyal hayatını yalnızca mevzuata dayandırarak düzenlemenin zorluğuna özel bir çözüm arayışıyla yakından ilgilidir.

Komitolojinin başlangıcı Topluluğun ekonomik ve sosyal hayatını yalnızca mevzuata dayandırarak düzenlemenin zorluğuna özel bir çözüm arayışıyla yakından ilgilidir. Değişen ekonomik ve sosyal şartlara hitap etme ihtiyacı Topluluk kanun koyucularını yerel düzeyde iyi bilinen bir davranış tarzına yöneltmiştir: Uygulama (yürütme) gücünün idareye (yürütmeye) delege edilmesi. Rutin önlemler için yürütme gücünün

Komisyonu verilmesi çekici bir çözümdü. Fakat aynı zamanda belli ölçüde idari yenilik gerektiriyordu. Yürütme güçleri Komisyona delege edilmişti. Fakat Komisyonun bu güçleri kullanmasının denetlenmesi, her bir bireysel yasama eylemi için üye devlet temsilcilerinden oluşan komiteler vasıtasıyla telaffuz edildi.⁴

1961 ve 1962 yıllarında Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin ilk unsurları oluşturuldu. Bu başlangıç adımları Konsey'in yalnız başına gerçekleştiremeyeceği kapsamlı ve ayrıntılı teknik düzenlemeler gerektirmişti. Konsey çabuk eylem gerektiren bu alandaki gündelik yönetim ihtiyaçlarına cevap verme kaynaklarından da yoksundu. Konsey kendi kabul ettiği yasaların yürütmesini Komisyonun bu yetkilendirilmiş görevi yerine getirirken atacağı adımlar üzerinde bir çeşit kontrol sağlamadan vermek istemedi. Bu aşamada bazı öneriler ileri sürüldü. En sonunda ulaşılan uzlaşma "Yönetim Komiteleri" olarak bilinen komitelerin oluşturulmasıydı.⁵

Ancak Komisyon, komitenitelikli çoğunlukla olumsuz görüş verse bile kendi önerdiği önlemleri doğrudan doğruya benimseme yetkisiyle donatılmıştı. Bu durumda önerilen önlemler Konsey'e geri havale edilmek zorundaydı ki Konsey genellikle bir ay gibi belirli bir zamanda nitelikli çoğunlukla farklı bir karar alabilirdi. Bu prosedür Komisyon'a gecikme olmaksızın acil adımlar atma imkanı verdi fakat aynı zamanda Konsey'e Komisyon'un kararlarına müdahale etme ve değiştirme olanağı sağladı.⁶

Tarım politikası alanı dışındaki topluluk politikaları oluşturuldukça, bunların yürütülmesi/uygulanması için de farklı prosedürler oluşturuldu. Bazı Üye Devletler arasındaki var olan prosedürlerin Komisyon'un çok fazla zaman kaybına neden olduğu şeklindeki artan şikayetlerden dolayı Konseyin yürütme önlemlerinin üzerindeki kontrolü artırıldı. 1966'da konsey gümrük, veterinerlik mevzuatı, yem maddeleri ve gıda maddeleri üzerindeki mevzuatın yürütülmesi için seçilmesi gereken komite prosedürleri sorunu üzerinde tartıştı. Bir uzlaşma olarak Haziran 1968'de ilk Düzenleyici komite kuruldu. Yeni prosedürlere göre Komisyon kendi önerisini komitenin nitelikli çoğunlukla onaylamasıyla uygulayabiliyordu, bu olmazsa Komisyon önerisini konseye sunmak zorundaydı. Komisyon yine de konsey belirli bir zaman dilimi içinde bir karara varamazsa kendi önerilerini uygulayabiliyordu.⁷

Avrupa Parlamentosu başlangıçtan beri komitolojinin gelişimini kuşkuyla izlemiştir. Çünkü önemli ölçüde bilimsel ve siyasi önlemler Parlamenta Antlaşmada belirlenen kontrol görevini yerine getirme fırsatı verilemeden benimsenmiştir.

Avrupa Parlamentosu başlangıçtan beri komitolojinin gelişimini kuşkuyla izlemiştir. Çünkü önemli ölçüde bilimsel ve siyasi önlemler Parlamenta Antlaşmada belirlenen kontrol görevini yerine getirme fırsatı verilemeden benimsenmiştir.⁸ Komite yapısının transparan olarak değerlendirilememesi; komitolojinin, yürütme aşamasında ulaşılan anlaşmaların, yasama kararlarını bozabilmesi nedeniyle, Konsey tarafından AP'nin yasama süreci içindeki katılımını azaltması stratejisi olarak görülmesi ve karar verme güçlerinin Komisyondan komitelere transfer edilmesinin AP'nin AB yöneticilerini sorumlu tutma hakkına zarar vereceği endişesi nedenleriyle sistem, Avrupa Parlamentosunca eleştirilmiştir.⁹

Ancak Roma Antlaşmaları'nın yazımı dışında oluşmuşsa da Avrupa Adalet Divanı ilk defa Mahkemelerde sınındığında memnuniyetini belirtmiştir: Komitoloji komiteleri, karar vermektan ziyade görüş sağlamakla görevlendirildikleri için kurumsal dengeyi bozmamıştır. Ve de yürütme ve yasama güçleri arasındaki ayırım korunmuştur, çünkü sadece esas olmayan yasama unsurları hakkındaki kararlar komisyona tevdi edilmişti. Yasa koyucunun hakları ve görevleri delegasyon ve komitoloji yoluyla ihlal edilmemiştir.¹⁰

Başlangıçta OTP'nin yürütülmesine ilişkin problemleri ele almakla ilgili sınırlı bir çözüm, topluluk politika yapımının birçok sektöründe çabucak bir başarı hikayesine dönüşmüştür.

Komitolojinin 1970'ler ve 1980'ler boyunca hızlı gelişimi bu temel üzerinde olmuştur. Başlangıçta OTP'nin yürütülmesine ilişkin problemleri ele almakla ilgili sınırlı bir çözüm, topluluk politika yapımının birçok sektöründe çabucak bir başarı hikayesine dönüşmüştür. Daha önceden çevre politikası, tüketicinin korunması, ulaşım, enerji veya tek Pazar tüzüğü gibi birçok diğer yasama

alanı da gücün delege edilmesini ve komitoloji komitelerini içeriyordu. Tek İdari Senetle birlikte ilk defa Antlaşmalar revize edildiğinde komitoloji bir konu olarak gündeme geldi. Madde 145 (şu anki 202 nci madde)'in yeniden formüle edilmesi gücün delegasyonunun Topluluk mevzuatının standart bir niteliği haline geldiğini ve bir kontrol sisteminin gerekli olduğu gerçeğini hesaba kattı. Böylelikle 1987 Kararı ilk defa Komisyonun yürütme komitelerine danışması yolunu izlemesini gerektiren bir tür sistematik prosedürleri mümkün kılmıştır.¹¹

1987 Komitoloji Kararıyla toplam değişikliği 7 olan Danışma Komiteleri, İdari Komiteler ve Düzenleyici Komiteler olmak üzere 3 çeşit prosedür belirlenmiştir. 1999 Komitoloji Kararı ise, büyük ölçüde Komisyon ve Parlamento girdilerine dayanması bakımından 1987 Kararından çarpıcı bir şekilde farklıdır. Komite prosedürü seçimi ve prosedürlerin basitleştirilmesi kriterlerinin oluşturulması bakımından Karar büyük ölçüde Komisyonun önerisini benimsemiş, ancak yeni Düzenleyici Komite Prosedürü önerinin değişikliğini oluşturmuştur. Dahası Karar Avrupa Parlamentosu'nun yasal cephenin korunmasına ilişkin kaygılarını hesaba katmakta ve komitolojide daha fazla şeffaflık getirmeyi amaçlamaktadır.¹² 7 olan prosedür sayısı 3'e indirilmiştir:

• **Danışma komiteleri (Advisory Committees):** Komisyon'un hazırladığı taslak düzenlemeyi takiben, Komite, öngörülen süre zarfında, basit çoğunluk ile benimsediği görüşü Komisyon'a sunar. Danışma Komitelerinin sunduğu görüşler bağlayıcı değildir. Dolayısıyla, görüşün olumsuz olması ya da komitenin görüş vermemesi halinde Komisyon, kendi iradesiyle hareket etmekte özgürdür. Danışma Komitesinin olumlu görüş bildirmesi halinde ise Komisyon, komite görüşünü kabul eder. Ancak, Komisyon'un, sunulan görüşü azami ölçüde dikkate alması ve görüşten ne şekilde faydalandığını komiteye bildirmesi öngörülmüştür. Bu prosedür, genellikle çok hassas olmayan politika alanları için kullanılmaktadır.

• **İdari komiteler (Management Committees):** Komite, nitelikli çoğunluk ile benimsediği görüşü Komisyon'a sunar. Komisyon'un taslak düzenlemesinin komitenin görüşü ile tutarlı olmaması halinde, Komisyon düzenlemeyi Konsey'e gönderir. Kararının tutarlı olması

haline ise Komisyon karar verir. Konsey, nitelikli çoğunluk ile farklı bir karar alabilir. Konsey'in farklı bir karar almaması ya da itiraz etmemesi halinde, Komisyon taslak düzenlemeyi kabul eder. İdari komitenin görüş vermemesi durumunda ise, olumlu görüş verdiği kabul edilir. Bu prosedür, Ortak Tarım Politikası'nın, Balıkçılığın ve Topluluk Programlarının idaresinde kullanılmaktadır.

1999 Komitoloji Kararı'nın 7.Maddesi'nin 5.Paragrafı Avrupa Parlamentosu'na gönderilen bütün belgelerin referanslarının kamuoyuna duyurulmasını şart koşmuştur.

• **Düzenleyici komiteler (Regulatory Committees):** Komisyon'un uygulamaya yönelik bir düzenlemeyi kabul edebilmesi için, nitelikli oy çokluğu ile karar alan düzenleyici komitenin onayını alması gerekmektedir. Onayın olmaması halinde, taslak düzenleme Konsey'e gönderilir ve Parlamento bilgilendirilir. Konsey'in nitelikli oy çokluğu ile farklı bir karar alması mümkündür. Konsey'in farklı bir karar almaması ya da itiraz etmemesi halinde, Komisyon taslak düzenlemeyi kabul eder. Düzenleyici komitenin görüş bildirmemesi, olumsuz görüş olarak değerlendirilir. Bu prosedür, kişilerin, hayvanların ve bitkilerin sağlığının ve güvenliğinin korunmasına ve temel yasal araçların esas olmayan hükümlerinin değiştirilmesine ilişkin düzenlemelere uygulanmaktadır.¹³

1999 Komitoloji Kararı uyarınca Avrupa Parlamentosu, AT Antlaşması'nın 251 inci maddesine göre benimsenen ortak karar prosedürüne göre Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in yasamasına dayanan taslak yürütme önlemleri için denetim hakkı (right of scrutiny)'na sahiptir. Bu tür uygulama önlemleri Avrupa Parlamentosu'na gönderilmektedir. Denetim hakkı AP'ye Komisyon'un yürütme gücünü aştığını düşündüğü önlemlere itiraz etmek üzere bir aylık bir geciktirme-bekletme süresi verir. Komisyon bu önlemleri ancak bu sürenin bitiminden sonra kabul edebilir.

Denetim hakkının ilk kullanımı 2000 yılında ortaya çıkmıştır. Yeni Komitoloji kararının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ilk 5 yılda AP, komitolojiye ilişkin altı karar geçirmiştir. Bu rakam bu dönemde ortak karar altında komitoloji yoluyla geçirilmiş olan

10000'den fazla yürütme önlemi düşünüldüğünde oldukça makuldür. Parlatentonun bu tür kapsam kontrolü örneklerini bu olaylarla ilgili olarak siyasi konularda bildirimde bulunma fırsatı olarak kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kendisini sadece prosedürel denetleme gücüyle sınırlamak yerine Komisyon tarafından önerilen önlemlerin siyasi içeriğiyle de ilgilenmektedir.¹⁴ 2005 yılında Avrupa Parlatentosu Komisyonun kendisine tevdi edilen yürütme güçlerini aştığını iddia ettiği iki karar çıkarmıştır. Her iki karar da çevre sektörünü ilgilendirmektedir. Birinci olayda Komisyon taslak önlemin benimsenmesinin ilgili Direktif hükümleriyle uyumlu olduğu sonucuna varmış, ikinci olayda ise AP, Komisyonu Mahkemeye vermiş olup dava devam etmektedir.¹⁵

2006 yılında, AB içindeki en demokratik Kurum olan Avrupa Parlatentosunun komitoloji sürecinde neredeyse hiç olmayan rolü nedeniyle komitoloji sürecinde var olan "demokratik açık" kaygısını müteakip 1999 Komitoloji Kararında değışiklik yapılmıştır. 2006/512/EC sayılı Konsey Kararı delege edilmiş karar verme işleminde kullanılabilir yeni bir prosedür oluşturmuştur. Bu düzenlemeye göre Ortak karar çerçevesinde benimsenmiş olan temel bir enstrümanın esas olmayan unsurları üzerinde kullanılabilir AP'nin denetim hakkı bulunan Düzenleyici Prosedür getirilmiştir. Esas olarak bu Karar, önerilerin, birincil mevzuatça verilen yürütme güçlerini aşması, birincil mevzuatın amacı veya muhteviyatıyla uyuşmaması veya yetki ikamesi veya oransallık ilkeleriyle çatışma içinde olması durumunda Avrupa Parlatentosuna, önerilere itiraz etme ve önerileri bloke etme imkanı vermiştir ve Avrupa Parlatentosuna, delege edilmiş karar verme sürecinde daha fazla söz hakkı vermek suretiyle AB içindeki "demokratik açık"ın azaltılmasına yardımcı olmuştur.¹⁶

1999 Komitoloji Kararı'nın 7.Maddesi'nin 5.Paragrafı Avrupa Parlatentosu'na gönderilen bütün belgelerin referanslarının kamuoyuna duyurulmasını şart koşmuştur. Böylelikle Komisyon, AP'ye gönderilmemiş olan, 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren iletilmiş belgeleri içeren Komitoloji belgeleri sicili oluşturmakla yükümlü kılınmıştır. Ancak bu kararda bunun nasıl yapılacağı detaylı olarak belirtilmediğinden AP ve Komisyon arasında sonuçlandırılan çift taraflı bir Anlaşmayla ilgili idari belgelerin Parlatentoya

sunumuyla ilgili esaslar belirlenmiştir. Buna göre dört türlü belge düzenli bir şekilde Avrupa Parlatentosu'na gönderilmektedir:

- Komitoloji komitelerinin (taslak) toplantı gündemleri
- Taslak yürütme önlemleri/hükümleri
- Toplantı özet kayıtları/tutanakları
- Oylama sonuçları özetleri ve komite toplantısında hazır bulunan Üye Devlet yetkililerinin listesi.

Bununla birlikte çalışma belgeleri, incelemeler, Üye Devlet katkıları gibi diğer belgeler de iletilebilir.

Komisyon ve Üye Devletler arasında karşılıklı alıp verilen bütün komitoloji belgeleri Avrupa Parlatentosuna gönderilmez. Yasal bir zorunluluğa tabi olmayan veya Avrupa Parlatentosu ve Komisyon arasındaki bir siyasi anlaşmayla kapsammayan belgelerin Parlatentoya iletimi Komisyonun kararına bağlıdır.

TABLO I- AB Komisyonunu destekleyen Komitoloji Komiteleri: Toplam Komite Sayısı (Mayıs 2007)

Girişim ve Sanayi (DG ENTR)	34
İstihdam, sosyal işler ve eşit fırsatlar (DG EMP)	4
Tarım ve kırsal gelişme (DG AGRI)	30
Enerji ve ulaştırma (DG TREN)	36
Çevre (DG ENV)	31
Araştırma (DG RTD)	5
Bilgi toplumu ve medya (DG INFSO)	9
Balıkçılık ve denizcilik işleri (DG FISH).....	4
İç piyasa ve hizmetler (DG MARKT)	13
Bölgesel politika (DG REGIO)	2
Vergilendirme ve gümrük birliği (DG TAXUD)	10
Eğitim ve kültür (DG EAC).....	7
Sağlık ve tüketicinin korunması (DG SANCO)	16
Adalet, özgürlük ve güvenlik (DG JLS).....	16
Dış ilişkiler (DG RELEX)	2
Ticaret (DG TRADE)	12
Genişleme (DG ELARG).....	4
Avrupa Yardımı (AIDCO)	14
İnsani yardım (DG ECHO)	1
Eurostat (ESTAT).....	9
Bütçe (DG BUDG).....	2
Avrupa sahtecilikle mücadele ofisi (OLAF)	1
Bilişim (DG DIGIT).....	1

TABLO-II Komitoloji Komitelerinin Görüş ve Yürütme Önlemi Sayısı (2005)

	Yürütme			Yürütme	
	Görüş	Önlemi		Görüş	Önlemi
ENTR	69	55	EAC	56	55
EMPL	9	1	SANCO	303	303
AGRI	1321	1481	JLS	16	15
TREN	36	32	RELEX	2	2
ENV	50	47	TRADE	14	12
RTD	202	202	ELARG	83	83
INFSO	86	85	AIDCO	139	124
FISH	19	9	ECHO	50	50
MARKT	13	12	ESTAT	30	21
REGIO	12	12	BUDG	7	6
TAXUD	61	47	OLAF	2	0

Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü (DG TAXUD)

1. Topluluk gümrükleri için bir eylem planı uygulama komitesi (Customs 2007). (2003-2007)
2. Uyuşturucu maddelerin veya psitotropik maddelerin yasadışı üretimi için kullanılan maddelerin ticaretinin gözetimi komitesi.
3. Vergilerin tahsilatında karşılıklı yardımlaşma komitesi
4. Tekstil için ekonomik hariçte işleme düzenlemeleri komitesi (askıda)
5. Tüketim vergileri komitesi.
6. Kültürel eşyaların ihracı ve iadesi komitesi.
7. Hava veya deniz yolcularının bavullarının nakledilmesi komitesi (prensipler)-askıda
8. Gümrük Kodu Komitesi
  - Sahte ve korsan eşyalar
  - Ekonomik etkili gümrük rejimleri
  - Gümrük kıymeti
  - Antrepolar ve serbest bölgeler
  - Duty-free düzenlemeler
  - Tarife ve İstatistik nomanklatürü
  - Ekonomik tarife sorunları
  - Tercihli tarife muamelesi (nihai kullanım)-askıda
  - Genel mevzuat
  - Hava veya deniz yolcularının bavullarının nakledilmesi (teknik sorunlar)-askıda
  - Menşee
  - Geri verme
  - Tek İdari Belge
  - Transit
9. İdari İşbirliği Daimi Komitesi
10. İç piyasada vergilendirme sistemlerinin işleyişini geliştirmek için Topluluk programı (FISCALIS 2003-2007)

KAYNAKÇA:

- Andreas Follesdal, The Legitimacy of Regulatory Comitology, http://www.arena.uio.no/events/papers/Follesdal_V-00.pdf.
- Avrupa Birliği'nde Komite Prosedürü: Komitoloji, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/f7e29638.pdf>.
- Christiansen, Thomas ve Vaccari, Beatrice; The 2006 Reform of Comitology: Problem Solved or Dispute Postponed?, EIPASCOPE 2006/3.
- Comitology, <http://en.wikipedia.org/wiki/Comitology>.
- Dr. Haibach, Georg; Reader Comitology, 11 June-22 June 2007 How to Operate in Brussels, Clingendael Institute içinde başlıksız makale.
- http://ec.europa.eu/transparency/regcomitology/include/comitology_committees_EN.pdf
- Neuhold, Christine; European governance by committees: The implications of comitology on the democratic arena.
- Reader Comitology, 11 June-22 June 2007 How to Operate in Brussels, Clingendael Institute.
- Report From The Commission on the working of committees during 2005, Brussels, 09.08.2006.
- 1 Comitology, <http://en.wikipedia.org/wiki/Comitology>.
- 2 Avrupa Birliği'nde Komite Prosedürü:Komitoloji, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/f7e29638.pdf>, s.1.
- 3 Follesdal, Andreas, The Legitimacy of Regulatory Comitology, http://www.arena.uio.no/events/papers/Follesdal_V-00.pdf, ss.2-3.
- 4 Thomas Christiansen ve Beatrice Vaccari, The 2006 Reform of Comitology: Problem Solved or Dispute Postponed?, EIPASCOPE 2006/3, s.10.
- 5 Dr. Georg Haibach, Reader Comitology, 11 June-22 June 2007 How to Operate in Brussels, Clingendael Institute içinde başlıksız makale, s.33.
- 6 Dr. George Haibach, a.g.e. s. 33.
- 7 Christine Neuhold, European governance by committees: The implications of comitology on the democratic arena, s.140.
- 8 Dr. George Haibach, a.g.e. s. 34.
- 9 Christine Neuhold, a.g.e. s.143.
- 10 Thomas Christiansen, a.g.e. s.48.
- 11 Thomas Christiansen, a.g.e. s.48.
- 12 Dr. Georg Haibach, a.g.e. s.38.
- 13 Avrupa Birliği'nde Komite Prosedürü:Komitoloji, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/f7e29638.pdf>, s.2.
- 14 Thomas Christiansen, a.g.e. s.49.
- 15 Reader Comitology, 11 June-22 June 2007 How to Operate in Brussels, Clingendael Institute, s.16.
- 16 Comitology, <http://en.wikipedia.org/wiki/Comitology>.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NAKİT KONTROLLERİ VE TÜRKİYE'NİN DURUMU

Cem SÖNMEZ

Gümrük Uzmanı
sonmezc@gumruk.gov.tr

Nakit kontrolü, ülke sınırını geçen (giren ya da çıkan) gerçek kişilerin üzerlerinde taşıdıkları nakdi değerleri ilgili birime (genelde gümrük idarelerine) beyan etme zorunluluğu ve beyanı kabul eden birimin değerlendirmelerde bulunması olarak tanımlanabilir. Nakit Kontrolü kavramı Kara Para Aklanması ile çok yakından ilgili bir kavramdır.

Nakit Kontrolü kavramı Kara Para Aklanması ile çok yakından ilgili bir kavramdır.

Kara Para Aklama, uyuşturucu kaçakçılığı, sigara kaçakçılığı başta olmak üzere parasal boyutu büyük olan ve örgütlü organizasyonlarca gerçekleştirilen suçların getirilerini yasal mali ve ekonomik sisteme sokulması işlemi olarak tanımlanabilir. Kara para ile ilgili uluslararası organizasyonlarca yolcu trafiğinin de kara paranın yasal para ile karıştırılarak mali sisteme sokulmasında sıkça kullanıldığı değerlendirilmektedir. Nakit kontrollerinin temel amacı terör örgütleri ile ilişkili kişileri tespit etmek ve sınır aşan terör olaylarının finansmanını önlemektir.

Avrupa Birliğinde Nakit Kontrolleri

Avrupa Birliğinde de FATF'in¹ (Mali Eylem Görev Gücü) bu konudaki hassasiyetinin etkisi ile son yıllarda birlik üyesi ülkelerde nakit kontrolü konusunda bir bilinç uyandırmak, kontrollerin bir standarda kavuşturulmasını sağlamak için ciddi çabalar sarf edilmektedir. Bu çerçevede belli bir miktarın üzerindeki değer -ki bu değer nakit para olabileceği gibi para yerine kullanılabilen kıymetli evrak da olabilir- ülke sınırlarını terk etmesi ya da ülkeye girmesi esnasında ilgili yetkili personele beyan edilmesinin sağlanması öngörülmüştür. Bu beyan sırasında; şahsın kimlik bilgileri, yolculuk şekli, taşınan değer miktarı (Euro olarak yaklaşık karşılığı) değer sahibinin taşıyan kişi ile aynı

olup olmadığı (sahibi farklı kişi ise şahsın kimlik ve adres bilgileri), para bir şahıs için taşıyor ise (Professional Cash Couriers- Profesyonel Nakit Taşıyıcıları) bu şahsın kimlik ve adres bilgileri, değer özet olarak kazanıldığı kaynak, paranın özet olarak niyetlenen kullanım amacı gibi bilgiler sorulmaktadır.

15.06.2007 tarihinden itibaren AB'nin dış sınırlarını geçecek olan ve üzerlerinde 10.000 Euro ve üstü nakdi değer taşıyan kişiler bunu yazılı bir beyan ile belirtmek durumundadırlar. Bir AB üyesi ülkeden diğer AB üyesi ülkeye geçişte ise yukarıdaki beyana ilave olarak kıymetli metal ve taşlarının hareketi de beyan edilmek zorundadır. AB üyesi ülkelerde gümrük görevlileri, AB sınırlarından geçiş yapan ve nakit taşıdığı şüphesi olan, AB içi sınırlardan geçiş yapan ve nakit veya değerli taş taşıdığı şüphesi olan kişileri arama yetkisine sahiptirler. AB üyesi ülke gümrük web sitelerinde de kara para aklanması ve terörizmin finansmanı suçu ile karşı karşıya kalınmaması için, kişilere taşınan değer sahibini, kaynağını ve amaçlanan kullanımı yerini belgeleyen doküman taşınması tavsiye edilmektedir.²

Nakit kontrollerinin temel amacı terör örgütleri ile ilişkili kişileri tespit etmek ve sınır aşan terör olaylarının finansmanını önlemektir.

Nakit kontrollerinin mevzuat altyapısı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin 26.10.2005 tarihli 1889/2005 sayılı Tüzüğü³ ile son şekline kavuşmuştur. Söz konusu Tüzük 15.06.2007 tarihli itibarı ile tüm üye devletlerde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Bilindiği üzere Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde Tüzükler (Regulation) Avrupa Birliği Resmi Gazete'sinde yayımlanmasını mukabil başkaca bir idari işleme

gerek kalmaksızın tüm üye devletleri bağlayıcı niteliğe sahip olmaktadır. Müzakere sürecindeki ülkemiz için Avrupa Birliği'nin Tüzüklerinin bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

1889/2005 sayılı Tüzük özetle; Topluluğa giren ya da Topluluktan çıkan ve üzerinde 10.000 Euro ve üstü değere sahip nakit taşıyan tüm gerçek kişilerin bunu ilgili birimlere beyan etmelerini zorunlu kılmakta, yanlış ya da eksik bilgi vermenin bu yükümlüğün yerine getirilmediği manasına geleceğini (Madde 3) hüküm altına almaktadır. Tüzükte ayrıca ilgili birimlerin yetkileri, toplanan bilgilerin kayıt altına alınması ve işlenmesi, diğer üye ülkeler ile bilgi değişimi, üçüncü ülkeler ile bilgi değişimi, gizlilik yükümlülüğü de düzenlenmektedir. Tüzükte söz konusu maddenin ihlali halinde uygulanacak ceza miktarı belirtilmemekte, üye ülkelerce etkili, orantılı ve caydırıcı cezaların uygulamaya konulması öngörülmektedir.

15.06.2007 tarihinden itibaren AB'nin dış sınırlarını geçecek olan ve üzerlerinde 10.000 Euro ve üstü nakdi değer taşıyan kişiler bunu yazılı bir beyan ile belirtmek durumundadırlar.

Ülkemizin Nakit Kontrollerinde Durumu

Ülkemizde de Kara Para ile Mücadelede etkinliğin sağlanması adına yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak düzenlemeler 1889/2005 sayılı Tüzüğe benzerlik göstermemektedir. Örneğin, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'ın 4. Maddesine göre "Yolcular 5.000 ABD Doları veya eşitine kadar efektif beraberlerinde yurtdışına çıkarabilirler. Dışarıda yerleşik kişiler ile Türkiye'de yerleşik sayılmakla birlikte yurtdışında çalışan Türk uyruklu kişiler, yurda girişlerinde beyan etmiş olmak, Türkiye'de yerleşik kişiler ise görünmeyen işlemler çerçevesinde bankalardan döviz satın aldıklarını tevsik etmek kaydıyla 5.000 ABD Doları veya eşitini aşan miktarlardaki efektif beraberlerinde yurtdışına serbestçe çıkarabilirler."

Yine aynı Karar'ın 7. Maddesine göre; "Yolcular, beraberlerindeki kendilerine ait değeri 15.000 ABD Dolarını aşmayan ve ticari amaç taşımayan ziynet eşyası niteliğinde kıymetli madenlerden

ve taşlardan yapılmış eşyaları yurda getirebilirler ve yurtdışına çıkarabilirler. Daha fazla değerdeki ziynet eşyalarının yurtdışına çıkarılması, girişte beyan edilmiş olmasına veya Türkiye'de satın alındığını tevsik etme şartına bağlıdır."

Kara Para Aklama'da aklama suçu 5237 sayılı T.C.K.'nın 282. Maddesinde düzenlenmiştir: buna göre "Alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkararak veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek ve meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tabi tutan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

4208 Sayılı Kararın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 9. maddesine göre : "Yolcuların beraberlerinde yurtdışından getirdikleri veya yurtdışına çıkaracakları altın, Türk Lirası, döviz ve bunlarla ödemeyi sağlayan belgelere ilişkin ilgili mevzuata aykırı tespitler, gümrük idaresince Başkanlığa (MASAK) bildirilir"

Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmeliğin 41. maddesine göre de: " Türk parası, döviz veya bunlarla ödemeyi sağlayan belgeleri yurt dışına çıkararak veya yurda getiren yolcular, gümrük idaresinin talebi üzerine bunlarla ilgili olarak tam ve doğru açıklama yapmakla mükelleftir. Bu değerlerin yolcunun üzerinde, çantasında veya bagajında olması bu maddenin uygulanmasında farklılık arz etmez. Bu maddenin uygulanmasında, yolcu beraberinde bulunan bono, poliçe ve çekler ile seyahat çekleri, posta çekleri, yurt içinde veya yurt dışında yerleşik kuruluşlarca verilen ödeme emri mahiyetindeki belgeler Türk parası veya dövizle ödemeyi sağlayan belge olarak kabul edilir. Bir tutarı ihtiva eden bu neviden belgenin, tarih, lehtar, imza, adres ve benzeri unsurlar bakımından eksik olması açıklama yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Yolculardan açıklamada bulunmalarını istemeye gümrük idaresinin gümrük kapılarında görevli personeli yetkilidir. Yolcu beraberindeki değerler yolcu tarafından açıklama yapılmış olsun veya olmasın gümrük idaresinin yetkili personeli tarafından tespit edilir. Bu maddedeki bildirim mecburiyeti Türk parasının kıymetini

koruma hakkındaki mevzuatla getirilen bildirim mecburiyetini ortadan kaldırmaz.”

Denilmektedir.

Ülkemiz Kara Para ile Mücadele’de önemli bir konumundadır. MASAK ile FATF (Mali Eylem Görev Gücü) arasında ülkemizin Kara Para ile Mücadele’de durumu ile ilgili gözden geçirmelerin gerçekleştirildiği ve değerlendirme raporlarının hazırlandığı bilinmektedir. Yukarıda ayrıntılı olarak yer verilen meri mevzuatımız özetle yurt dışına çıkışta nakitte 5000\$’lık bir sınır koymakta ancak yurda girişte benzer bir miktar sınır olmaksızın gümrük idaresinin sorması halinde kişilere açıklamada bulunma zorunluluğu getirmektedir. AB üyelerinde ise 1889/2005 sayılı Tüzük ise Topluluğa giren ya da çıkan tüm gerçek kişilere 10.000 EURO ve üzeri değerdeki nakdi beyan etme zorunluluğu getirmektedir. (Nakit tanımı içerisinde çekler, seyahat çekleri, para emirleri vb. değer ifade eden enstrümanların da girdiği 1889/2005 sayılı Tüzükte belirtilmektedir)

Nakit tanımı içerisinde çekler, seyahat çekleri, para emirleri vb. değer ifade eden enstrümanların da girdiği 1889/2005 sayılı Tüzükte belirtilmektedir.

Bu itibarla ülkemizdeki düzenlemelerin incelenmesi sonucunda mevzuatımızın daha çok Gümrük İdareleri üzerine sorumluluk yüklediği fakat AB düzenlemesinin kişilere sorumluluk yükleyerek Gümrük İdarelerine kendilerine yapılan beyanları toplayarak gerekli görülenlerin ilgili birimlere (FIU-Mali İstihbarat Birimi- ülkemizde MASAK) intikali görevi verildiği görülmektedir.

Aşağıdaki tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere 1889/2005 sayılı Tüzüğün yürürlüğe girdiği tarih olan 15.06.2007 tarihinden 2007 yılı sonuna kadar geçen süre içerisinde beyan edilen miktarlarda ciddi rakamlara ulaşılmıştır. Mali İstihbarat Birimi’nin (FIU) sonradan yapacağı araştırmada işine yarayabilecek her türlü bilgiyi gerçek kişilerden beyan etmelerini istenmekte, bağlayıcılığı olan beyan yolu ile kişilere sorumluluk yüklemekte ve bu şekilde Kara Para ile Mücadeleci birimlere araştırmaları için bir çeşit başlama noktası vermektedir.

Tablo-1

Ülke İsmi	Toplam Beyan Sayısı	Girişteki Beyan Sayısı	Çıkıştaki Beyan Sayısı	Toplam Beyan Tutarı (Euro)
Almanya	3478	2038	1440	4.038.870.114
Avusturya	493	144	349	1.071.964
Bulgaristan	1041	579	462	45.263.776
Slovenya	425	233	192	768.323.036
Kıbrıs Rum Kesimi	163	162	1	5.479.966
Fransa	492	206	286	98.860.620
Hollanda	426	339	87	16.433.870

SONUÇ:

Ülkemizdeki mevcut düzenlemelerin ise AB düzenlemelerine nazaran etkinlikten uzak ve sadece yurt dışına çıkıştaki miktar sınırı itibariyle korumacı ekonominin özelliklerini taşıdığı, yapısı itibariyle de günümüz şartlarında etkin bir nitelikte olmadığı görülmektedir. Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde olan ülkemizin AB mevzuatı ile mümkün olduğu kadar uyum içerisinde olmasının faydalı olacağı aşikâr olduğundan AB normlarına paralel bir düzenlemenin kara para ile mücadelede daha etkin ve uluslararası manada uyumlu bir mücadele ortamı oluşturacağı ve Gümrük İdarelerinin sorumluluk ve yetkileri arasındaki olumsuz dengesizliği azaltacağı düşünülmektedir.

Kaynakça:

- Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu, Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü (TAXUD) İnternet Sitesi
- Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) İnternet Sitesi
- Mali Eylem Görev Gücü İnternet Sitesi
- Almanya Gümrük İdaresi İnternet Sitesi

1 www.fatf-gari.org 03.03.2008

2 http://www.zoll.de/english_version/a0_passenger_traffic/d1_movement_of_cash/index.html (Almanya Gümrük İdaresi) 03.03.2008

3 http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm 03.03.2008

TARİFE SINIFLANDIRMASININ DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ BAKIMINDAN ÖNEMİ VE DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİNE İLİŞKİN AB MEVZUATI

Ali Murat PALA | Gümrük Uzman Yardımcısı
alimuratp@gumruk.gov.tr

Bir ülkenin ekonomik durumunun değerlendirilebilmesi için önemli göstergelerden biri olan dış ticarete ilişkin istatistikler, ülkelerin ekonomik politikalarının belirlenmesinde, devletin ve işletmelerin gelecekte yapacakları yatırımlarda, doğru karar verilmesinde önemli yer tutmaktadır.

Doğru sınıflandırma, doğru istatistiklere ulaşmayı sağlayacak ve doğru istatistikler sayesinde de dış ticaret üzerine doğru politikalar üretilebilecektir.

Ülkemizin dış ticaret istatistiklerini derlemede Armonize Sistem(AS)'e dayalı 12 basamaklı Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu(GTİP) kodları kullanılmaktadır. Eşya sınıflandırmasının temel dayanağını oluşturan Türk Gümrük Tarife Cetveli(TGTC)'ne göre eşya olarak tanımlanabilecek her şey bir GTİP'e karşılık gelmektedir. GTİP sayesinde eşyaların kendilerine has tek bir kodu bulunmakta, böylece istatistikî amaç için kullanılmaya tamamen hazır hale gelmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere bu kodun en önemli amaçlarından biri doğru istatistiklerin sağlanabilmesidir.

Günümüzde teknolojinin oldukça hızlı gelişme göstermesi, ihtiyaçların ve beklentilerin çok çabuk değişmesi, eşyaların sahip oldukları özellikleri artırmakta ve bu nedenle de belli bir sayıda GTİP'ten oluşan TGTC'de bu eşyaların hangi GTİP'e karşılık geldiğinin bulunması zorlaşmaktadır.

Ülkemizde ve AS'yi benimsemiş Dünya Gümrük Örgütü(DGÖ) üyesi diğer ülkelerde de yaşanan sorunların dile getirildiği toplantılarda da bu

sorunların çözümü için, sınıflandırmaya dayanak oluşturan AS İzahnamesi'nde yıldan yıla değişiklik yapılabilen ve her 5 yılda bir tüm değişiklikleri içeren yenilenmiş AS ve İzahnamesi hazırlanmaktadır. En son yayınlanan 2007 Armonize Sistemi oldukça büyük değişiklikler içermektedir. Örneğin, çok fonksiyonlu, faks, fotokopi, yazıcı işlevlerinin tümüne sahip cihazların sınıflandırılmasına ilişkin yaşanan sorunlar nedeniyle 90.09 tarife pozisyonu kullanım dışı bırakılmış ve bu eşyalar 85.43 tarife pozisyonuna alınmıştır. Aynı şekilde ses, data, görüntü gibi verilerin iletimi ile ilgili tüm cihazlar 85.17 tarife pozisyonunda sınıflandırılarak bu eşyaların sınıflandırılmasına yönelik ortaya çıkan sorunlar oldukça azaltılmıştır.

DGÖ'nün bu değişiklikleri yapmasının nedeni, DGÖ'ye üye tüm ülkelerde bir eşyanın aynı şekilde sınıflandırılmasını sağlamak, karışıklıkların önlenmesini sağlayarak doğru sınıflandırmanın en pratik şekilde yapılmasını temin etmektir. **Doğru sınıflandırma, doğru istatistiklere ulaşmayı sağlayacak ve doğru istatistikler sayesinde de dış ticaret üzerine doğru politikalar üretilebilecektir.** Hangi eşya için hangi tür dış ticaret önlemi koyulacağını bu şekilde saptamak, daha doğru sonuçlara ulaşmada yardımcı olacaktır.

TGTC'de ne kadar fazla GTİP açılımı yapılırsa, uygulamada o kadar fazla sorun ortaya çıkar.

Doğru sınıflandırma bu açıdan o kadar önemlidir ki uygulamada TGTC'nin kolaylık sağlaması açısından her yıl birtakım GTİP'ler ortak bir GTİP içerisine yerleştirilmekte, böylece daha

az GTİP'le yine bütün eşyaların sınıflandırılması amaçlanmaktadır. Oysa bu durum her zaman mümkün olmamaktadır. Diğer kurumların önemli ihtiyaçları doğrultusunda yeni GTİP'lere açılmaktadır. **TGTC'de ne kadar fazla GTİP açılımlı yapılırsa, uygulamada o kadar fazla sorun ortaya çıkar** ve bütünlük sağlanması o derece zorlaşır. TGTC'de dış ticaret istatistiğine ihtiyaç duyulan ancak TGTC'de ismen yer almadıkları için dış ticaret istatistikleri saptanamayan eşyalara ilişkin GTİP açılımlı yapılabilir ve teorik olarak bu bir çözüm olarak sunulabilir. Ancak böyle bir çözüm, az önce bahsedildiği üzere uygulama hatalarına sebebiyet vermeye oldukça açıktır. Şöyle ki, yapılacak açılım sadece belli bir eşyayı kapsamayacak ama örneğin; 'Diğerleri' tarife pozisyonunda sınıflandırılan birçok eşyanın belirtilmesini, böylece neredeyse tüm bu eşyalara ilişkin ismen açılımlar yapılmasını gerektirecektir. Dolayısıyla TGTC'de en azından istatistiksel sorunların da azalmasını sağlayacak ölçüde değişikliklere gidilebilir ve bu değişiklikler uygulamada da kolaylık sağlayacak şekilde gerçekleştirilmelidir.

Ticaret istatistiklerinde AB hükümlerine göre tüzükler ağır basan bir etki göstermektedir. Bütünü ile bağlayıcıdır ve tüm üye devletlerde doğrudan uygulanabilir niteliktedir.

Topluluğa ait ticari mal istatistikleri AB mevzuatı temel alınarak hazırlanmaktadır. Topluluk Müktesebatı olarak bilinen AB mevzuatı Birincil ve İkincil mevzuatları kapsamaktadır. Birincil mevzuat üye ülke başkanları ve başbakanları tarafından mutabık olunan ve parlamentoları tarafından onaylanan anlaşmaları (Amsterdam Anlaşması, Nice Anlaşması gibi) ve benzer bir konuma sahip diğer anlaşmaları kapsamaktadır. İkincil mevzuat ise anlaşmaları temel alan tüzük, direktif, kararlar, tavsiyeler ve fikirlerden oluşmaktadır.

Ticaret istatistiklerinde AB hükümlerine göre tüzükler ağır basan bir etki göstermektedir. Bütünü ile bağlayıcıdır ve tüm üye devletlerde doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Bu demektir

ki üye devletlerin bu tüzükleri uygulamaya koyması için ulusal kanunlar çıkarmasına gerek yoktur. Tüzüklere aykırı herhangi ulusal bir kanun geçersiz kılınır, çünkü AB Kanunu üye devletlerin kanunlarının hiyerarşik olarak üstündedir. Dolayısıyla üye devletler AB yönetmeliğinde belirtilen hükümlerin gereksinimlerine uyumlu ve bunun ışığında düzenleme yapmak zorundadırlar.

Ticarete konu malların istatistikleri Topluluk istatistiklerine ilişkin genel kurallara dayanmaktadır. Buna ilişkin üç hüküm bulunmaktadır:

- Amsterdam Anlaşması'nın 285. Maddesi: Bu madde Topluluk istatistiklerinin tarafsızlık, güvenilirlik, nesnellik, bilimsel bağımsızlık, maliyet etkinliği ve istatistiksel gizlilik prensiplerini belirler. İstatistiklere ilişkin ikincil mevzuatın tamamı bu prensiplerle uyumlu olmak zorundadır.
- İstatistiki Kanun olarak da bilinen 322/1997/EC sayılı Konsey Tüzüğü: Bu tüzük ulusal ve Topluluk'a ait istatistik kurumları arasında sorumlulukların paylaşımını ana hatlarıyla göstermektedir.
- Gizli verilerin Eurostat'a aktarımına ilişkin 1588/1990/EC sayılı Konsey Tüzüğü: Bu tüzük üye devletler tarafından Eurostat'a aktarılan verilerin gizliliğin korunmasına ilişkin Eurostat tarafından her türlü önlemin alınacağını garanti eder.

Ticarete konu mallara ilişkin Topluluk istatistiklerinin esas hükümleri dört yasa tarafından sağlanmaktadır. Topluluk ticaret istatistikleri hem AB-dışı hem de AB-içi ticaretle alakalıdır. AB-dışı ticaret istatistikleri Topluluk'a üye ülke ile üye olmayan ülkeler arasındaki mal ticaretini kapsamaktadır ve buna **Extrastat** denilir. AB-içi ticaret istatistikleri ise üye ülkeler arasındaki ticarete konu malları kapsamaktadır ve buna da **Intrastat** denilir.

Extrastat ve Intrastat ile ilgili Topluluk istatistikleri için yasal bir taslak bulunmaktadır:

- Extrastat:

1172/95/EC sayılı Konsey Tüzüğü
1971/2000/EC sayılı Komisyon Tüzüğü
– Intrastat:
638/2004/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve
Konsey Tüzüğü
1982/2004/EC sayılı Komisyon Tüzüğü

Dış ticaret istatistiklerine ilişkin hükümler Ulusal Programın “Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilir Yeteneği” başlıklı 4. Bölümünün 13 üncü maddesinin “sınıflandırmalar” başlıklı 2 nci kısmında ve “mal ticareti” başlıklı 20 nci kısmında yer almaktadır.

Sınıflandırmalar bölümüne ilişkin AB Mevzuatının ilgili maddelerinde bahsedilen faaliyet ve ürün sınıflamasına ilişkin tercüme gerçekleştirmiş, hem Birleşmiş Milletlerin sınıflaması olan ISIC (International Standard Industrial Classification) REV.3'e hem de Avrupa Topluluğundaki iktisadi faaliyetlerin sınıflandırılması olan NACE (Classification of Economic Activities in the European Community)'ye birebir geçişin yapılabildiği ulusal sınıflama US-97 oluşturulmuş, ancak bu sınıflamada ISIC Rev.3 yapısı kullanılarak veri üretilmiştir. Dış Ticaret İstatistiklerinde ISIC Rev.2 ve ISIC Rev.3 kullanılmaktadır.

Dış ticaret verilerinin kaynağı gümrük beyannameleri olduğundan, Türk Mevzuatı olarak öncelikle Gümrük Mevzuatının AB normlarına uyumu gerekmektedir.

Dış ticaret verilerinin kaynağı gümrük beyannameleri olduğundan, Türk Mevzuatı olarak öncelikle Gümrük Mevzuatının AB normlarına uyumu gerekmektedir. Dış ticaret istatistikleri, Türkiye'nin, halen AB'ye en uyumlu olduğu istatistikleri oluşturmaktadır. 1996 yılından itibaren bu konuda önemli adımlar atılmıştır; Gümrük birliği Kararına uygun olarak yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmış, bugüne kadar Gümrük Kanunu ve Gümrük Yönetmeliği değiştirilerek uygulamaya konulmuş, daha gümrük birliğinin ilk yılı olan 1996 yılı başında dış ticaret istatistiklerine baz teşkil eden gümrük beyannameleri ve Gümrük Tarife Cetveli AB'ye uyumlu hale getirilmiştir. 4458

sayılı Gümrük Kanunu ve ilgili Gümrük Yönetmeliği AB'ye uyum konusunda önemli adımları teşkil etmektedir.

Dış ticaret istatistikleri kapsamında mal ticareti ile ilgili olarak Türkiye, 1988 yılından itibaren Armonize Sistemi, 1996 yılından itibaren ise Kombine Nomenklatür'ü kullanmaktadır. Ancak, AB'nin kullandığı TARIC ülkemizde kullanılmamaktadır.

İstatistikler açısından bakıldığında, AB ile aramızdaki en önemli fark AB'de dış ticaret istatistiklerinde her bilgi alanının nasıl oluşturulacağının tüzüklerle açıklanması ve mevzuat olarak uygulanmasıdır.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin istatistiki alanı da AB uygulamalarında olduğu gibi Türkiye'nin gümrük alanına karşılık gelmektedir.

Türkiye'nin istatistik uygulamalarıyla ilgili mevzuatı bulunmamaktadır. Veriler uluslararası tavsiyelere uygun olarak, TÜİK'in inisiyatifinde oluşturulmaktadır. TÜİK verilerin üretiminde metodolojik değişiklikler yapabilmektedir.

Diğer taraftan, AB Ülkeleri arasındaki dış ticarete bilgiler, “intrastat” denilen ve firmalardan alınan bilgilere dayanan bir sistemle derlenmektedir. Türkiye'de dış ticaret istatistiklerinin tek kaynağı gümrük beyannameleridir.

Dış ticaret istatistiklerinde yer alan miktar ölçüleri ile ilgili olarak ise AB ile tam bir uyum bulunmaktadır.

1996'dan itibaren Türkiye AB'nin Tek İdari Belgesini (SAD) kullanmaya başlamış ve dış ticaret istatistiklerinde yer alan kodlar ve tanımlar büyük ölçüde AB'ye uyumlu hale gelmiştir. İstatistikler açısından bakıldığında, AB ile aramızdaki en önemli fark AB'de dış ticaret istatistiklerinde her bilgi alanının nasıl oluşturulacağının tüzüklerle açıklanması ve mevzuat olarak uygulanmasıdır.

Örneğin; dış ticaret istatistiklerinin neleri kapsayacağı, partner ülkenin nasıl belirleneceği, gizlemelerin, istatistiki eşik, mal değerinin, mal miktarının nasıl oluşacağı tüzük hükümleriyle belirlenmiştir. Türkiye'nin istatistik uygulamalarıyla ilgili mevzuatı bulunmamaktadır. Veriler uluslararası tavsiyelere uygun olarak, TÜİK'in inisiyatifinde oluşturulmaktadır. TÜİK verilerin üretiminde metodolojik değişiklikler yapılabilmektedir.

Mevzuatta, diğer ekonomik hayata ilişkin veri derleyen kamu kurum ve kuruluşlarının, TÜİK'in sınıflama sistematığına uyma zorunluluğuna ilişkin hükümler yer almalı ve veri tabanlarının belirli ilkeler doğrultusunda ortak kullanımı tanımlanmalıdır.

Dış ticaret olarak tanımlanan mal ticareti istatistikleri ile ilgili mevzuatın mevcut durumu, AB müktesebatı ile karşılaştırmalı olarak aşağıda belirtilmiştir.

1172/95/EC sayılı Konsey Tüzüğü

Tüzüğün 4'üncü ve 6'ncı maddeleri dış ticaret istatistiklerinin genel kapsamını ve gümrük prosedürleri açısından kapsamını belirlemektedir. Gümrük birliği ile birlikte bu Tüzükte geçen tanımlar Gümrük Mevzuatımıza da girmiş ve istatistiksel uyum sağlanmıştır.

Tüzüğün 7'nci maddesinde; üye olmayan ülkelerle yapılan dış ticarete bilgi kaynağının gümrük beyannameleri olduğu belirtilmektedir. Aynı beyanname Türkiye'de de kullanılmaktadır.

Tüzüğün 9'uncu maddesi; dış ticaret istatistiklerinde kullanılan ülke nomenklatürünü düzenlemektedir. AB ülkelerinde alfabetik ve nümerik kodlar kullanılmaktadır. Türkiye'de sadece nümerik kodlar AB'ye uygun olarak kullanılmakta, alfabetik kodlar kullanılmamaktadır.

Tüzüğün 12'nci maddesinde; dış ticaret istatistiklerinde kullanılan eşik değeri belirtilmektedir. Türkiye'nin istatistiklerinde bu eşik değeri kullanılmamaktadır.

840/96/EC sayılı Komisyon Tüzüğü

Tüzüğün 3'üncü maddesi; istatistiksel eşik değerlerinden bahsetmekte, bu değerlerin 800 ECU ve 1000 net kilogram olduğu hükmü yer almaktadır. Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerinde bu eşik değeri kullanılmamaktadır.

Tüzüğün Bölüm II 4'üncü maddesinde; dış ticaret istatistiklerinde referans periyodunun takvim ayı olduğu hükmü yer almaktadır. Aynı uygulama Türkiye'de de mevcuttur.

Tüzüğün 7'nci maddesinde; dış ticarete partner ülkenin tanımı yapılmaktadır. AB'nin dış ticaret istatistiklerinde de Türkiye'de olduğu gibi ithalatta menşei ülke, ihracatta malın gideceği ülke partner ülke olarak kabul edilmektedir.

Tüzüğün 8'inci maddesi; dış ticaret istatistiklerinde miktar ölçüsü ile ilgilidir. İstatistiklerde her maddenin kilogram cinsinden bir net ağırlığa ve bazı ürünlerde 2'nci ölçü birimine yer verilmesi uygulaması Türkiye istatistiklerinde de uygulanmaktadır.

Tüzüğün 9'uncu maddesinde; ihracat ve ithalatta değerin oluşumu ve içeriği belirtilmektedir. Türkiye'nin istatistikleri de aynı tanımlara göre oluşturulmaktadır.

Tüzüğün 21'inci maddesinde; bazı özel malların dış ticaret istatistiklerine dahil edileceği vurgulanmaktadır. Bu maddeler Türkiye'nin istatistiklerine de dahil edilmektedir.

Tüzüğün 23'üncü ve 25'inci maddelerinde; AB dışı ülkelerle ticarete dış ticaret istatistiklerine dahil edilmeyecek mallar sayılmaktadır. Bu konudaki en önemli farklılık, AB uygulamalarında sadece para tabanlı altın istatistiklere dahil edilmemiş olup, Türkiye uygulamasında işlenmemiş ve yarı işlenmiş altın da dış ticaret istatistiklerinin kapsamında mevcut değildir.

2913/92/ EEC sayılı Konsey Tüzüğü

Türkiye'nin istatistiki alanı da AB uygulamalarında olduğu gibi Türkiye'nin gümrük alanına karşılık gelmektedir.

Tüzüğün 23'üncü maddesi; menşei tespitine ilişkin hükümleri ifade etmektedir. Bu tanım 4458 Sayılı Gümrük Kanununun 18'inci maddesinde de yer almaktadır.

Türk mevzuatında, münhasıran istatistiklerin oluşturulmasına ilişkin hükümler yer almamaktadır. Böyle bir uygulamaya geçilmesi, halen kullanılan metodolojilere ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

3330/91/EC sayılı Konsey Tüzüğü

AB ülkeleri arasındaki dış ticarete bilgiler, 'intrastat' denilen ve firmalardan alınan bilgilere dayanan bir sistemle derlenmektedir. Türkiye'de dış ticaret istatistiklerinin tek kaynağı gümrük beyannameleridir.

Tüzüğün 11'inci maddesi; dış ticaret istatistiklerinde yer alan miktar ölçüleriyle ilgilidir. Bu konuda tam bir uyum vardır.

3046/92/EEC sayılı Konsey Tüzüğü

20'nci maddede; dış ticarete dahil edilmeyecek mallar listesi yer almaktadır. Bu listede yer alan maddeler Türkiye'de de dış ticaret istatistiklerine dahil edilmemektedir.

26/85/EEC sayılı Konsey Tüzüğü

Tüzüğe göre AB Armonize Sistemi kullanılmaktadır. Aynı Tüzüğün 1'inci ve 3'üncü maddeleri ise Kombine Nomenklatürün kullanımını hükme bağlamaktadır. Türkiye 1998 yılından itibaren Armonize Sistemi, 1996 yılından itibaren ise Kombine Nomenklatürü kullanmaktadır. Ancak, AB'nin kullandığı TARİC ülkemizde

kullanılmamaktadır.

476/97/EEC sayılı Konsey Tüzüğü

Tüzük AB'nin istatistik alanını tanımlamaktadır. Türkiye'nin gümrük bölgesi ile istatistik alanı birbirine karşılık gelmektedir. Türkiye gümrük bölgesi 4458 Sayılı Gümrük Kanununun 2'nci maddesinde tanımlanmıştır.

Türk mevzuatında, münhasıran istatistiklerin oluşturulmasına ilişkin hükümler yer almamaktadır. Böyle bir uygulamaya geçilmesi, halen kullanılan metodolojilere ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

2008 yılından itibaren dış ticaret istatistiklerinin Gümrük Müsteşarlığı tarafından derlenip yayınlanmaya başlanmasına ilişkin olarak, tüm yetkiler Gümrük Müsteşarlığı'na devredildikten sonra mevzuata, istatistiklerin hazırlanmasına ve yapılacak her türlü çalışmaya ilişkin tüzükler eklenmesi faydalı olacaktır.

Topluluk mevzuatında da görüldüğü gibi belirli konular tüzüklerle açığa kavuşturulmuş, belli bir kesinlik sağlanarak ortak bir standarda erişilmiştir. Söz konusu uygulamanın Gümrük Mevzuatı için de sağlanabilmesi bu açıdan önemlilik arz etmektedir.

Kaynakça:

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı
09.09.2000, L229 AT Resmi Gazetesi
25.05.1995 L118 AT Resmi Gazetesi
19.11.2004 L343 AT Resmi Gazetesi
07.04.2000 L102 AT Resmi Gazetesi
İlgüz, A. E., Türk İstatistik Sisteminin AB Mevzuatına Uyum Düzeyi ve Dış Ticaret İstatistiklerinde Kurumsal, İdari ve Teknik Gerekliler, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.
<http://europa.eu/>
<http://unstats.un.org/>
www.gumruk.gov.tr
www.tuik.gov.tr

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTAK TİCARET POLİTİKASINA UYUMU (2. BÖLÜM)

Hayrūnisa ÇULHA

Gümrük Uzman Yardımcısı
hculha@gumruk.gov.tr

III. TÜRKİYE’NİN ORTAK TİCARET POLİTİKALARINA UYUMU

Genel anlamda OTP kapsamında Türkiye’nin uyum sağlamak zorunda olduğu AB mevzuatı Gümrük Birliği Çerçevesinde Katma Protokol ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nda belirtilmiştir. Bu kararın 12, 13, 14, 15 ve 16. maddelerinde sırasıyla Ortak Ticaret Politikasına uyum (md. 12), Ortak Gümrük Tarifesine uyum (md. 13, 14, 15), ve Tercihli Tarife Politikalarına uyum koşulları sayılmıştır. Bu bölümde bu koşullar teker teker incelenerek her bir uyum başlığı altındaki mevzuat değişikliği çalışmaları anlatılacak ve Türkiye’nin geldiği nokta ortaya konmaya çalışılacaktır. 1/95 sayılı OKK sadece sanayi mallarını ele aldığı için, bu çalışmada da sadece bu mallarla ilgili hükümlere ve düzenlemelere yer verilecektir.

III.1 Türkiye’nin Ortak Ticaret Politikası Çerçevesindeki Yükümlülükleri Ve Bu Alandaki Uyumu

Ortak Ticaret Politikası genel olarak, AB’nin ekonomik bütünleşme sürecinin devamı için ihtiyaç duyulan, iç pazar hedefi doğrultusunda üye ülkelerin dış ticaret politikalarını ortak kurallar çerçevesinde belirlemesiyle oluşmuş düzenlemeler bütünüdür ve bu amaca yönelik çok sayıda aracı da bünyesinde bulundurmaktadır.

1/95 sayılı OKK’nın 12. maddesinde Türkiye’nin Topluluğun ticaret politikasına uyumu için Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu maddeye göre;

“1. Bu Kararın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkelere, Topluluğun aşağıdaki yönetmeliklerle belirlenen ticaret politikasına büyük ölçüde benzeyen hükümleri ve uygulayıcı tedbirleri uygulamaya

koyacaktır:

- ithalatta ortak kurallarla ilgili (EC) 518/94 sayılı Konsey Yönetmeliği;

- bazı üçüncü ülkeler kaynaklı ithalata ilişkin ortak kuralları belirleyen (EC) 519/94 sayılı Konsey Yönetmeliği;

- miktar kısıtlamalarının idaresi için bir Topluluk usullerini düzenleyen (EC) 520/94 sayılı Konsey Yönetmeliği (uygulama hükümleri: (EC) 738/94 sayılı Komisyon Yönetmeliği);

- dampingli veya sübvansiyonlu ithalata karşı korunmayla ilgili (EEC) 2423/88, (EC) 521/94 ve (EC) 522/94 sayılı Konsey Yönetmelikleri;

- Yeni Ticaret Politikası Aracı ile ilgili (EEC) 2641/84 ve (EC) 522/94 sayılı Konsey Yönetmelikleri;

- ihracatta ortak kuralları belirleyen (EEC) 2603/68 sayılı Konsey Yönetmeliği;

- resmi destekli ihracat kredileriyle ilgili 93/112/EEC sayılı Konsey Kararı;

- (EEC) 636/82 sayılı Konsey Yönetmeliği ve (EEC) 1828/83 sayılı Komisyon Yönetmeliği (tekstil ve konfeksiyon için Hariçte İşleme Rejimi);

- en son (EC) 195/94 sayılı Komisyon Yönetmeliği ile değiştirilen (EEC) 3030/93 sayılı Konsey Yönetmeliği (ortak kurallarla gerçekleştirilen tekstil ithalatı);

- (EC) 517/94 sayılı Konsey Yönetmeliği (otonom düzenlemelerle gerçekleştirilen tekstil ithalatı);

- en son (EC) 217/94 sayılı Konsey Yönetmeliği ile değiştirilen (EEC) 3951/92 sayılı Konsey Yönetmeliği (Tayvan’dan tekstil ürünleri ithalatı).

2. GATT’ın XXIV maddesi hükümleri uyarınca bu

Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye, tekstil ve hazır giyim ticaretiyle ilgili anlaşmalar ve düzenlemeler de dahil olmak üzere, tekstil sektöründe Topluluğun ticaret politikası ile önemli ölçüde benzerlik gösteren politikaları uygulayacaktır. Topluluk, bu amaca ulaşılmasında gereken işbirliğini Türkiye'ye sağlayacaktır.

3. Türkiye bu düzenlemeleri tamamlıncaya kadar, Türkiye'den Topluluğa yönelik tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında mevcut menşe şahadetnamesi sistemi yürürlükte kalır ve Türkiye menşeli olmayan tekstil ve konfeksiyon ürünleri Topluluk ticaret politikası uygulamasına tabi olmaya devam ederler.

4. Bu Kararın hükümleri, Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Anlaşma'nın ekinde yer alan Korunma Hükümleri Anlaşması'nda sözüedilen Topluluk ile Japonya arasındaki motorlu taşıtlara ilişkin ticaret düzenlemelerinin uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir.

Bu Kararın yürürlüğe girmesinden önce, Türkiye ve Topluluk, söz konusu Düzenlemenin ihlal edilmesini önlemek konusunda işbirliği usullerini belirleyeceklerdir.

Söz konusu usullerin mevcut olmaması halinde, Topluluk, yapacağı ithalatta, sözü edilen Düzenlemenin uygulanması için gerekli her türlü tedbiri alma hakkını saklı tutar.”

Türkiye, yukarıda belirtilen koşullar çerçevesinde üstlendiği yükümlülüğün bir gereği olarak aşağıda sayılan düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

• (EC) 3285/94 ve (EC) 520/94 sayılı Konsey Tüzüklerine uyum için 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan “İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri Yönetmeliği:

İthalatta ortak Kurallar başlığını taşıyan Konsey Tüzüğünde yer alan genel kurallar Türk mevzuatına bu yönetmelikle dahil edilmiştir. Bu konuda 2004 yılında yeni bir düzenleme yapılmış, 10/05/2004 tarih ve 2004/7304 Sayılı Karar çıkartılmıştır. Bu karar, bir malın ithalatında kaydedilecek gelişmelerin yakından izlenmesi amacıyla o malın ithalatında gözetim uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsar. Kararın geçici birinci maddesinde daha önce çıkarılmış bulunan 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulanmaya başlanan gözetleme hükümlerinin devam etmesine izin verilmiştir.

4458 sayılı Gümrük Kanunu, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın tarafların geçiş dönemi içerisinde karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerle dayalı olarak aşamalı bir şekilde gümrük birliği kuracakları ve ortaklığın iyi işlemesi, bunun gerektirdiği ortak tedbirlerin geliştirilmesi için ekonomik politikalarını uyumlaştıracakları hükmü doğrultusunda hazırlanmıştır.

Topluluğun 520/94 (EC) sayılı Konsey Yönetmeliği çerçevesinde aldığı miktar kısıtlamalarının idaresi konusunun ihracatla ilgili yönlerine 95/7616 sayılı Karar ile uyum sağlanmıştır. Karar, ihtiyaç duyulması halinde uygulanacak ihracat kotalarının dağıtımında uyulacak esas ve prosedürleri belirlemekte ve kota dağıtım yetisini Dış Ticaret Müsteşarlığına vermektedir. Kota dağıtımında uyulacak prensipler, ithalat düzenlemeleri ile aynı özellikleri taşımaktadır. Üçüncü ülkelerin Türkiye'ye yönelik kota uygulamaları ve idaresini Türkiye'ye bırakmaları halinde, bunların idaresi de bu mevzuat doğrultusunda yapılacaktır.

• (EEC) 2423/88, (EC) 521/94 ve (EC) 522/94 sayılı Konsey Yönetmeliklerine uyum için 1.0.1989 tarihinde kabul edilen ithalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki 89/14506 sayılı karar, Gümrük Birliği çerçevesinde Topluluğun ilgili mevzuatına uyum sağlama gereği dikkate alınarak 21 Temmuz 1999 tarihinde 4412 sayılı kanun ile değiştirilmiştir.

• (EC) 738/94 sayılı Komisyon Tüzüğüne uyum için 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan “Kota ve Tarife Kontenjanı Yönetmeliği:

Bu yönetmelik uyarınca kota ve tarife kontenjanlarının uygulanmasında uyum sağlanması amaçlanmıştır. Bu konuda da 2004 yılında yeni bir düzenleme yapılmış, 10/5/2004 tarih ve 2004/7333 Sayılı İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Kararı çıkarılmıştır. Bu kararın geçici birinci maddesinde de “30/4/1995 tarihli ve 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu, Karan ile yürürlüğe konulan İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkında Karar çerçevesinde uygulanmakta olan kotalar ile tarife kontenjanlarına ilişkin işlemlere

bu Karar hükümleri çerçevesinde devam olunur.” denmektedir.

Tarife kontenjanı, bir malın veya mal grubunun ithalatında uygulanmakta olan gümrük vergisi oranlarında, belli bir miktar veya değer için indirim yapılması ya da muafiyet sağlanmasıdır. Bu uygulama ile tek taraflı olarak global düzeyde tüm üçüncü ülkelere veya tercihli ticaret anlaşmaları uyarınca belirlenen ülkeler menşeli mallara avantaj sağlanması mümkün olmaktadır. Tarife kontenjanı, genellikle sanayinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tanınan bir rejimdir.

• **(EC) 3030/93 sayılı Komisyon Tüzüğüne uyum için 95/6815 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan “Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Yönetmelik”:**

Bu yönetmelikte en son 29.12.2006 tarihinde değişiklik yapılmıştır. 26391 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Belirli Tekstil Ürünlerinin İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik” ile söz konusu Yönetmelik ekinde yer alan EK III ve EK IV değiştirilmiştir. Yönetmelik değişikliği 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe girecektir.

Türk dış ticaret politikası ile Topluluğun ortak ticaret politikası arasında uygulama paralellığı sağlanması amacıyla, 95/6815 sayılı Karar çerçevesinde, tekstil ticareti ile ilgili olarak 24 ülke ile ikili anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmalar neticesinde, söz konusu ülkelerin bir kısmına çift taraflı kontrol sistemi kapsamında kota uygulanmakta, geri kalan ülkelere yapılan ithalat ise çift taraflı kontrol sistemi kapsamında gözetime tabi tutulmaktadır. Diğer taraftan, henüz ikili anlaşma yapılmamış olan ülkelere bir kısmına tek taraflı kontrol sistemi kapsamında kota uygulanırken, diğerlerinden yapılan ithalat ise gözetime tabi tutulmaktadır.

Tekstil ve giyim ürünlerinde malların serbest dolaşımının sağlanması amacıyla, Topluluk uygulamaları paralelinde miktar kısıtlamaları ve gözetim önlemleri uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye ile AB arasında malların serbest dolaşımını teminen, tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde toplam 43 ülkeye karşı AB ile paralel tek ve çift taraflı miktar kısıtlamaları ve gözetim önlemleri uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, 3030/93/EEC sayılı Konsey Tüzüğü çerçevesinde

yürürlüğe konulan 95/6815 sayılı Karara bağlı yönetmeliklere uygun olarak, 1 ülkeye çift taraflı kontrol rejimi çerçevesinde kota, 7 ülkeye yine çift taraflı kontrol rejimi çerçevesinde gözetim uygulanmaktadır. Yine anılan Karara bağlı yönetmeliklere uygun olarak, 10 ülkeye tek taraflı kontrol sistemi çerçevesinde kota, 15 ülkeye tek taraflı kontrol rejimi çerçevesinde gözetim önlemi uygulanmaktadır (Özbekistan, Ukrayna, Mısır ve Vietnam’a, gözetim ve kota önlemleri birlikte uygulanmaktadır).

• **(EC) 93/112 sayılı Konsey Kararına uyum:**

Türkiye, Topluluğun 93/112 (EC) sayılı Konsey Kararı ile ortak ticaret politikasına yönelik olarak ortaya çıkardığı Resmi Destekli İhracat Kredilerine taraf olmak için (OECD Uzlaşması) başvurusunu yapmıştır.

• **(EC) 517/94 sayılı Konsey Tüzüğüne uyum için 95/6816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan “İkili Anlaşmalar, Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında Belirli Ülke Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Yönetmelik”:**

Bakanlar Kurulu Kararının 'ın 12. maddesinin 2. paragrafında, Türkiye'nin GATT'ın gümrük birliklerine ilişkin XXIV. maddesi uyarınca, Topluluğun üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalar ve düzenlemeler de dahil olmak üzere tekstil sektöründe benzer politikalar uygulaması ve bu amaca ulaşılmasında da Topluluğun gereken işbirliğini sağlaması öngörülmektedir. Söz konusu kısıtlama anlaşmalarının Türkiye tarafından üstlenilmesi, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi ile birlikte ortaya çıkacak koruma kaybına bağlı olarak ithalatta meydana gelebilecek muhtemel bir patlamanın önlenmesi açısından büyük önem arz etmiştir.

Diğer taraftan, Gümrük Birliği'nin mantığı gereği söz konusu anlaşmalar Türkiye tarafından birebir üstlenilmez ise, AB'nin kısıtlama uyguladığı ülkelerin, Türkiye üzerinden kota miktarlarını aşan ölçüde ihracat yapma olasılığı bulunması nedeniyle muhtemel bir trafik sapmasının önüne geçilmesi de hedeflenmiştir.

Toplulukta miktar kısıtlamaları kategori bazında yapılmaktadır. Bu çerçevede, belirli CN kodları gruplar halinde 1'den başlayan sayılarla ifade edilen kategoriler altında yer almakta ve kota miktarları da kategorilere göre belirlenmektedir.

Türkiye'nin AB'nin tercihli rejimini üstlenme yönündeki girişimlerinin ilk adımı, Gümrük Birliği öncesinde, Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ile atılmıştır.

AB Komisyonunca dayanak ve kota miktarlarının hesaplanmasında kullanılan yöntemle açıklık kazandırılmasını müteakiben, ilgili ülkelere kısıtlama konulacağına dair bildirimler 31 Temmuz 1995 tarihinden itibaren yapılmaya başlanmıştır.

• **(EC) 519/94 sayılı Komisyon Tüzüğüne uyum için 95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan "Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Yönetmelik**

Genel korunma ve gözetim önlemleri mevzuatına bir istisna teşkil eden ve Topluluğun, DTÖ üyesi olmayan ve ticareti devlet eliyle yürüten ülkelere karşı, genel mevzuatın dışında daha esnek hükümleri olan bir mevzuatı kabul etmiş olması nedeniyle, Türkiye de bu ülkelere karşı gerektiğinde önlem alınabilmesine imkan tanıyan bir Bakanlar Kurulu Kararı çıkarmıştır.

Bu alanda da yapılan yeni bir düzenleme mevcuttur. 2004/7305 sayılı "İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Bakanlar Kurulu Kararının geçici birinci maddesinde "95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar çerçevesinde başlatılmış soruşturmalar ve uygulanmakta olan korunma önlemlerine ilişkin işlemlere bu Karar hükümleri çerçevesinde devam olunur." hükmü yer almaktadır.

Bu yönetmelikle başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere, ticareti devlet eliyle yürüten ülkelerden yapılan ithalatta alınabilecek gözetim ve koruma önlemleri açıklanmaktadır. Bu korunma önlemlerinin sebebi, Topluluk tarafından kısıtlamaya tabi tutulan bu malların trafik sapmasıyla Türkiye üzerinden serbest dolaşıma girmesinin engellenmesidir. Yönetmelikte Çin Halk Cumhuriyeti dışındaki herhangi bir ülkeye kısıtlama getirilmemiş, Çin için ise bir kota belirlenerek, bu ülke menşeli ürünlerin bir listesi oluşturulmuştur.

• **(EC) 3284/94 ve 384/96 sayılı Konsey Tüzüklerine uyum için 95/7608 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan "Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Yönetmelik":**

Türkiye'nin sanayi veya hizmetler sektörünü tehdit eden maddi zararın veya olumsuz ticari etkinin varlığının ve olayda ülke çıkarının mevcut bulunduğu belirlenmesi halinde ticari engeli uygulamaya koyan ülke veya ülkelerin söz konusu uygulamalarına son vermesi amacıyla girişimlerde bulunmakta ve uzlaşmaya varılamaması halinde gerekli görülebilecek ticari önlemler alınmaktadır.

• **(EEC) 2603/69 sayılı Konsey Tüzüğüne uyum için çıkarılan 95/7616 sayılı "İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanı Belirlenmesi ve İdaresine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ile 95/7623 sayılı "İhracat Rejimine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı"**

İhracat Rejimi Kararı, 95/7623 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) eki olarak 6.1.1996 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece, 20.1.1992 tarihi ve 92/2644 sayılı İhracatın Düzenlenmesi ve Desteklenmesine İlişkin Karar yürürlükten kalkmıştır. Yeni Rejim ile, uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen gelişmelere uygun düzenlemelere gidilmiş, GB'ye uygun bir rejim için gerekli yenilikler yapılmıştır. Bu kapsamda olmak üzere, ancak piyasalarda meydana gelen olağan dışı bir gelişme, ihracata konu olan malda görülen yetersizlik, kamu güvenliği, kamu ahlakı, insan sağlığı, hayvanların, bitkilerin veya çevrenin korunması amacına yönelik önlemler, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan metanın korunması sebeplerinden birisinin gerçekleşmesi durumunda ihracata kısıtlama veya yasaklama getirebilmek mümkün kılınmıştır. Yine uluslararası ve ulusal seviyede alınan ambargo kararları gereğince bir ülkeye mal ihracat yasaklanabilmektedir. İhracat Rejimi kapsamında, kayda bağlı ihracat, özelliği olan ihracat şekilleri (kredili ihracat, konsinye ihracat, ithal edilmiş malların ihracı, transit ticaret yoluyla yapılan ihracat, bedelsiz ihracat, ticari kiralama yoluyla yapılan ihracat, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri kapsamında yapılan ihracat, takas-bağlı muamele yoluyla yapılan ihracat ve dolaylı ofset) serbest bölgelere yapılan ihracat ve yurt dışı fuar ve serilere katım ile ilgili özel düzenlemeler yer almaktadır.

• **(EC) 3063/94 sayılı Konsey Tüzüğüne uyum için çıkarılan 96/8703 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Belirli Üçüncü Ülkelerde İşlem**

Gördükten Sonra Türkiye'ye Geri İthal Edilen Belirli Tekstil Ürünlerine ve Giyim Eşyasına Uygulanan Ekonomik Etkili Hariçte İşleme Rejimi Yönetmeliği”:

Hariçte İşleme Rejimi kapsamında, serbest dolaşımda bulunan ve geçici olarak Türkiye Gümrük Bölgesi dışına ihraç edilen eşyanın daha ileri bir safhada işlenmesi, tamir edilmesi veya yenilenmesi sonucunda elde edilen ürünlerin yeniden ülkemize ithalatı sırasında tam veya kısmi vergi muafiyeti uygulanmaktadır. İşlem görecekt eşya için DTM tarafından Hariçte İşleme İzin Belgesi düzenlenmektedir. Tamir edilecek eşya için, Gümrük Müsteşarlığından; işlem görecekt madenler için ise Maden İhracatçı Birliklerinden Hariçte İşleme İzni alınır. Bu belgeler, İhracatçı Birliklerince, ihraç edilen eşyanın ithal edilen mamulün üretiminde kullanıldığının tespiti kaydıyla kapatılır. Hariçte İşleme İzin Belgesinin en fazla 12 ay içinde kapatılması gerekmektedir. Verilen süre yarısına kadar uzatılabilir. Taahhüt edilen ithalatın gerçekleşmemesi halinde, ihraç edilen malın yurda getirilmesi gerekir. Aksi durumda, Kambiyo Rejimi uygulanır. İthalatın, Hariçte İşleme İzin Belgesinde kayıtlı miktar ve değerin üzerinde yapılması halinde, fazlalık kısma tekabül edilen vergi tahsil edilir.

• 93/112/EEC sayılı Konsey Kararına uyum için kabul edilen 96/12 sayılı “Resmi Destekli İhracat Kredilerine İlişkin Tebliğ”:

Türkiye, Topluluğun 93/112 (EC) sayılı Konsey Kararı ile ortak ticaret politikasına yönelik olarak ortaya çıkardığı Resmi Destekli İhracat Kredilerine taraf olmak için (OECD Uzlaşması) başvurusunu yapmıştır.

• Topluluk Gümrük Kodunu düzenleyen (EEC) 2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü'nün uygulanmasına ilişkin (EEC) 2454/93 sayılı Tüzüğe uygun olarak hazırlanan 25/12/1995 tarihli ve 95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı:

Bu mevzuatta ilki 1999, ikincisi 2005 yılında olmak üzere iki değişiklik yapılmıştır. Yapılan son değişiklikle, İhracatçılar için ürününün elde edilmesinde kullanılması kaydıyla dünya piyasalarından elde edecekleri girdilerin ithalatında gümrük vergisi muafiyeti uygulanması veya ithalatta vergi tahsil edilmiş ise alınan verginin iade edilmesi uygulaması hayata

Raporun bu bölümü incelendiğinde ilk bakışta sayılan eksiklikler dikkati çekmektedir. Bunlar kısaca, gümrük muafiyeti, transit, korsan ve taklit mallarla mücadele, sonradan kontrol mevzuatlarının AB müktesebatı ile uyumlu olmaması, varış salonlarındaki gümrüksüz satış mağazalarına izin verilmesi ve buralarda satın alınabilecek azami mal miktarının AB'dekinden yüksek olması, serbest ticaret bölgelerinin ve gümrük kıymetlendirme kurallarının uyumlu olmaması şeklinde sayılabilir.

Rejim kapsamındaki ithalat, anti-damping vergileri ve koruma önlemleri kapsamında getirilen miktar kısıtlaması vb. ticaret politikası tedbirlerine tabi tutulmamaktadır. Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında yer alan madde ve malzemelerin yurt içinden temin edilmesi halinde KDV ödenmeksizin alımına (tecil-terkin sistemi kapsamında) izin verilmektedir. Şeker ve hububatı girdi olarak kullanan imalatçılara TMO ve Şeker fabrikalarından, bu kurumların stoklarının eritilmesi amacıyla, dünya fiyatlarından alım yapma imkânı sağlanmaktadır. İhracat 2002/2 sayılı Tebliğ kapsamında, yurt içinde yapılan bazı satış ve teslimler de (yatırım programlarında yer alan kamu yatırımlarda uluslar arası ihaleyi kazanan firmalara yapılan satışlar, savunma sanayi projelerini üstlenen firmalara satışlar vb.) gümrük muafiyetli ithalattan yararlanmaktadır. Dahilde İşleme Rejimine ilişkin düzenlemeler hem Gümrük Mevzuatında hem de Dış Ticaret Mevzuatında yer almaktadır. Bu alandaki izinlerin, sonradan kontrolü yapılabilir ürünlerle sınırlandırılması, izin süresi uzatımlarının sistemin işleyişini ve esas amacını olumsuz etkilememesi vb konularda AB uygulamalarına paralel olarak düzeltmeler yapılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Kurumsal alanda da, İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu, İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu, Türkiye'nin Ticari Haklarını Değerlendirme Kurulu ve Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu kurulmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Ortaklık Konseyinin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında alınan İlke Kararı doğrultusunda, Türkiye-AT ortaklık ilişkisinin son döneminde öncelikle ele

alınması gereken çalışmalar çerçevesinde olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) arasında "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticareti ile İlgili Anlaşma", 25 Temmuz 1996 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma, 1 Ağustos 1996 tarih ve 22714 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yukarıda sayılan bütün bu düzenlemeleri de kapsayıcı biçimde Gümrük Kanununda ve Yönetmeliğinde de değişikliğe gidilmiştir. Türk gümrük mevzuatının AT gümrük mevzuatına uyumunun sağlanması amacıyla çıkarılmış bulunan, 1615 sayılı Gümrük Kanununda değişiklik yapan 564 sayılı KHK, akçeli ve cezai hükümler içermediğinden, bu hükümleri de kapsayacak şekilde, Topluluğun Gümrük Kodunu ve uygulama Yönetmeliğini esas alan yeni bir Gümrük Kanunu 4 Kasım 1999 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak, 5 Şubat 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Aynı kapsamda olmak üzere, 20 Ocak 2000 tarih ve 23939 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Gümrük Yönetmeliği de 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

4458 sayılı Gümrük Kanunu, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın tarafların geçiş dönemi içerisinde karşılıklı ve dengeli yükümlülükler dayalı olarak aşamalı bir şekilde gümrük birliği kuracakları ve ortaklığın iyi işlemesi, bunun gerektirdiği ortak tedbirlerin geliştirilmesi için ekonomik politikalarını uyumlaştıracakları hükmü doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bu Kanunla;

- AB gümrük kodu düzenlemelerine uygun bir kanun gerçekleştirilmiştir.
- Gümrük idarelerinin talebi doğrultusunda ilgili kişilerin bütün bilgi ve belgeleri vermeleri hükmü bağlanmıştır.
- GATT'ın gümrük değerinin belirlenmesine yönelik VII. Maddesi kanunda yer almıştır.
- Sahte menşeli eşyaların giriş ve çıkışları yeniden düzenlenmiştir.
- Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının korunması esasları getirilmiştir.
- Gümrük Rejimleri yeniden düzenlenmiş, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri getirilmiştir.
- Kanuna gümrük idarelerine bilgisayar veri işleme tekniği ile hazırlanmış beyannamelerin de verilebilmesi yönünde, hüküm ilave edilmiştir.

- Genel ve Özel Antrepolar yeniden düzenlenmiştir.
- Geçici İthalat Rejimine kısmi vergi ödemesi getirilmiştir.
- Hariçte İşleme Rejimi düzenlemeleri yapılmıştır.
- Serbest Bölgeler için düzenlemeler getirilmiştir.
- Muafiyet hükümleri yeniden düzenlenmiştir.
- Sınır ticareti ihtiyaçlara uygun hale getirilmiştir.
- Gümrük yükümlülüğünü doğuran esaslar ve yaptırımlar ile sorumluluklar belirtilmiştir.
- İhracat vergileri yeni bir düzenleme olarak getirilmiştir.
- Yeni Gümrük Kanunu, özünde Gümrük Müşavirini ön denetim elemanı gibi değerlendirmekte ve Gümrük Müşaviri yetkisi olmayanların bu işi yapmalarını yasaklamakta, Gümrük Müşavirlerine büyük sorumluluk ve cezai yükümlülükler getirmektedir.

Yukarıda sözü edilen düzenlemeler ışığında bakıldığında Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükler doğrultusunda önemli iç hukuk düzenlemeleri yaptığı ve bu alandaki uyum çalışmalarında önemli bir aşamayı gerçekleştirdiği görülmektedir.

III.2 Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesi Çerçevesindeki Yükümlülükleri Ve Bu Alandaki Uyum

Ortaklık Konseyi Kararı'nın 13. ve 14. maddeleri Ortak Gümrük Tarifesine uyum ile ilgili hükümleri içermektedir. Buna göre Türkiye'nin OGT ile ilgili yükümlülükleri şöyledir:

"1. Bu Kararın yürürlüğe giriş tarihinde, Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkeler bakımından Ortak Gümrük Tarifesiyle uyum sağlayacaktır.

2. Türkiye, gerektiğinde Ortak Gümrük Tarifesindeki değişiklikleri yansıtabilecek biçimde kendi gümrük tarifelerini uyumlaştıracaktır.

3. Gümrük İşbirliği Komitesi, 1. ve 2. paragrafların uygulanması için hangi önlemlerin uygun olacağını belirleyecektir."

"1. Topluluk, Türk Gümrük Tarifesinin Ortak Gümrük Tarifesine uyumlaştırılabilmesi için, Ortak Gümrük Tarifesinin tadil edilmesi, vergilerin askıya alınması veya tekrar konulması, tarife kotaları ve tarife tavanları ile ilgili alınan her türlü karardan makul bir süre önce Türkiye'yi haberdar eder. Bu amaçla, Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde ön danışmalarda bulunulur.

2. Türk Gümrük Tarifesinin eş zamanlı olarak Ortak Gümrük Tarifesine uydurulamayacağı

durumlarda, Gümrük Birliği Ortak Komitesi bunun gerçekleştirilmesi için belli bir süre tanınmasını kararlaştırabilir. Gümrük Birliği Ortak Komitesi, hiçbir koşulda Türkiye'ye herhangi bir ürün için Ortak Gümrük Tarifesi'nden daha düşük bir gümrük tarifesi uygulama yetkisi veremez.

3. Türkiye, 1. paragrafta öngörülenden farklı vergileri geçici olarak askıya almayı veya yeniden uygulamayı öngörmesi halinde, Topluluğa derhal bilgi verecektir. Bu kararlarla ilgili danışma temaları Gümrük Birliği Ortak Komitesinde yapılacaktır.”¹

Türkiye, 1/95 sayılı kararın yürürlüğe girmesiyle beraber AB ve EFTA çıkışlı sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergilerini, eş etkili tedbirleri kaldırmış ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulamaya başlamıştır. AB ve EFTA ülkelerinden yapılan sanayi ürünleri ithalatında uygulanan ağırlıklı koruma oranı %10'dan 0'a düşürülmüştür. Üçüncü ülkeler için ise söz konusu oran 1996 yılında önce %15'ten %5,6'ya düşürülmüş, 2002 yılında da %4,5 olarak gerçekleşmiştir.

Ortaklık Anlaşmasından gelen yükümlülükler çerçevesinde, 1995 yılında 12 ve 22 yıllık listelerde sırasıyla %5 ve %10'luk indirim yapılmış ve toplam olarak 12 yıllık listede %95 ve 22 yıllık listede ise %90 indirimle ulaşılmıştır. OGT'ye uyum için yapılan indirimler 12 yıllık listede %90'a ve 22 yıllık listede %85'e ulaşmış, 12 ve 22 yıllık liste kapsamı sanayi mallarında ise %20'lik fon indirimi yapılmıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 26'ncı maddesinde bulunan ve Topluluk mevzuatında yer alan; “ürünlerin gümrük birliğine girişi, gümrük beyanları ve malların serbest girişi, malların dolaşımı” gibi konulara ait hükümler, ithalatta kullanılan belgelerin basitleştirilmesi gibi hususlar göz önünde bulundurularak, 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı ile yapılan düzenlemeler doğrultusunda, “ithalatçı belgesi” uygulamasına son verilmiş ve Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca vergi numarası verilen her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte, yürürlükteki mevzuat hükümlerine dayanarak hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan ortaklıklara ithalat işlerini yürütme olanağı sağlanmıştır. Ayrıca, sanayi ürünlerinin ithalatında tahsil edilen Toplu Konut Fonu uygulaması yürürlükten kaldırılmış, sekizli olarak kullanılan “Armonize Kod Sistemi” on ikili baza çevrilmiştir.

Kararın 15. maddesinde Türkiye'ye “Madde 13

hükümlerinden sapma teşkil edecek biçimde ve Katma Protokol'ün 19. Maddesi uyarınca (...) Ortaklık Konseyi'nce kararlaştırılacak ürünler için üçüncü ülkelere uyguladığı ve Ortak Gümrük Tarifesi hadlerinden daha yüksek gümrük tarifelerini 1 Ocak 2001 tarihine kadar(...)” muhafaza edebilme hakkı tanınmıştır. Bu kapsamda, 2/95 sayılı OKK'nin ekinde, OGT hadleri üzerinde vergi uygulanacak hassas maddelerin listesi yer almaktadır. Bu listedeki hassas ürünler otomobil, midibüs, minibüs, kamyon, kamyonet, traktör, motorsiklet, bisiklet, demir-çelik tel ve halat, deri eşya, kağıt torbalar, bazı seramik ve porselen eşya ile mobilyalar olarak belirlenmiştir. Bu ürünler için koruma oranlarının 01.01.1997 yılından başlamak üzere her yıl %10, %10, %15,%15 ve %50 indirim yapılması ve 2001 yılında OGT'nin yakalanması amaçlanmış ve bu amaca belirtilen tarihte uyularak bu ürünler için belirlenen koruma oranları 2001 yılında OGT ile eşitlenmiştir:

Traktörler için %45'ten 0'a

Minibüsler için %45'ten %16'ya

Midibüsler için %45'ten %10'a

Otomobiller için %44,5'ten %10'a

Kamyon ve Kamyonetler için %45'ten %10'a indirilmiştir.

Katma Protokolün imzalanmasıyla beraber, ticaret alanında Türkiye'nin en önemli yükümlülüğü haline gelen OGT, bugüne kadar yapılan çalışmalar sonunda Türk mevzuatıyla tam uyumlu hale getirilmiştir.

III.3 Türkiye'nin Tercihli Tarife Politikaları Çerçevesindeki Yükümlülükleri Ve Bu Alandaki Uyum

1/95 sayılı Kararın 16.maddesi;

“1. Türkiye, bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde, ticaret politikasını aşamalı olarak Topluluğun Ticaret Politikasına uyumlu hale getirecek biçimde, Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacaktır. Bu uyum, hem otonom rejimi hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsayacaktır. Bu amaçla, ilgili ülkelerle karşılıklı çıkar temeline dayanan görüşmeler gerçekleştirilecektir. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri düzenli olarak gözden geçirecektir.

2. 1 inci paragrafta belirtilen durumlarda, tarife tercihlerinin tanınması, malların menşei ile ilgili

kuralların Topluluk tarafından verilen tercihleri düzenleyen kurallarla uyumlu olması şartına bağlıdır.

Özellikle OGT ve Tercihli Tarife Politikalarına uyum neredeyse tamamlanmış, geriye sadece işleyişteki bazı aksaklıkların giderilmesi kalmıştır. Ortak Ticaret Politikası ile ilgili olarak sayılan eksikliklerin çoğunun, ülkelerin kendi ticari ve siyasi çıkarlarının bazı alanlarda çelişmesi kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu politikaların statik değil dinamik karakterli olduğunun, yani yeni şartlara ve ihtiyaçlara göre değişebileceğinin ve dolayısıyla aslında uyum sağlanmış olan bir konuda uyum sağlanması gereken yeni düzenlemelerin yapılmasının ülkeyi sanki bulunduğu durumdan geride imiş gibi gösterdiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

3. a) *Türkiye'nin Paragraf 1'de atıfta bulunulan dönem içinde, menşei veya ihracatçı ülkeler dolayısıyla Topluluğa tercihli muamele ile üçüncü ülkelerden ithal edilen ve serbest dolaşıma giren ürünler, Türkiye'ye ithal edilirken, aşağıdaki koşullarla telafi edici vergiye tabi olacaklardır:*

- *Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse;*

- *bu ülkelerden ithal edilmiş oldukları belirlenebilmekteyse;*

- *Türkiye'de ödenecek vergi Toplulukta uygulanan vergiden en az 5 puan daha fazlaysa;*

- *bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse.*

b) *Gümrük Birliği Ortak Komitesi, telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici verginin miktarını gösteren bir liste hazırlayacaktır."*

hükümünü getirmiş ve bu hükümlerle Türkiye, Topluluğun tercihli gümrük rejimini beş yıl içinde kabul etme yükümlülüğü altına girmiştir. Kararın 10 sayılı ekinde otonom rejimler ve tercihli anlaşmalar konusuna açıklık getirilmiş ve Türkiye'nin beş yıl içinde yapması gereken tercihli anlaşmalar ve kabul etmesi gereken otonom rejimler sayılmıştır.

Buna göre 10 nolu ekte belirtilen Otonom Rejimler şunlardır:

- Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
- "İşgal Altındaki Topraklar" menşeli mallara ilişkin rejim,
- Ceuta ve Melilla menşeli mallara ilişkin rejim,
- Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya Cumhuriyetleri menşeli mallara ilişkin rejim.

10 nolu ekte belirtilen tercihli anlaşmalarsa aşağıdaki gibidir:

- Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ile akdedilen Avrupa Anlaşmaları,
- Faroe Adaları ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması,
- Kıbrıs ve Malta ile akdedilen Ortaklık Anlaşmaları,
- Estonya, Letonya ve Litvanya ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşmaları,
- İsrail ile akdedilen Anlaşma,
- Cezayir, Fas ve Tunus ile akdedilen Anlaşmalar,
- Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile akdedilen Anlaşmalar,
- İsviçre ve Lihtenştayn ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması,
- Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması.

Ülkemiz ile AB arasında tesis edilmiş bulunan Gümrük Birliği'nin işleyiş esaslarını belirleyen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16 ncı maddesi çerçevesinde ülkemizin üstlenme yükümlülüğü bulunan AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kısmi olarak 2002 yılı İthalat Rejimi Kararı ile 1 Ocak 2002 yılı itibarıyla üstlenilmiş bulunmaktadır. 1/95 sayılı kararda bu yükümlülüğün üstlenilme süresi 5 yıl olarak belirlenmiş ancak, bu 2002 yılında, aynı iki yıl gecikmeli olarak gerçekleşmiştir. Bu gecikmenin sebepleri arasında;

- Tercihli rejimlerin üstlenmesi açısından önceliğin karşılıklı çıkar temeline dayanan serbest ticaret anlaşmalarına verilmesi,

- GTS Rejiminin tek taraflı taviz niteliğinde olması ve bu yüzden gelişmekte olan Türk ekonomisine yük getireceğinin düşünülmesi sebebiyle rejimin hangi ölçülerde benimseneceği konularında tereddütlerin hasıl olması,
- GTS Rejimine yeterince önem verilmemesi ve çalışmaların belli ölçülerde savsaklanması ve geç başlanması,
- Avrupa Birliği'nin 2002 yılı itibarıyla yeni bir GTS Rejimine geçecek olması sebebiyle uyum çalışmalarının beklemeye alınması,
- Bürokratik hazırlıkların yeterli olmaması
- 1999 yılında gerçekleşen büyük deprem felaketinden Türk Ekonomisinin ağır yara alması,
- 2000 yılındaki Ekonomik Kriz,

Türkiye GTS sistemine 2002 yılı kontrollü bir başlangıç yapmış ve durum AB tarafından olumlu bir gelişme olarak kabul görmüştür. Ancak AB tarafınca Türkiye'nin GTS'ye tam uyum sağlanmasını konusundaki talepleri hemen hemen tüm durumlarda ifade edilmiştir. AB tarafından eleştirilen husus Türkiye'nin sistemin öngördüğünden daha az sayıda üründe uyum sağlaması ve Türkiye'nin bazı ülkeleri (Örn: Ermenistan) kapsam dışı bırakıyor olmasıdır.

Türkiye Tercihli Ticaret Anlaşmaları konusunda Otonom Rejimler için olandan daha hızlı bir uyum göstermiştir. 10 sayılı ekte adı geçen ülkelerin pek çoğuyla Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamıştır. STA'lar esas itibarıyla, DTÖ kurallarına uygun olarak ve Anlaşma yapılan ülke ile AB arasındaki mevcut tercihli anlaşmada belirlenen geçiş süreci esas alınarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı kurulmasını öngörmekte ve karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Bu temel yaklaşım doğrultusunda, tarafların yükümlülükleri dikkate alınarak, ekonomik bir denge sağlanması dikkate alınmaktadır. Türkiye bu başlık altındaki yükümlülüklerinin birçoğunu yerine getirmiş olup eksik kalan noktalarda da gerekli girişimlerde bulunmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin AB'nin tercihli rejimini üstlenme yönündeki girişimlerinin ilk adımı, Gümrük Birliği öncesinde, Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ile atılmıştır.

Türkiye, AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na paralel olarak EFTA' nın yanı sıra AB'nin tam üyeliğe hazırladığı Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) ile serbest ticaret anlaşmalarını tamamlayarak

bölge içinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan- Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemine taraf olmuştur. Gümrük Birliği ile birlikte öncelikle AB'ne üye olmayan Avrupa ülkeleri ile müzakerelere başlanmış Macaristan, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Romanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya ve Litvanya ile akdedilen STA' lar yürürlüğe girmiştir. Ancak Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Polonya, Slovenya ve Letonya 1 Mayıs 2004'ten itibaren AB'ne tam üye olduklarından, anılan ülkelerle akdedilen STA' lar 30 Nisan 2004 itibarıyla karşılıklı olarak feshedilmiştir. Bu itibarla, 1 Mayıs'tan itibaren söz konusu ülkelerle ticari ilişkilerimiz gümrük birliği temelinde yürütülecektir. AB'nin bölge ülkeleri ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları kapsamında yürüttüğü ticari anlaşmalara paralel olarak Makedonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ile Serbest Ticaret Anlaşmaları uygulamaya konulmuştur.

Türkiye'nin son zamanlarda sürdürdüğü müzakereler ise Barcelona Sürecine paralel olarak Akdeniz Bölgesinde yoğunlaşmaktadır. 1995 tarihli Barcelona Deklarasyonu² ile ortaya konan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı; Akdeniz Havzası ülkelerinin kendi aralarında ve AB ve EFTA ile iktisadi ve ticari bütünleşmeyi 2010 yılına kadar tamamlamalarını öngörmektedir. AB bu amaçla, Akdeniz ülkeleri ile karşılıklı tavizler içeren Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmalarını akdetmekte ve Türkiye'nin de Gümrük Birliği hükümleri uyarınca bu anlaşmalara uyum sağlaması gerekmektedir.

Bu kapsamda, bölge ülkelerinden İsrail ile Mayıs 1997 tarihinden bu yana yürürlükte olan STA' ya ilave olarak 2004 yılı içerisinde dört bölge ülkesi ile anlaşma imzalanmıştır: Fas (7 Nisan), Filistin (20 Temmuz), Tunus (25 Kasım) ve Suriye (22 Aralık). Bunlardan Filistin ile akdedilen STA 1 Haziran 2005, Tunus ile Akdedilen Ortaklık Anlaşması ise

1 Temmuz 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunmakta, Fas STA' sının yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Suriye ile akdedilen Ortaklık Anlaşması'nın ise tarafından onaylanması beklenmektedir.

Arnavutluk, Mısır, Ürdün, Lübnan, Meksika ve Güney Afrika ile görüşmeler devam etmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerle müzakerelerin başlatılmasına yönelik olarak 30 Mayıs 2005 tarihinde bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır.

IV. 2006 YILI İLERLEME RAPORU VE DEĞERLENDİRMELER

Şimdiye kadar, genel anlamda yapılan bir Ortak Ticaret Politikası tanımından hareketle, Türkiye için temelde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla oluşturulan Ortak Ticaret Politikasına uyum yükümlülükleri Ortak Ticaret Politikası genel başlığı altına alınan üç başlıkta izah edilmiş, ardından Türkiye'nin bu yükümlülükleri yerine getirmek üzere kendi mevzuatında yaptığı değişiklikler kısaca incelenmiştir. Bu bölümde son olarak, Türkiye'nin bu çabalarının AB Komisyonunca hazırlanan 2006 yılı İlerleme Raporunda nasıl değerlendirildiği ele alınmaya ve bir karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır.

8 Kasım 2006 tarihli İlerleme Raporunda Gümrük Birliği başlığı 29. fasılda yer almaktadır. Raporun bu bölümü incelendiğinde ilk bakışta sayılan eksiklikler dikkati çekmektedir. Bunlar kısaca, gümrük muafiyeti, transit, korsan ve taklit mallarla mücadele, sonradan kontrol mevzuatlarının AB müktesebatı ile uyumlu olmaması, varış salonlarındaki gümrüksüz satış mağazalarına izin verilmesi ve buralarda satın alınabilecek azami mal miktarının AB'dekinden yüksek olması, serbest ticaret bölgelerinin ve gümrük kıymetlendirme kurallarının uyumlu olmaması şeklinde sayılabilir.

Bu eksikliklerin yanında uyumun üst düzeyde sağlandığı alanlara da değinilmiştir. Özellikle Gümrüklerin işleyişi ile ilgili çalışmalar oldukça olumlu karşılanmaktadır. Bu bağlamda GÜMSİS Gümrük Güvenlik Sistemi, otomasyona geçen gümrük idarelerinin sayısındaki artış, EBDS Elektronik Bilgi Değişim Sisteminin yaygınlaşması olumlu değerlendirilen gelişmelerdir.

Gümrük Birliği başlıklı faslın ardından 30. fasılda Dış İlişkiler konusundaki gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu başlık altında ilk olarak Türkiye'nin ortak ticaret politikası konusunda bir miktar ilerleme sağladığı vurgulanmış, Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin büyük oranda Avrupa Topluluğu teşvik düzenlemelerini kapsadığı ancak bu sistemin unsurlarından biri olan terfinin tam olarak uyumlaştırılmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin, Ermenistan ve Myanmar'ı GSP' ye dahil etmemesi ve sektör tanımının tarım ve çelik ürünlerini içermemesi bu sisteme uyumdaki eksiklikler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin koruma araçlarından çokça yararlandığının, bunun ise karşılıklı ticarete en az zarar veren önlemlerin seçilmesine ilişkin Gümrük

Birliği gerekleriyle uyumlu olmadığı üzerinde durulmuştur. Burada vurgulanan dikkat çekici bir diğer nokta da bu koruma araçlarının kullanımının AB ihracatını da etkiliyor olmasıdır.

Faslın sonunda genel anlamda, Türkiye'nin AT' nin ortak ticari politikasıyla uyum seviyesi ileri olduğu, Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülüklerini karşıladığı, ayrıca Türkiye'nin AT' nin ikili anlaşmalarıyla kendisini uyumlaştırma seviyesinin de makul ölçüde tatmin edici bulunduğu işaret edilmiştir.

2006 yılı İlerleme Raporunun konumuzla ilgili başlıklarının incelenmesinden, Türkiye'nin AB ile arasında 1996 yılından itibaren tesis edilen Gümrük Birliği sürecinde, bu çalışmada ele alınan alt başlıklar da dahil olmak üzere pek çok konuda ileri düzeyde uyumun sağlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle OGT ve Tercihli Tarife Politikalarına uyum neredeyse tamamlanmış, sadece işleyişteki bazı aksaklıkların giderilmesine gerek duyulmaktadır. Ortak Ticaret Politikası ile ilgili olarak sayılan eksikliklerin çoğu, ülkelerin kendi ticari ve siyasi çıkarlarının her zaman aynı noktada kesişmeyebileceği gerçeğiyle ilgili görünmektedir. Bunun yanı sıra eksiklikleri vurgularken saydığımız bu politikaların statik değil dinamik karakterli olduğunun, yani yeni şartlara ve ihtiyaçlara göre değişebileceğini de akılda tutmak gereklidir.

V. SONUÇ

Bu çalışmada genel anlamda yapılan bir Ortak Ticaret Politikası tanımından hareketle, Türkiye için temelde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla oluşturulan Ortak Ticaret Politikasına uyum yükümlülükleri Ortak Ticaret Politikası genel başlığı altına alınan üç başlıkta izah edilmiş, ardından Türkiye'nin bu yükümlülükleri yerine getirmek üzere kendi mevzuatında yaptığı değişiklikler kısaca incelenmiş, son olarak, Türkiye'nin bu çabalarının AB Komisyonunca hazırlanan 2006 yılı İlerleme Raporunda nasıl değerlendirildiği ele alınmaya ve bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ele alınan Ortak Gümrük Tarifesi, Tercihli Tarife Politikası ve Ortak Ticaret Politikası alt başlıkları da dahil olmak üzere pek çok konuda ileri düzeyde uyumun sağlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle OGT ve Tercihli Tarife Politikalarına uyum neredeyse tamamlanmış, geriye sadece işleyişteki bazı aksaklıkların giderilmesi kalmıştır.

Ortak Ticaret Politikası ile ilgili olarak sayılan eksikliklerin çoğunun, ülkelerin kendi ticari ve siyasi çıkarlarının bazı alanlarda çelişmesi kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu politikaların statik değil dinamik karakterli olduğunun, yani yeni şartlara ve ihtiyaçlara göre değişebileceğinin ve dolayısıyla aslında uyum sağlanmış olan bir konuda uyum sağlanması gereken yeni düzenlemelerin yapılmasının ülkeyi sanki bulunduğu durumdan geride imiş gibi gösterdiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye'nin bu uzun ve zorlu süreç boyunca mevzuatını AB müktesebatına uyumlaştırmak için göstere geldiği bu gayretlerin, esasen ilk önce kendi ticari, ekonomik ve siyasi başarısını sağlamak amacına yönelik olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu çalışmaların sonunda en azından Türkiye'de dış ticaretle uğraşan kesim için dünya ile ortak bir dilin oluşturulduğu ve bu doğrultuda kendi insanımızın işinin kolaylaştırıldığı düşünülecek olursa yapılanlar bir başarı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Özen, Çınar, Türkiye- Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği, 1. Baskı, İzmir, Ceylan Kitabevi, 2002
  2. Dotto, Stefano, AB'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyum, İstanbul, İKV yayınları, 2002
  3. Ülger, İrfan Kaya, AB El Kitabı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2003
  4. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliğinin Dış Ticaretimize Etkileri, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 2003
  5. Uyanusta, Esra, Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası, 2. Baskı, İstanbul, İKV Yayınları, 2004
  6. Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, <http://www.deltur.cec.eu.int> (16.02.2007)
  7. Gümrük Birliği, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, <http://www.deltur.cec.eu.int> (16.02.2007)
  8. AB Ticaret Politikasına Uyum, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>
  9. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>
  10. Günuğur, Haluk, Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, Roma Antlaşması, (çeviri), İstanbul, İKV Yayınları, 198k
  11. Tercihli Menşe Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu ve Gümrük Uygulamaları Semineri, İstanbul Gümrük Müşavirleri Derneği, http://www.igmd.org/menseler/tercihli_mense.doc, (16.02.2007)
1. 1/95 sayılı OKK, Gümrük Birliği'nin işleyişinin denetimi ve karşılaşılan sorunlara ortak çözümler oluşturulması hususunda etkin olacak kurumsal işbirliği modelleri oluşturulmasını hükme bağlamıştır. Türkiye Birliğe üye olmaksızın Gümrük Birliği'ne dahil olan tek aday ülke durumundadır. Bu nedenle, Gümrük Birliği'nin sağlıklı işleyebilmesi için kurumsal yapılanma öngörülmüş ve bunun için 1/95 sayılı OKK'ya ilişkin aksaklıklar konusunda ayda en az bir kere toplanmak üzere Türkiye, Komisyon ve üye ülkelerin temsilcilerini barındıran Gümrük Birliği Ortak Komitesi oluşturulmuştur. (<http://www.ikv.org.tr/gumrukbirliigi.php> (16.02.2007)
  2. Avrupa Birliği, 15 üye devlet ve Akdeniz Ortakları arasındaki 20 yıllık yoğun bir karşılıklı ticaret ve işbirliğinden sonra, 27-28 Kasım 1995 tarihinde Barselona'da gerçekleştirilen AB ve Akdeniz Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Barselona Süreci ya da genelde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olarak adlandırılan iki taraflı ve çok taraflı veya bölgesel işbirliğini kapsayan yeni bir "ortaklık" süreci başlatılmıştır. Güney ve Doğu Akdeniz'de bulunan 12 Akdeniz Ortağı şu şekilde gruplandırılmaktadır:
    - Fas, Cezayir, Tunus (Magrep)
    - Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suriye (Maşrek)
    - Türkiye, Güney Kıbrıs, MaltaAvrupa-Akdeniz Ortaklık faaliyetleri iki taraflı ilişkiler ve çok taraflı veya bölgesel ilişkilerden oluşmaktadır. Bunlardan ikincisi, farklı düzeylerde konferansları içermektedir. Bu faaliyetlerin finansmanı MEDA Programı tarafından sağlanmaktadır. Barselona sürecinin temel amaçları şunlardır:
    - Düzenli bir şekilde siyasi diyalogun güçlendirilmesi,
    - 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak amacıyla ekonomik ve finansal işbirliğinin geliştirilmesi,
    - Sosyal, kültürel ve insani boyutların daha çok vurgulanması

İHRACAT KONTROLLERİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ VE TÜRKİYE GÜMRÜK İDARESİNİN ROLÜ

Adem OĞULTARHAN | Gümrük Uzmanı
atarhan@gumruk.gov.tr

Mehmet UYLUKÇU | Gümrük Uzmanı
mehmetu@gumruk.gov.tr

GİRİŞ

Günümüzde artan bir biçimde uluslararası güvenlik konularında endişeler ortaya çıkmaktadır. Güvenlik endişelerinin somut bir konusu ise kitle imha silahlarının yayılması hususudur. Kitle imha silahlarıyla ilgili olarak bu hassasiyetin ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi kitle imha silahı edinmeye çalışan ülkelerin gayretleridir. Diğeri de çeşitli devlet dışı organizasyonlara ilişkin kaygılardır.

Geleneksel stratejik rekabet dışında, mevcut uluslararası ortamda, terörist faaliyetlerin çoğaldığı, bu faaliyetlerin öznesi konumunda olan grupların organizasyonunun değişmesiyle birlikte terörizmin kabuk değiştirdiği ve dünya barış ve istikrarını olumsuz etkileyen yapıların ortaya çıktığı bir güvensizlik modelinin oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Bazı ülke yada grupların silahlanma istek ve hevesleri bugünün konusu değildir. Bu durum tarihi süreç boyunca hemen hemen her dönem görülen bir olgudur. Ancak bugün gelinen noktada teknolojik devrimler ile yeni ve etkili silahların üretimi ve ticareti, silahlanma konusundaki hassasiyetleri artırmıştır. Özellikle kitle imha silahı üretiminin ciddi boyutlara ulaşması, nükleer, kimyasal ve biyolojik alandaki gelişmelerin kitle imha silahı üretiminde kullanılması silahlanmanın farklı yönde gelişmesine neden olmuştur.

Geleneksel stratejik rekabet dışında, mevcut uluslararası ortamda, terörist faaliyetlerin çoğaldığı, bu faaliyetlerin öznesi konumunda olan

grupların organizasyonunun değişmesiyle birlikte terörizmin kabuk değiştirdiği ve dünya barış ve istikrarını olumsuz etkileyen yapıların ortaya çıktığı bir güvensizlik modelinin oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Terörizmin farklı bir süreç içinde gelişmesiyle birlikte, terörizm faaliyetlerinde bulunan bu grupların artık az sayıda üye sahibi, çetevari, basit gruplar olmaktan çok, teknolojik yenilikleri kullanabilen, bu anlamda “kalifiye” üyelere sahip, çok üyeli, son derece karmaşık örgütlenme modeli geliştirebilen, bu anlamda da başıbozuk bir grup olmaktan çok, daha organize bir yapıya sahip örgütler haline gelmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu organize yapılar, uluslararası alanda terörizmi bir araç olarak kullanarak belirli amaçlara ulaşmak ve yaratılan kaostan bu amaçlara ulaşmak için faydalanmak ilkesindedirler. Bu şekliyle, “devlet (ülke) dışı silahlı aktörler” denilen yeni bir yapı ortaya çıkmıştır.

Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında, tüm dünya üzerinde terörist faaliyetlere karşı alarma geçilmesi dikkatleri devlet dışı silahlı örgütlere çevirmiştir. Bu noktada, bu tip örgütlerin ve bunlara lojistik destek sağlayan bazı ülkelerin silah üretimi yada silahlanma konusundaki çabalarının engellenmesi önemli bir husus olmuştur.

Diğer taraftan; dünya üzerinde ticari faaliyetlerin globalleşmenin getirdiği serbestlik ve sınır tanımazlık ile hacimsel olarak büyük rakamlara ulaşması, üretilen ürün çeşitliğinin artmasıyla beraber tüketici eğilimlerinin de farklılaşması, teknolojik yeniliklerin ticari faaliyetlerde sıklıkla kullanılması, bu faaliyetlerde yapısal dönüşümler ortaya çıkarmıştır. Yeryüzündeki ticari faaliyetler o kadar hızlanmıştır ki bunu takip etmek ve ayak

uydurmak çok önemli bir hal almıştır. Tahmin edilebileceği gibi bu ticari faaliyetler kapsamında, silah (kitle imha silahları yada konvansiyonel silahlar) üretimi, alım satımı veya gündelik ihtiyaç malzemesi üretiminde kullanılmakla beraber silah üretiminde kullanılan malzeme ve teknolojinin de alım satımı söz konusudur. Teknolojik yeniliklerin üretim faaliyetlerinde kullanılması ve bunların ticarete konu olmasıyla birlikte; 21 yüzyıl başlarında eskiye nazaran son derece karmaşık, içiçe geçmiş, uzmanlık gerektiren ticari faaliyetler ortaya çıkmıştır.

Güvenli ticaret kavramı, uluslararası ticaretin; silahlanma, terörizm, insan sağlığı, çevre sağlığı, kamu güvenliği ile eklenmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır.

Bu karmaşık yapı, ülkelerin ihracat ve ithalat yapılarına farklı boyutlar kazandırmıştır. Bunlardan bir tanesi “güvenlik” boyutudur. Silahlanma ile birlikte silah üretimi yada silah üretiminde kullanılması gereken malzeme ve teknolojinin üretimi artmıştır. Buna paralel olarak, bu tür malzeme ve teknolojiye talep artmıştır. Böylece ülkeler arasında bu malzeme ve teknolojinin ticareti hızlanmıştır. Bu durumun uluslararası ticarete getirdiği en önemli unsur “güvenlik” olmuştur.

Güvenli ticaret kavramı, uluslararası ticaretin; silahlanma, terörizm, insan sağlığı, çevre sağlığı, kamu güvenliği ile eklenmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır.

Diğer hususlar bir yana, silahlanma ve terörizm çerçevesinde, ülke dışı silahlı aktörlerin yasal veya yasa dışı ticari faaliyetler ile kitle imha silahları ve bunların yapımında kullanılan malzemeleri elde etme talepleri ve olasılıklarının artması, ticarete güvenlik boyutunun dikkat edilmesi gereken bir konuma getirmiştir.

Güvenli Ticaretin Sonucu: İhracat Kontrolleri

Bu anlamda, uluslararası düzeyde bağlayıcılığı olan ve ithalat, ihracat ve ülke içi transferlere dönük olarak kapsamlı vurgular içeren çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin

bazıları sözleşme olarak bazıları ise ihracat rejimi olarak tanımlanmaktadır. Sözleşmeler ayağında, asgari yükümlülükler ve tedbirler sözleşmede belirtildiği şekildedir ve genellikle sözleşme konusu mal veya teknolojilerin dış ticaretinin yanı sıra, iç piyasa içerisindeki her türlü bulundurma biçimini, üretimini, korunmasını ve diğer her türlü boyutu kapsar. Sözleşme tarafları birbirlerini sözleşmede belirtildiği şekilde hareket etmek konusunda denetler ve sözleşme hükümlerinin doğru uygulanabilmesi için rapor eder ve birbirlerine teknik destek sağlarlar.

İhracat kontrol rejimleri son derece dinamik süreç ve işbirliği alanlarıdır ve çok çeşitli veriler paylaşılmakta; etkin bir uluslararası kamuoyu oluşturulmakta ve bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır.

İhracat rejimlerinde ise; rejime taraf olan ülkelerin üçüncü ülkelere yaptıkları kitle imha silahları ile bunların yapımında kullanılan malzeme ve teknoloji transferleri konusunda uygulanacak prosedürler ile bu transferlerin kayıt altına alınması ve bu mal ve teknolojileri kitle imha silahı yapımında kullanma eğiliminde olan ülkelerin bu malzeme ve teknolojileri elde etmelerinin engellenmesi yönünde tedbirler alınması ve bu konularda çok taraflı işbirliği alanları oluşturulması hedeflenmektedir. Amaç, taraf ülkelerin kendi ülkelerine eşya girişinin kontrolü değil, yurtdışına çıkışının kontrolü ve böylece arzu edilmeyen ülke ve kişilere geçmesinin kontrolü ve önlenmesidir. İhracat kontrol rejimleri son derece dinamik süreç ve işbirliği alanlarıdır. Bu rejimler kapsamında çok çeşitli veriler paylaşılmakta, etkin bir uluslararası kamuoyu oluşturulmakta ve bu platform bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan, ihracat rejimleri kitle imha silahları konusunda en fazla gündem tutan ve dikkat çeken platformlardır. Bu platformlar çerçevesinde yürütülen çalışmalar ihracatkontrollerilafızıyla kavramsallaştırılmaktadır. Bu çalışmada da ihracat kontrolleri terimi kullanılırken bu bağlamda kullanılmış olacaktır. ¹

İhracat kontrolleriyle, asıl hedeflenen, kitle imha silahları ile bunların yapımında kullanılmaya elverişli malzemelerin kontrollü, belirli bir izne tabi olarak, gideceği ülke, muhtemel alıcı ve muhtemel

Uluslararası gündem böyle olmakla birlikte, bulunduğu coğrafi konum ve dünyada kabul edilen kimliği göz önünde bulundurularak kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ile çeşitli bölgelerin bu silahlardan arındırılması konusunda Türkiye'nin de yeri ve çalışmaları önemli bir merak konusudur.

kullanılma yerleri göz önünde tutularak malzeme yada teknoloji satışının gerçekleştirilmesidir.

Uluslararası gündem böyle olmakla birlikte, bulunduğu coğrafi konum ve dünyada kabul edilen kimliği göz önünde bulundurularak kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ile çeşitli bölgelerin bu silahlardan arındırılması konusunda Türkiye'nin de yeri ve çalışmaları önemli bir merak konusudur. Uluslararası kamuoyunu yönlendiren ülkeler veya ülke grupları Türkiye'nin bu konudaki çabalarına özel bir önem atfetmektedirler. Türkiye, bu çerçevede, bu alandaki birçok uluslararası düzenleme ve sözleşmeye taraftır ve aktif bir biçimde katılım sağlamaktadır. Ayrıca; kurumsal, yasal düzenlemeler yapılmakta ve birçok ilgili kurum bu çalışmalarda görev almaktadır.

Türkiye coğrafi konum itibarıyla Asya ve Avrupa arasındaki önemli ticaret güzergahlarının geçtiği, uluslararası ticaretin yoğunlaştığı limanları olan ve dünyanın belki de en sorunlu ve hassas bölgelerine komşu olan bir ülke olarak kitle imha silahlarının ve bunların yapımında kullanılan malzemelerin ticaretinin (geçişinin) sıklıkla görülebileceği bir konumdadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin ihracat kontrolleri sisteminin genel bir çatısı sunulduktan sonra, Gümrük İdaresinin bu sistemdeki yeri ve görevleri sahip olduğu teknik ve diğer imkân ve donanımlar sunulmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken, zaman zaman konunun değişik boyutları tartışılacaktır. Genel olarak ihracat kontrolleri sisteminin zaafı, Türkiye'nin ihracat kontrol sistemi ve Gümrük İdaresinin durumuna ilişkin öneri, eksiklik tespiti ve eleştiriler sunulmaya çalışılacaktır. Amaç, özellikle gümrük idaresi ve diğer kesimlerin bu

konularda derlenmiş bir bilgiye sahip olmalarıdır.

“JEO- GÜVENLİK”, İHRACAT KONTROLLERİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Jeo-Politik, Jeo- Stratejik ve “Jeo-Güvenlik (?)” Önem

Uluslararası ticaretin, güvenlikle karşılıklı etkileşimi sonucu kontrol mekanizmaları geliştirilme zorunluluğu nedeniyle ortaya çıkan “ihracat kontrolleri” sisteminin oluşturulması ve uygulamasına etki eden en önemli faktörlerin başında o ülkenin coğrafi konumu gelmektedir.

Coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu jeo- güvenlik eksenin uluslararası ticaretimize de etkileri kaçınılmazdır.

Ülkelerin sahip olduğu coğrafi konum kapsamına o ülkeden geçen ticaret güzergâhları, limanlar, deniz yolları, komşu ülkeler ve bölgeler ile bağlantıları girmektedir. Bu açıdan ülkemizin durumuna bakılacak olursa; Türkiye coğrafi konum itibarıyla Asya ve Avrupa arasındaki önemli ticaret güzergahlarının geçtiği, uluslararası ticaretin yoğunlaştığı limanları olan ve dünyanın belki de en sorunlu ve hassas bölgelerine komşu olan bir ülke olarak kitle imha silahlarının ve bunların yapımında kullanılan malzemelerin ticaretinin (geçişinin) sıklıkla görülebileceği bir konumdadır. Bu unsurların yan yana gelmesi, yerli yersiz sıkça dile getirilen Türkiye'nin jeo-stratejik ve jeo-politik önemlerine bir “jeo-güvenlik” boyutunun da eklenmesini gerektirmektedir.

Coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu jeo- güvenlik eksenin uluslararası ticaretimize de etkileri kaçınılmazdır.

Orta Asya'ya, Kafkaslara, Orta ve Uzak Doğu'ya eşya transfer veya geçişleri büyük oranda Türkiye üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında, ülkemizden de giden eşyaların hesaba katılması halinde, Türkiye'nin bu bölgelerle olan ticari ilişkileri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu ticari ilişkiler çerçevesinde ülkemizden anılan bölgelere çok farklı kalemlerde eşya ihracatı ve transiti gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla,

ülke olarak bir yandan bu istikrarsız ve sorunlu bölge ülkeleriyle ticaretimizi sürdürürken diğer yanda da silahsızlanma ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi konusunda uluslararası alanda geliştirilen mekanizmalara, taahhütlere uyma ve bu yönde politikalar geliştirmeye mecbur kalmaktadır. Bu da ihracat kontrolleri özelinde ülkemizin karşı karşıya olduğu en önemli ikilem olarak görünmektedir.

Basitçe söylemek gerekirse ihracat kontrollerinin temel amacı; ülkelerin birbirleriyle olan ticaretinin güvenlik ve işbirliği temelinde belli normlar ve rejimler çerçevesinde sürdürülmesiyle beraber ülke dışı silahlı aktörler ile bunlara destek veren ve uluslararası alanda “sabıkalı” konumda bulunan ülkelere bazı malzeme ve teknolojinin satılmaması yada transferinin önlenmesi olarak açıklanabilir.

Ihracat Kontrollerinin Hukuki Yönü

Coğrafi konumun güvenliği, bu ikisinin de ülke ticaretini bu denli etkilemesi (interaction) uluslararası politika ve ticaretin birbiriyle kesiştiği bir nokta olarak ihracat kontrolleri konusunda dikkatlerin toplanmasına neden olmuştur.

Basitçe söylemek gerekirse ihracat kontrollerinin temel amacı; ülkelerin birbirleriyle olan ticaretinin güvenlik ve işbirliği temelinde belli normlar ve rejimler çerçevesinde sürdürülmesiyle beraber ülke dışı silahlı aktörler ile bunlara destek veren ve uluslararası alanda “sabıkalı” konumda bulunan ülkelere bazı malzeme ve teknolojinin satılmaması yada transferinin önlenmesi olarak açıklanabilir.

Uluslararası ilişkiler ve dış ticaret literatüründe yeni yeni kullanılmaya başlayan ihracat kontrollerinin, uluslararası hukuk temelinde bir mevzuata, norm yada kurula oturtulması tartışmalı bir konudur. İhracat kontrollerinin yazılı hukuksal yönünü uluslararası sözleşmeler ile bazı uluslararası konferans ve rejimler bünyesinde geliştirilen norm ve kriterler oluşturmaktadır. Bu sözleşme ve rejimler ile kontrol listeleri oluşturularak bu listeler kapsamındaki malzeme ve teknolojinin “sabıkalı”

ülkelere satışı yada transferinin kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

Uluslararası alanda artan, hatta bazı ülkeler için paranoya haline gelen güvenlik kaygısı temelinde oluşturulmaya ve yerleştirilmeye çalışılan bu norm ve kuralların, liberal ekonomik modelin sine qua non'u (olmazsa olmazı) olan “serbest piyasa” koşuluyla örtüşüp örtüşmediği konusunda da görüş birliği bulunmamaktadır. Özellikle günümüzün ekonomik koşulları göz önünde tutulduğunda; rekabetçi bir yapı, mümkün olduğu kadar liberal bir piyasa, tüketici eğilimlerinin çok hızlı değiştiği bir pazar, bilgi teknolojilerinde daha önce görülmemiş bir atılım ve bu teknolojik yeniliklerin her alanda kullanıldığı bir piyasa ile bu piyasa yapılarına sahip ülkelerin birbirine bağımlı, karmaşık bir dünya ekonomik model. Bu modelin en temel dayanak noktası; sürdürülebilir bir yapıda olmasıdır.

Bu kapsamda, uluslararası ticaretin, sürdürülebilir ülke ekonomik yapılarının bir halkası durumunda olduğu söylenebilir. Bu halde, ticaretin daha da liberalleşmesi, aksamadan devam etmesi için ülkeler yeni formüller, yeni liberalleşme mekanizmaları, kuralları geliştirmektedir. Bir taraftan bu tür formüllerle uluslararası ticaretin yapısı ve normları değiştirilirken, bunun tam tersi bir uygulama olarak yeni bir kontrol mekanizmasının salt güvenlik kaygısıyla oluşturulmaya çalışılması bir çelişki olarak görülebilir. Ancak; dikkatli incelendiğinde görüleceği üzere, tarihsel süreç boyunca toplumların ekonomik faaliyetleri, güvenli bölgeler, güvenli ticaret yolları, istikrarlı topraklar üzerinde gelişmiş ve bugüne gelmiştir.

Ihracat Kontrollerinin İşleyişi ve Mevzuat Boyutu

Ihracat kontrollerinin hukuksal yönü her ne kadar tartışmalı bir konu olsa da ülkelerin ihracat kontrol sistemleri genel olarak üç sacayağı üzerine kurulmaktadır.

- Lisanslama
- Uygulama
- İstihbarat

Lisanslama, çok basit tanımıyla, ihracat kontrolleri kapsamında bir eşyanın ihracına yada transferine izin verilmesi veya verilmemesi işlemleridir.

1) İhracat Kontrollerinde Lisanslama:

Lisanslama, çok basit tanımıyla, ihracat kontrolleri kapsamında bir eşyanın ihracına yada transferine izin verilmesi veya verilmemesi işlemleridir. Bu işlem, ülkelerin kendi mevzuatlarıyla görevlendirilen kurum veya kurumlar tarafından yürütülür. Bu görev bazı ülkelerde tek bir kamu otoritesine bırakılırken (Almanya ve İngiltere’de olduğu gibi) bazı ülkelerde birden fazla kamu otoritesine bırakılmış (Türkiye’de uygulanan sistem) olabilir.

Lisanslama işlemlerinde, iznin doğru verilebilmesi için bazı hususların doğru bir şekilde analiz edilmesi ve ortaya konması gerekmektedir. Lisanslanmak istenen ürünün ihrac edileceği ülke, yani hedef ülke, ürünün ihrac edecek firma, ürünü satın alacak firma ve ürünün gideceği ülke ile ürünün özellikleri nedeniyle silah üretiminde kullanılmaya müsait olup olmadığı doğru bir şekilde belirlenmelidir. Bunun belirlenmesi de lisanslama ile görevlendirilen kurumlarca yapılmaktadır.

Çift kullanım, bir eşyanın hem kitle imha silahı yapımı ve geliştirilmesinde kullanıma müsait olması hem de sivil (ticari) amaçlarla kullanıma müsait olmasını açıklayan bir kavramdır.

Lisanslama işleminde en önemli unsurlardan bir tanesi, firmanın ihrac edeceği eşyanın lisansa tabi olup olmadığının bilincinde olmasıdır. Bu durum ihracat kontrolünün ihracatçı firmaya getirdiği bir yükümlülüktür. Firmaya ve sanayiye yönelik açılım programlarıyla, seminer ve konferanslarla bu bilinç ihracatçı firmalara verilmeye çalışılır. Bununla birlikte, firmalara özgü geliştirilen “iç kontrol programları” adı verilen ve eşya listeleri ile kontrol kriterlerinin eşleştirildiği programlar da oluşturulmaktadır.

Lisanslama işlemlerinde ikinci en önemli unsur, ihrac eşyasının kontrol listeleri kapsamında olup olmadığının tespitidir. Bu durumda karşımıza “çift kullanım” kavramı çıkmaktadır. Çift kullanım, bir eşyanın hem kitle imha silahı yapımı ve geliştirilmesinde kullanıma müsait olması hem de sivil (ticari) amaçlarla kullanıma müsait olmasını açıklayan bir kavramdır. Bu anlamda bir eşyanın sivil amaçlarla yada silah üretiminde kullanılacağı önceden net ve kesin ölçütlerle belirlenmesi mümkün değildir. Örneğin; Nükleer Tedarikçiler Grubu kontrol listesinde yer alan “yüksek hızdaki darbe jeneratörleri²” nükleer silah üretiminde veya geliştirilmesinde kullanılmaya müsaitken aynı zamanda telekomünikasyon teknolojilerinin geliştirilmesinde de kullanım alanına sahiptir.

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak çift kullanımlı eşyanın yaygın olarak kitle imha silahı yapımında kullanılması, bu tür eşyanın ihracatının kontrolü konusunda dikkatleri üzerine çekmiştir. Günümüzde ihracat kontrolleriyle ilgili uluslararası rejim ve sözleşmelerin kontrol listelerinde en geniş kapsamlı kriterler ve kontrol düzenlemeleri çift kullanımlı eşyalara ilişkindir.

Lisanslama sürecinde üçüncü önemli unsur “Son kullanım/Son kullanıcı analizi” metodudur. Bu, aynı zamanda, çift kullanımlı eşyanın lisans gerektirip gerektirmediği ve lisans gerektiriyorsa lisanslanıp lisanslanmayacağını belirlemede kullanılan en önemli araçtır.

“Son kullanım” analizine göre; çift kullanımlı bir eşyanın nihai kullanım şeklinin sivil (ticari) veya silah yapımında kullanılıp kullanılmayacağını belirlenmesi esastır. Örneğin; “foto çoğaltıcı tüpler³” hem nükleer silah denemelerinde nükleer test diagnostiğinde kullanılmakta hem de birçok bilimsel araştırmada radyasyon detektörü olarak kullanılmaktadır. Bu tür malzeme ve teknolojinin ihracatı sırasında, eşyanın nihai alıcısıyla ve kullanım amacına ilişkin elde edilen bilgiler çerçevesinde eşyanın kitle imha silahı üretiminde kullanılma ihtimalinin olup olmadığı belirlenerek lisanslama yapılmaktadır.

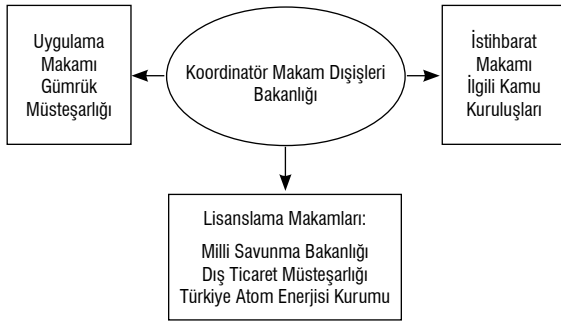
“Son kullanıcı” analizi metodunda ise; uluslararası alanda “rogue states” olarak adlandırılan ve silahlanma konusunda sabıkalı olan ülkeler esas

alınarak, bu ülkelere (son kullanıcılara) ihracat kontrol rejimleri kontrol listeleri kapsamında çift kullanıma tabi eşyanın ihracatına ya da transferine izin verilip verilmemesidir. Bu metodun sakıncalı tarafı, son kullanıcıya bakılarak eşya ihracatına izin verilip verilmemesinin objektif ve net kriterlerinin bulunmamasıdır. Hangi ülkenin silahlanma konusunda dünya barışı için daha tehlikeli olduğu, göreceli bir durumdur. Bunun aşılmasına yönelik olarak ihracat kontrol rejimleri ve sözleşmeleri çerçevesinde bazı standartlar ve normlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, son kullanıcı ülkenin silahlanma potansiyelinin takibi, o ülkenin uluslararası silahsızlanma örgütlerine veya ihracat kontrol rejimlerine üye olup olmaması, sözleşmelere ve diğer yükümlülüklerle uyup uymama durumu gibi.

Türkiye'nin Lisanslama Mekanizması ve İhracat Kontrol Mevzuatı⁴:

Lisanslama konusundaki genel değerlendirmeler çerçevesinde ülkemizdeki lisanslama otoriteleri ve görevleri ile mevcut durumdaki ihracat kontrol mevzuatına bakmak yararlı olacaktır.

Ülkemizde ihracat kontrolleriyle görevli kurumlar:

Bu sistem içinde Dışişleri Bakanlığınca, ihracat kontrollerinin dış politikaya yönelik faaliyetler ile ihracat kontrol sisteminin koordinasyonu, Gümrük Müsteşarlığınca kontrole tabi eşyanın ihracatının kontrolü ve uygulaması, istihbarat kurumlarınca bilgi desteği ve danışma faaliyetleri yürütülmektedir.

Lisanslama makamlarının görevlerinde ise bunların sorumlu oldukları kontrol listelerine göre bir ayırım söz konusudur.

- Milli Savunma Bakanlığı: Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi kontrol listeleri ile Wassenaar Düzenlemesi (WD) Mühimmat Listesi
- Dış Ticaret Müsteşarlığı: WD Çift Kullanımlı Eşya Listesi, Avustralya Grubu Kontrol Listeleri ile Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Kontrol Listeleri
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu: Nükleer Tedarikçiler Grubu ve Zanger Komitesi Kontrol Listelerinden

sorumlu olup bu listeler kapsamına giren eşyanın ihracatı durumunda ihracatçı firmanın eşyanın niteliğine göre ilgili kurumdan lisans alması zorunludur.

Bu noktada, kısaca ülkemizin ihracat kontrolleri konusundaki mevzuatına göz atmak gerekmektedir.

Türkiye'nin ihracat kontrol sistemini oluşturan kendine özgü bir mevzuatı bulunmamaktadır. Bu nedenle dış ticaret ve gümrük mevzuatıyla ilgili bazı temel kanunlar ve düzenlemeler ile birlikte Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri ülkemizin ihracat kontrol mevzuatını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede ülkemizin ihracat kontrolleriyle ilgili temel kanun ve düzenlemeleri⁵:

- 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu
- 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun
- 5202 sayılı Savunma Sanayi Güvenliği Kanunu
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
- 5564 sayılı Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun
- Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Yönetmelik
- Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik
- Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Yönetmelik

- Çift Kullanımlı ve Hassas Maddelerin İhracatının Kontrolüne İlişkin Tebliğ
- Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin Tebliğ

Olarak belirtilebilir.

Uygulama, ihracat kontrolleri kapsamında lisanslanması gereken eşyanın ihracatı yada transferi halinde lisans alıp almadığının denetlenmesi ve lisans almamışsa eşyanın çıkışına izin verilmemesine yönelik mekanizmadır.

2) İhracat Kontrollerinde Uygulama:

İhracat kontrollerinin ikinci sacayağı “uygulama” mekanizmasıdır. Uygulama, ihracat kontrolleri kapsamında lisanslanması gereken eşyanın ihracatı yada transferi halinde lisans alıp almadığının denetlenmesi ve lisans almamışsa eşyanın çıkışına izin verilmemesine yönelik mekanizmadır. İhracat kontrol sisteminde ana uygulama birimleri gümrük idareleridir.

İhracat kontrollerinde lisans ayağı düzgün bir işleyişe sahipse uygulama konusunda pek bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Ancak lisanslama mekanizması zayıfsa uygulamada sıkıntılarla karşılaşmaktadır. İhracatçı firmanın çift kullanımlı eşyayı ihraç etmek istemesi halinde bunun kontrole tabi olduğunun bilincinde olup eşyaya yönelik lisans alması halinde uygulama makamı eşyaya ilişkin lisansı kontrol ederek eşyanın çıkışına izin verir. Ancak, firmanın kontrole tabi bir eşya için bilinçli olarak lisans almadan eşyanın ihracatını gerçekleştirmek istemesi veya lisanslama mekanizmasının karışıklığı yada zayıflığı nedeniyle lisans alınmaması halinde, uygulama makamlarının öncelikle o eşyanın çift kullanıma tabi olup olmadığını belirlemesi, bunun ardından o eşyanın hangi kontrol listesinde yer aldığının tespiti ve lisans için yönlendireceği makamı belirlemesi gerekmektedir. Bu durumda uygulama makamı lisanslama makamının görevini üstlenmiş olacaktır ki bu da ihracat kontrol sisteminde ciddi aksaklıkların doğmasına yol açacaktır.

Türkiye’de mevcut ihracat kontrol sisteminde diğer ülkelerde olduğu gibi tek yetkili otorite Gümrük Müsteşarlığı’dır.

Türkiye’de mevcut ihracat kontrol sisteminde diğer ülkelerde olduğu gibi tek yetkili otorite Gümrük Müsteşarlığı’dır. İhracat yada transit geçişlerde Gümrük İdaresi olarak durdurma, kontrol etme yetkisi bulunduğu, ayrıca inceleme, araştırma ve soruşturma yetkilerine sahip olduğundan gümrük idaresinin uygulama işlevi ihracat kontrollerinin önemli bir unsuru durumundadır.

3) İhracat Kontrollerinde İstihbarat ve Bilgi Edinme:

İhracat kontrollerinin üçüncü sacayağı bilgi ve istihbarat edinme ve paylaşımıdır. Günümüzde bilginin heralanda önemli olduğu düşünüldüğünde bilgi paylaşımı ve istihbarat edinmenin silahlanma, terörist faaliyetlerin önüne geçme ve kitle imha silahlarının yayılmasının önleme konusunda ne denli önemli olduğu anlaşılabilir.

İstihbari bilgiler, son kullanıcı ve son kullanım analizi sürecinde ve eşyanın lisansız ihracatı yada transferinin önlenmesi sırasında kullanılan çok önemli bir araçtır. Silahlanma konusunda tehlikeli kabul edilen ülkelerin kitle imha silahı üretiminde hangi aşamada oldukları, ülke dışı silahlı aktörlerin silah yada mühimmat alış verişlerinin bilinmesi gibi hayati konularda bilgi paylaşımı ve istihbarat son derece işlevseldir.

Silahlanma ve silahsızlanma kavramlarının uluslararası ilişkiler literatüründe yeni kavramlar olmamasına rağmen ihracat kontrolü adeta bir 21 inci yüzyıl deyimi durumundadır.

İhracat Kontrollerinin Aksaklıkları ve Eksiklikleri

İhracat kontrolleriyle silahsızlanmanın birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu önceki bölümlerde anlatılmıştır. Aslında bu etkileşim tarihsel süreç içerisinde çok eskiye dayanan bir etkileşim değildir. Silahlanma ve silahsızlanma kavramlarının

uluslararası ilişkiler literatüründe yeni kavramlar olmamasına rağmen ihracat kontrolü adeta bir 21 inci yüzyıl deyimidir. Bu kadar yeni bir sistemin bu kadar popüler ve etkin bir hale dönüşmesi hatta üniversitelerde bir disiplin haline gelmesi bu etkileşimin doğal yansıması olması yanında uluslararası konjonktürün gelişiminde terörist faaliyetlerin önemli bir boyut kazanması, ülkeler arası silahlanma yarışının teknolojik ilerlemeyle birlikte hızlanması ve ticari faaliyetlerin son derece liberal hale gelmesinin silahlanmaya doğrudan etki etmesinin rolleri büyüktür.

İhracat kontrol sisteminin kendi doğasından kaynaklanan ve tüm ülkelere karşılaşılan temel yapısal sorun; çift kullanımlı eşyanın tarife pozisyonu bazında sınıflandırılmamasıdır.

Ancak, ihracat kontrollerinin çok bir yeni kavram yada disiplin olması, bu nedenle de oluşturulmaya çalışılan sistemin doğasından kaynaklanan aksaklıkların henüz tam anlamıyla giderilememiş olması sistemin düzgün işlemesi ve hedeflenen ideal durumu yansıtmaması konusunda sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

İhracat kontrollerinde aksaklık ve eksiklikler lisanslamada ve uygulamada, genel sorunlar veya ülkelere özel sorunlar şeklinde karşılaşılmaktadır.

İhracat kontrol sisteminin kendi doğasından kaynaklanan ve tüm ülkelere karşılaşılan temel yapısal sorun; çift kullanımlı eşyanın tarife pozisyonu bazında sınıflandırılmamasıdır. Bu sorun özellikle, uygulayıcı makamların çift kullanımlı eşyayı takip etmesi ve lisans alıp almadığını denetleyebilmesi sırasında karşımıza çıkmaktadır.

İhracat kontrol listelerinde eşyanın kontrole tabi olup olmadığının belirlenmesinde onun vergisel yönü değil kitle imha silahı yapımına uygun olup olmadığı kriteri önemli olup eşyanın kontrole tabi tutulması için silah yapımında kullanılmaya elverişli olduğu yönünde bazı teknik kriterlere (kontrol kriterleri) göre ayırım yapılmıştır.

Eşyanın tarifesine göre sınıflandırılması gümrük idarelerinin klasik görevlerinden biri olan eşyanın vergisel boyutunun takibi açısından tek araçtır. Bu anlamda, eşyanın tarifelenmesi onun ithalatı veya ihracatı sırasında vergi yönünden takibini sağlamak adına gümrük idarelerince kullanılmaktadır. Yani eşya tarife yönünden sınıflandırılırken vergisel kriterlere göre ayırma tabi tutulmaktadır. İhracat kontrol listelerinde eşyanın kontrole tabi olup olmadığının belirlenmesinde onun vergisel yönü değil kitle imha silahı yapımına uygun olup olmadığı kriteri önemli olup eşyanın kontrole tabi tutulması için silah yapımında kullanılmaya elverişli olduğu yönünde bazı teknik kriterlere (kontrol kriterleri) göre ayırım yapılmıştır. Bunun sonucunda da kontrol listelerindeki eşya ile tarife cetvellerinde yer alan eşya çoğu zaman birbirleriyle örtüşmemektedir.

Örneğin; tarife pozisyonu “8422” olan “uzaktan hareket ettiricilerin⁶” kontrole tabi olması için “0, 6 m ya da daha fazla sıcak hücre duvarının içinden geçebilen ya da kalınlığı 0,6 m veya daha fazla olan sıcak hücre duvarının üstünden köprü kurabilen” nitelikte olması gerekmektedir. Bu özelliklere göre kontrol edilmesi ya da kontrol dışı tutulmasının tespitinin gümrük idarelerince yapılması mümkün değildir.

İhracat kontrollerinde uygulama birimleri olarak gümrük idarelerinin çift kullanımlı eşyayı tanıma ve tespit etme yönünde kapasitelerinin geliştirilmesi konusunda eğitim ve seminerler düzenlenerek gümrük personelinin bu yöndeki farkındalıklarının artırılmasına çalışılmaktadır. Ülkemizde bu konuda, hâlihazırda, Müsteşarlığımız ile Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından ortaklaşa düzenlenen “eşya tanıma eğitimi” programı yürütülmektedir.

İhracat kontrolleri mekanizmasının yukarıda açıklanan genel yapısal sorunu dışında ülkemizde uygulanan mevcut ihracat kontrol sisteminin Türkiye’ye özgü sorunları bulunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, ihracat kontrolleri kavramıyla ülkelerin yeni tanışmış olmaları nedeniyle buna ilişkin sistemlerinin geliştirilmesi konusunda yeni mekanizmalar ortaya koyma aşamasındadırlar. Buna paralel olarak, ülkemizde de var olan sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde ihracat kontrolleri uygulaması konusundaki en önemli zorluk Türkiye'nin coğrafi konumu ve buna bağlı güçlüklerdir. Coğrafi konuma bağlı ticaret ve güvenlik sorunu daha önce vurgulanmıştır. Ancak, bu noktada tekrar altını çizmek gerekir ki; Türkiye'nin komşu olduğu bölgeler ve bölge ülkeleri dünyanın en istikrarsız, en güvensiz kabul edilen bölgeleri ve ülkeleridir.

Bu durumun değişmez olması da ülkemizin ihracat kontrol sisteminin yapılandırılmasında veya revize edilmesinde dikkate alınması gereken en önemli husustur.

Bununla birlikte, ülkemiz sisteminde mevzuat ve uygulamaya yönelik revizyonlar gerçekleştirilerek

Lisanslama konusunda daha basit, daha esnek ve hızlı çözüm üretebilen bir yapının oluşturulması gelmektedir.

daha faal bir ihracat kontrol mekanizmasının kurulması mümkün bulunmaktadır. Bunların başında da lisanslama konusunda daha basit, daha esnek ve hızlı çözüm üretebilen bir yapının oluşturulması gelmektedir. Dünyada bazı ülke uygulamalarında, tek bir lisanslama otoritesi oluşturularak ihracat kontrollerinde çok başlı ve karmaşık bir yapının önüne geçilmesinin sağlandığı örnekler bulunmaktadır. Tek bir lisans kurumunun oluşturulması uygulayıcı makam olan gümrük idarelerinin işinin kolaylaşmasına bundan öte ihracatçı firmaların lisans alma süreçlerinin kısaltılması ve basitleştirilmesine yol açacaktır. Bu da sistemin daha etkin işlemlerini sağlayacaktır.

Tek bir otoriteyle birlikte, başvuru mekanizmasının sadeleştirilmesi, ihracat kontrol mevzuatının sadeleştirilerek yayımlanması ve firmaların ihracat kontrolleri konusunda bilgilendirilmesi konusunda da eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir.

Avrupa Birliği uygulamasına bakıldığında, ihracat kontrolleri çerçevesinde ortaya çıkan karışıklıkların önüne geçmek için listeleri konsolide ederek tek bir listeye dönüştürüldüğü ve bunun da bir tüzük şeklinde yayımlandığı görülmektedir. Kısacası AB uygulamasında sistem, tek bir kontrol listesi (tüm rejim ve sözleşmelerin kontrol listesini kapsayan) ve tek bir lisanslama otoritesine dayandırılmıştır.

Mevcut durumda ihracat kontrol sisteminin işlevselliği bakımından ideal durumun da bu olduğu söylenebilir.

Ihracat kontrollerinin uluslararası konjonktürel gelişmelere bağlı olarak kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve terörist faaliyetler bağlamında öneminin artması, ülkemiz açısından da göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bu çerçevede, ihracat kontrolleri sistemimizin daha etkin ve düzgün işlemesi için eksikliklerin giderilmesi uluslararası yükümlülüklerimiz ve ticari güvenliğimiz bakımından önem taşımaktadır. Bu hususlar paralelinde şu anda gündemde olan ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca yürütülen ihracat kontrolü mevzuat çalışmalarının tamamlanarak faal duruma getirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkemiz Gümrük İdaresi, kitle imha silahlarının (KİS) yayılmasının önlenmesine dönük olarak adapte edilen ihracat kontrolleri kapsamında, diğer ilgili kurumlarla koordineli biçimde, KİS kapsamında değerlendirilecek eşyanın ilgili kurumlarca lisanslanıp lisanslanmadığını ve ulusal ve uluslararası mevzuata uygun olarak işlemlerinin yapıp yapılmadığını kontrol eder.

TÜRKİYE GÜMRÜK İDARESİ

Ihracat Kontrolleri Çerçevesinde Kabiliyetleri

Ülkemiz Gümrük İdaresi, kitle imha silahlarının (KİS) yayılmasının önlenmesine dönük olarak adapte edilen ihracat kontrolleri kapsamında, diğer ilgili kurumlarla koordineli biçimde, KİS kapsamında değerlendirilecek eşyanın ilgili kurumlarca lisanslanıp lisanslanmadığını ve ulusal ve uluslararası mevzuata uygun olarak işlemlerinin yapıp yapılmadığını kontrol eder. Bütün gümrük idarelerinin de esasında bu konudaki temel görevi budur. Ancak bu görevini yaparken gösterilen performans da önem arz etmektedir. Bu itibarla, yapılan işte performansın artırılması amacıyla bir takım iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir.

Diğer bir deyişle KİS konusu ile ilgili olarak gümrük idaresinin fonksiyonu ve görevini yerine getirme başarısı, gümrük idarelerinin temel sorunsalını

aşmak için adapte ettiği araçlarla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla, KİS yayılımının önlenmesine ilişkin Gümrük İdaresinin performansının anlaşılabilmesi için idari kapasite ile işlem etkinliğine ilişkin değerlendirmenin yapılması gerekmektedir. Yani, gümrük idarelerinin etkinliği arttıkça, gümrük idareleri KİS konusunda ulusal ve uluslararası duyarlılıkları gözetecek şekilde kendi üzerine düşeni yapabilecektir. Bu nedenle, bu kısımda, kamu otoritesinin gümrük fonksiyonunun özelliklerine ve ülkemiz gümrük idaresinin bu konudaki durumuna bakılacaktır.

Kamu Gümrük Fonksiyonu

Gümrük fonksiyonu iki yönü bulunan bir kamusal ihtiyaçtır ve bu ihtiyaç gümrük idareleri eliyle yürütülür. Gümrük idarelerinin bu çerçevede iki temel görevi bulunmaktadır. Birincisi dış ticaretin kayıt altına alınması ve işlemlerin ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde yapılarak söz konusu olacak vergilerin toplanması ve ticaret politikası önlemlerinin uygulanması şeklinde yerine getirilmektedir. Bu görevlerden çağdaş ekonomilerde en önemli gümrük görevi dış ticaret işlemlerinin kayıt altına alınması ve legal ve hızlı bir biçimde ticari hayatın sürekliliğine katkıda bulunmaktır.

Ticaret politikası önlemleri ve yasal düzenlemelerin başlıca uygulayıcısı kurum olan gümrük idareleri, yasal ticareti kolaylaştırmaya çalışırken, yasadışı ticaretin de karşısında ve onu engelleyecek bir durumdadır. Bu iki görev, birbiriyle çalışmaktadır.

Gümrük idarelerinin bir diğer temel görevi, operasyonel faaliyetlerdir. Yani, mükelleflerin gümrük idaresine beyanda bulunurken doğru beyanda bulunmaları için onları zorlayacak güvenlik ve muhafaza faaliyetleridir.⁷

Temel Gümrük Sorunsalı ve Çözümler

Gümrük idarelerinin yukarıda belirtilen görevlerini yerine getirirken karşı karşıya oldukları temel bir sorun bulunmaktadır. Ticaret politikası önlemleri ve yasal düzenlemelerin başlıca uygulayıcısı kurum olan gümrük idareleri, yasal ticareti kolaylaştırmaya

çalışırken, yasadışı ticaretin de karşısında ve onu engelleyecek bir durumdadır. Bu iki görev, birbiriyle çalışmaktadır. Zira hangi ticari faaliyetin yasal hangisinin ise yasadışı olduğu önceden bilinmemektedir. Bu durumda, eğer tümüyle yasadışı ticaretin önlenmesi hedefi benimsenirse, bu kez hiçbir açıdan yasadışı unsur içermeyen ticari faaliyetlerin de zorlaştırılması söz konusu olacaktır. Tersine, işlemlerin tümüyle kolay bir şekilde yapılması tek hedef olarak ortaya konursa, bu kez de ulusal ve uluslararası güvenlik, çevre güvenliği, canlıların sağlığı ve kayıt dışılık yaygınlaşır ki; bu da temel gümrük fonksiyonları bakımından sorun oluşturur. Bu itibarla, gümrük idarelerinin temel sorunsalı, yasal ticaretin kolaylaştırılması ile yasadışı ticaretin engellenmesi hedeflerinin ikisini birden gözetken çözümler üzerinde odaklanır.

Gümrük idareleri bu temel sorunsalın üstesinden gelmek için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de daha sofistike ve etkin araçlar ile gümrükleme yöntemleri adapte etmek durumundadır.

Gümrük idarelerine bunların yanı sıra, günümüzde artan bir biçimde yeni misyonlar da yüklenmeye başlamıştır. Uluslararası ticarete, uluslararası fikri sınaî mülkiyet hakları, zehirli atıklar, nesli tehlike altında bulunan canlılar ve artan uluslararası güvenlik tehdit ve endişeleri bu yeni görevin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Gümrük idareleri bu çerçevede temel geleneksel sorununun yanı sıra ortaya çıkan bu sorunların halli doğrultusunda da yeni yöntem ve çözümler adapte etmek durumundadır.⁸

Gümrük idareleri bu temel sorunsalın üstesinden gelmek için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de daha sofistike ve etkin araçlar ile gümrükleme yöntemleri adapte etmek durumundadır.

Bu çerçevede, gümrük idarelerinin;

- İşlemlerin yasal ve teknik açıdan sorunlu olup olmadığını, gereksiz bürokrasiye yer vermeden, değerlendirebilmek bakımından gerekli olan doğru bilgiye hızlı bir biçimde erişim için geniş bir bilgi teknolojisi kullanımı,

- Yasal ve yasadışı ticareti mümkün olan en az hatayla ayırt etmek ve gerekli müdahalelerde bulunmak için risk yönetimi,
- Yasal ticaretin aksamaması için basitleştirilmiş gümrük formalite ve prosedürleri,
- Bütün bu işlemleri yapabilmek ve uyum sağlayabilmek için, bilgili ve profesyonel gümrük çalışanlarının istihdamı ve bunların eğitimi ve
- Eksik bilgi sıkıntısından kaçınabilmek için ilgili ticaret erbabı ve bunlarla ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla yakın işbirliği,

Vb. hususlarda iyileştirme ve bunları mümkün kılacak politikalar uygulamaları önem arz etmektedir.⁹

Türk Gümrük İdaresi ve Temel Gümrük Sorunsalı

Gümrük idarelerinin görevlerini yaparken çeşitli sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunları aşmak için çeşitli yöntemleri benimsedikleri dile getirilmiştir. Bu noktada, Türkiye'deki gümrük idaresinin ne gibi projeler adapte ettiğine değinilecektir. Ancak bunu yapmadan önce Türk Gümrük İdaresinin faaliyetlerine ilişkin bazı büyüklüklere bakmak yararlı olacaktır.

Türkiye'de gümrüklerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmalar 1990'ların ortalarında hızlanmıştır. Bu amaçla birçok proje adapte edilmiş ve yeni yaklaşımlar benimsenmiştir.

Türk Gümrük İdaresi örneğin, yılda, yaklaşık 220 milyar ABD Doları değerinde bir ticaret hacminin kayıt işlemini ve buna ilişkin diğer denetim ve gözetim işlemlerini yapmaktadır. Bu işlemler için mükellefler tarafından bir yılda gümrük idaresine verilen beyanname sayısı 3 milyon civarındadır. Diğer bir deyişle yılda yaklaşık 3 milyon kez gümrük idaresine çeşitli değer ve miktarda eşya beyan edilmekte ve bunun gümrük işlemlerinin yapılması talep edilmektedir. Eşya trafiğinin yanı sıra, ayrıca, 200-300 bin hava taşıtı, 80-100 bin

deniz taşıtı, 2-3 milyon konteynır, 3-4 milyon TIR karnesi ile gelen ve diğer transit araç, 35-40 milyon yolcunun işlemi yapılmaktadır ki; bunlar yukarıda bahsedilen gümrük beyannamelerine ek olarak yapılan işlemlerdir. Verilen rakamlar, gümrük idaresinin yaptığı işin doğasından kaynaklanan sıkıntının tek sorun olmadığı aynı zamanda, önemi bir iş yükünü de üstlenmek durumunda olduğunu göstermektedir.¹⁰

Modernizasyon üç temel ayak üzerine oturmuştur. Bunlar yasal, teknolojik ve idari ayaklar olarak sıralanabilirler.

Bu işlem hacmine sahip olan Ülkemiz Gümrük İdaresinin şimdi, temel gümrük sorunsalını aşmak için benimsediği ve uygulamaya geçirdiği proje ve yaklaşımların bir çerçevesinin ve başlıklarının belirtilmesinde yarar bulunmaktadır. Türkiye'de gümrüklerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmalar 1990'ların ortalarında hızlanmıştır. Bu amaçla birçok proje adapte edilmiş ve yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. Bütün bu çalışmalar genellikle modernizasyon olarak nitelendirilmektedir. Modernizasyon üç temel ayak üzerine oturmuştur. Bunlar yasal, teknolojik ve idari ayaklar olarak sıralanabilirler.¹¹

Yasal düzenleme ayağında AB Gümrük Kodu tümüyle Gümrük Mevzuatına aktarılmış; teknolojik çalışmalar ayağında değişik boyutları olan ve gümrük işlemlerinin bilgisayar odaklı yapılmasına dönük sistemler geliştirilmiş ve uygulanmıştır. İdari konularda ise, verimliliği düşük olan gümrük idareleri kapatılmış, önceden merkeze ait olan bazı görevler, taşraya devredilmiş ve merkezde uluslararası standartların Gümrük İdaresine taşınması için Gümrük Uzmanları istihdam edilmiş ve önceden var olan kadrolar güçlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, çeşitli veritabanları oluşturulmuş ve yeni güvenlik sistemleri de kurulmuştur. Burada öncelikle dış ticaret faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve etkinleştirilmesi için geliştirilen hususlardan bahsedilecektir. Önleme ve tedbir bakımından geliştirilen projelere daha sonra değinilecektir.¹²

Modernizasyon kapsamında geliştirilen en kapsamlı yazılım olan BİLGE'ye¹³ (Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri) bahsedilmeden

geçilemeyecek bir projedir. Çeşitli amaçlarla birçok programlar hazırlanıp, bilgi sistemleri geliştirilmiş olmasına rağmen, BİLGE bunların hem ölçek hem de önem bakımından çok ötesindedir. BİLGE'ye geçilmesiyle Gümrük İdaresi elektronik beyan kabul etme durumuna gelmiştir. BİLGE sayesinde ticaret erbabının işlemleri daha sağlıklı yapıldığı gibi, daha doğru ve hızlı dış ticaret istatistiği üretilmesi ve insan unsurunun işlemlerdeki rolünün azaltılması mümkün olmuştur.

Bu sistemle, ihracatçı ve ithalatçılar, işleme tabi tutacakları eşyaya ilişkin bilgileri Gümrük İdaresine BİLGE aracılığıyla elektronik ortamda beyan ederler. İlk kontroller, sisteme daha önceden tanıtılmış olan bilgiler çerçevesinde BİLGE tarafından yapılır ve gerekli uyarılar duruma göre mükellef veya gümrük memurunun karşısına çıkar. Daha sonra sistemde eşyaya ilişkin kontrollerin ne tür bir denetim ve kontrole tabi tutulacağına ilişkin işlemin belirleneceği muayene hattı belirlenir. Bu hatların belirlenmesi, eşyanın orijinine, satıcısı, alıcısı ve gideceği ülkeye göre Kırmızı, Sarı, Mavi veya Yeşil hatlardan birisinin istatistikî hesaplamalar yoluyla tayin edilmesiyle gerçekleştirilir.

Bu hatlar yoluyla muayene etme sistemi, BİLGE sayesinde gerçekleştirilebilen bir başka önemli yeniliktir. BİLGE Sisteminin Kırmızı hatta yönlendirdiği eşyalar fiziken görülür ve muayene edilirler. Muayene, dışardan muayene, örnekleme yöntemi veya eşyanın tümünün muayenesi şeklinde yapılabilir. Ayrıca belge kontrolü de yapılır. Sarı hat, eşyaya ilişkin sadece belge kontrolü yapılması için BİLGE'nin belirlediği hattır. Belge kontrolü yapan Gümrük Memuru, gerek görürse fiziki muayeneye de karar verebilir. Mavi hat, gümrük idaresi tarafından daha önce güvenilir oldukları çeşitli kriterlerle belirlenmiş ve kendilerine Onaylanmış Kişi Belgesi verilen kişilerin eşyasının yararlandığı hattır. Bu kişilere ait eşya gümrüğe beyandan sonra teslim edilir, gerekli kontrol ve denetimler ise daha sonra yapılır. Yeşil hat ise, herhangi bir muayene gerektirmeyen eşya için kullanılır, yolcu eşyası, diplomatik muafiyetlerden yararlanan eşya vb. bu kapsama girer.¹⁴

Gümrük idaresinin görevlerini yerine getirirken karşılaştığı sorunu aşmak için çeşitli mekanizmalar benimsediği belirtildi. Bunlar, yukarıda özetlenmişti. Söz konusu çalışmalardan ne gibi sonuçlar alındığına bakarak, bu çalışmaların faydalı olup olmadığı daha iyi bir şekilde anlaşılabilir. Modernizasyon çerçevesinde elde edilen sonuçların sayılması gösterecektir ki söz konusu modernizasyon çalışmalarının birçok yararı olmuştur.

Elde edilen sonuçlar maddeler halinde şöyle sıralanabilir.

- Şu anda gümrük işlemlerinin %99,5'i elektronik ortamda yapılmaktadır.
- İthalatçı ve ihracatçılar kendi ofislerinden internet üzerinden beyanda bulunabilmektedirler.
- Muayene hatları ve risk analizi sayesinde daha az oranlarda fiziki muayene yapılmaktadır.
- Onaylanmış Kişi uygulaması sayesinde işlemler basitleşmiş ve yasal ticaret kolaylaşmıştır.
- Artık eşyaların muayene edilme biçimi tümüyle sistem tarafından belirlenmekte, insan unsurunun dahli bir hayli azaltılmıştır.
- Çeşitli veri tabanları, istihbari çalışmalar ve tarife esaslı risk profilleri etkinliği arttıracak şekilde kullanılmaktadır.
- Gümrük harç ve vergileri artık bankalar yoluyla tahsil edilmekte ve e-devlet uygulamaları sayesinde ilgili kamu kurumlarıyla veri değişimi mümkün olmakta bu da hem zaman kazandırmakta, hem de etkin bir kamu hizmeti sunulmasını getirmektedir.
- Daha sonra da belirtilecek olan muhafaza ve güvenlik önlemleri ile caydırıcı bir yapı oluşturulmuştur.¹⁵

Bu belirtilen hususlar, gümrük idaresinin iyileştirilirken kitle imha silahı yapımında kullanılan malzemelerin ticarete konu edilmesi halinde gümrük idaresinin hedeflemesini ve ihracat kontrolleri mevzuatına uygun olarak ihracat işlemlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin takibinin yapılması için alt yapı unsurlarıdır.

Busonuçlar değerlendirildiği zaman, temel gümrük sorunsalı ile baş edilebilmesi konusunda, gümrük idaresinin bir hayli yol aldığı görülmektedir. Bu belirtilen hususlar, gümrük idaresinin iyileştirilirken kitle imha silahı yapımında kullanılan malzemelerin ticarete konu edilmesi halinde gümrük idaresinin hedeflemesini ve ihracat kontrolleri mevzuatına uygun olarak ihracat işlemlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin takibinin yapılması için alt yapı unsurlarıdır. Bununla birlikte, bunlar normal dış ticaret işlemlerinin sağlıklı bir zeminde yapılabilmesi için gerekli olan iyileştirmelerdir. Ancak, salt ihracat kontrollerinin isabetliliğinin artırılması için somut olarak faydası olan hususlar, personelin eğitilmesi ve risk analizleridir.

Türk Gümrük İdaresinin, KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) konusunda başlıca yararlandığı araç risk analizleridir.

İhracat Kontrolleri Bağlamında Risk Analizi ve Eğitim

Türk Gümrük İdaresinin, KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) konusunda başlıca yararlandığı araç risk analizleridir. Eşyanın risk durumu, varış veya geliş ülkesinin risk durumu ile alıcı ve satıcının risk durumları gözetilerek risk profilleri oluşturulması ve bunlara göre, çeşitli denetimler yapılması esasına dayanmaktadır. Bu da gerekli prosedürleri yerine getirmeyen eşyanın tespit edilmesi halinde yasal işlemin yapılmasına imkân sağlamakta ve caydırıcı bir unsur olmaktadır.

Risk analizi amacıyla ilgili Gümrük Uzmanları risk profilleri oluşturarak bunları özel bir programa tanıtmakta ve tanıtılan profillerdeki hassas hususların fark edilmesi halinde sistem otomatik olarak söz konusu eşyayı daha ileri denetimlerin yapılması için bu işleme yönlendirmektedir.

Bunun yanı sıra, sisteme, çok özel durumlar için yakalama imkânını arttırmak için çeşitli elektronik uyarılar konulabilmekte ve yüksek risk taşıyan işlemler ayrıca denetlenmektedir.¹⁶

Bu durum, uluslararası rejim ve anlaşmalar ile ulusal mevzuat çerçevesinde, ihracat

kontrollerine tabi kitle imha silahı yapımında kullanılacak malzemelerin, bu mevzuata uygun olarak lisanslanıp lisanslanmadığını kontrol eder. Elbette ki, gümrük idaresinin tüm eşyayı kontrol etmesi söz konusu değildir. Ancak isabetli risk hedeflemesi yaparak, lisanslanmamış eşya ihracatını engellemeye yönelik olarak önlem almasını sağlamış olmaktadır. Olağan tedbirler ve düzenlemeler ise; istihbarat, lisanslama ve siyasi değerlendirme makamlarınca yerine getirilmektedir.

Bu konuda bir başka önlem ise gümrük personelinin eğitilmesi konusudur.

Diğer taraftan, bu konuda bir başka önlem ise gümrük personelinin eğitilmesi konusudur. Bunun sebebi ise ihracat kontrolleri ve kitle imha silahlarının yayılması endişelerinin yeni unsurlar olmasıdır. Eğitim ile sağlanması gereken hususlar, uluslararası ve ulusal gelişmelerden ve yasalar konusunda ilgili Muayene Memurlarının bilgilendirilmesi ve kitle imha silahı yapımında kullanılan malzemelerin özelliklerinin ne olduğuna ilişkin eğitimidir.

Kitle imha silahı yapımında kullanılan malzemelerin kontrolünün olağan dış ticaret önlemleri ve risk analizleri ile yapılmasına ilişkin tedbirlere ek olarak illegal olabilecek faaliyetlerin önlenmesi bakımından çeşitli teknolojilerin uygulanması da gerekmektedir.

Bu konuda, olağan eğitim faaliyetlerindeki kursiyerlere ihracat kontrollerine ilişkin mevzuat ve uluslararası gelişmelere ilişkin bilgiler verilmektedir.¹⁷

Muhafaza ve Önleme Tedbirlerine İlişkin Projeler

Kitle imha silahı yapımında kullanılan malzemelerin kontrolünün olağan dış ticaret önlemleri ve risk analizleri ile yapılmasına ilişkin tedbirlere ek olarak illegal olabilecek faaliyetlerin önlenmesi bakımından çeşitli teknolojilerin uygulanması da gerekmektedir. Bu teknolojiler de yine, sadece ihracat kontrollerine dönük olmayıp kamu güvenliği ve sağlığı, uluslararası ve ulusal

güvenlik endişelerini göz önünde bulundurularak hayata geçirilmişlerdir.

Bu tür tedbirlerin gümrük işlemlerinin muhafaza boyutu olarak adlandırılması mümkündür. Gümrük idaresince muhafaza boyutunda çeşitli programlar geliştirilmiş, ayrıca, çeşitli güvenlik sistemleri kurulmuştur. Bu sistemler; ulusal ve uluslararası veritabanları, ulusal ve uluslararası işbirliği, güvenlik sistemleri (GÜMSİS), risk analizi ve eğitim programlarıdır.

Bu tür tedbirlerin gümrük işlemlerinin muhafaza boyutu olarak adlandırılması mümkündür. Gümrük idaresince muhafaza boyutunda çeşitli programlar geliştirilmiş, ayrıca, çeşitli güvenlik sistemleri kurulmuştur. Bu sistemler; ulusal ve uluslararası veritabanları, ulusal ve uluslararası işbirliği, güvenlik sistemleri (GÜMSİS), risk analizi ve eğitim programlarıdır.

1994'den itibaren geliştirilmeye başlanan ilk başta ulusal bir veri tabanyken zamanla uluslararası veri bankalarıyla da irtibatı kurularak genişletilen bir veri tabanı olan Kaçakçılık Bilgi Bankasının (KBB) yanı sıra, İhbar ve Kara Kapıları Taşıt Takip Programı bu kapsamdaki projelerden birisidir.

İhbar ve Kara Kapıları Taşıt Takip Programının içinde uyarılar, istihbari bilgiler, şüpheli araçlar ve mallar, firmalar, komisyoncular ve diğer gümrük işlem aktörleri bu programda kaydedilmekte ve bütün bölgesel birimlere bu bilgiler ulaştırılmaktadır.

Deniz Taşıtları için yapılacak programlar üzerinde de çalışılmaktadır.¹⁸

Ancak, bu projeye ek olarak bir projeler paketi de oluşturulmuştur. Gümrük Müsteşarlığının yasadışı eşya, araç ve insan trafiğiyle mücadelesinde etkinliğini artırmak amacıyla tarama sistemleri, haberleşme ve güvenlik sistemlerinden oluşan ve gümrük kapılarında kurulmuş olan bu sistemlerin geliştirilmesi görevi Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna (TÜBİTAK) verilmiştir.

Çeşitli programların yer aldığı bu paket'e

GÜMRÜK KAPILARI GÜVENLİK SİSTEMLERİ PROJESİ (GÜMSİS) denmektedir. Çalışmalara 2001 yılında başlanmış ve bugün büyük ölçüde tamamlanma aşamasına gelinmiştir. Bu proje, gümrük idaresinin etkinliğini arttırmış ve kitle imha silahlarının yasadışı ticareti açısından önemli bir caydırıcı bir unsur oluşturmuştur.¹⁹

GÜMSİS' oluşturulan projeler şunlardır;

- 1- Komuta Kontrol Merkezi
- 2- Kapalı Devre TV Sistemi (CCTV)
- 3- Kriptografik Haberleşme Sistemi (WAN Güvenliği)
- 4- Araç ve Konteynır Tarama Sistemi
- 5- Araç Takip Sistemi (ATS)
- 6- Plaka Okuma Sistemi (POS)
- 7- Radyasyon İzleme Sistemi,²⁰

Kitle imha silahları bağlamında önem atfedilebilecek Araç ve Konteynır Tarama Sistemi, Araç Takip sistemi ve Radyasyon İzleme Sistemleri özel bir yerleri olan projelerdir.

Ancak, bu yapılanlar ve imkânlar yararlı olmakla beraber, dikkat edilirse, gümrük idaresi ihracat kontrolleri, bütünlüklü bir uygulama geliştirmemiştir.

Araç ve Konteynır Tarama Sistemleri başka bir deyişle X-Rayler, her türlü boyut ve biçimdeki araç ve konteynırların içerisindeki eşyanın yasadışı bir boyutunun olup olmadığının tespiti amacıyla stratejik gümrük kapılarına konuşlandırılmışlardır. Türkiye üzerinden geçiş yapacak olan transit araçların sınırlar içinde kaldıkları sürece izlenmelerini sağlayan bir sistem olan Araç Takip Sistemiyle çeşitli risk unsurlarına göre Mobil ünite (GPS cihazı) takılmasına karar verilen transit araçların konum bilgisi ve güzergâh boyunca izleyeceği yol komuta kontrol merkezinden takip edilebilmektedir. Mobil ünite takılarak takibi yapılan transit araçların belirlenen güzergâhtan çıkması durumunda veya mobil ünitenin yetkisiz kişiler tarafından çıkarılması durumunda, aracın belirli bir sürenin üzerinde beklemesi durumunda kontrol merkezinde alarm oluşmaktadır. Önemli transit yollarını kullanan araçlar bu programla takip edilmekte ve sistemin iyileştirme çalışmaları devam etmektedir.²¹

Gümrük İdaresinin İhracat Kontrolleri Bağlamında Sorunları

Gümrük idaresinin ihracat kontrollerine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden imkânları ile bu konudaki görevlerine değinilmiştir. Ancak, bu yapılanlar ve imkânlar yararlı olmakla beraber, dikkat edilirse, gümrük idaresi ihracat kontrolleri konusunda bütünlüklü bir uygulama geliştirmemiştir. Diğer bir deyişle, ihracat kontrolleri bağlamında geliştirilmiş bir strateji bulunmamakta, en azından, bu strateji varsa bile deklare edilmiş değildir. Nitekim gümrük idaresinin bu konudaki stratejisi veyahut bu konudaki tedbirlerine doğrudan erişilebilecek yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

Ayrıntılı incelemelerimiz ışığında, dünyada artan güvenlik endişeleri nedeniyle, çeşitli anlaşma, düzenleme ve tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bu konular, gittikçe önemli bir dış politika konusu olmakla birlikte dış ticareti de etkileyen konular haline gelmektedir.

Daha ziyade dağınık ve birbirinden kopuk bazı idari tedbirlerin alındığı gözlemlenmektedir. Bunlar, personelin eğitimi, risk analizleri yapılması, işlem etkinliğinin artırılması ve önleyici muhafaza tedbirlerinin alınması şeklinde gözlemlenmektedir. Ancak, bütün bu faaliyetlerin dayandırılarak yürütüleceği prensipleri ve çerçeveyi belirleyen yasal bir düzenlemenin olduğunu görmek söz konusu değildir. Böyle olunca, gümrük idaresinin birbirinden bağımsız bir biçimde yürüttüğü idari tedbirlerin etkinliğinin ölçülmesi söz konusu olmadığı gibi, ilgili birimleri arasında eşgüdümün sağlanması bakımından da sorunların çıkmasına neden olabilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, şimdiki tespitlerin yapılmasına neden olacak şekilde elde bilgi bulunmamakla beraber, bilgi ve prensiplerin tüm kurum birimlerine yansımamış olması nedeniyle, bazı yükümlülerin bir takım sıkıntılarla karşılaşmalarının söz konusu olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

SONUÇ

Ayrıntılı incelemelerimiz ışığında, dünyada artan güvenlik endişeleri nedeniyle, çeşitli anlaşma, düzenleme ve tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bu konular, gittikçe önemli bir dış politika konusu olmakla birlikte dış ticareti de etkileyen konular haline gelmektedir. Bu kapsamda alınan tedbirler, diplomatik bazı girişimlerle sınırlı kalmamakta ihracat kontrolleri gibi yeni mekanizmaların oluşturulmasına neden olmaktadır. Buradaki amaç, kitle imha silahı yapımında kullanılabilecek malzeme ve teknolojilerin bu bilgi ve malzemelere sahip ülkelerden, bazı ülke ve gruplara geçmesinin engellenmesidir.

“İhracatın Kontrolü” mü İhracat Kontrolü mü?

İhracat kontrolleri sisteminde can alıcı nokta; günümüz uluslararası ticari hayatın sekteye uğratılmadan, onun liberal yapısını bozmadan uluslararası ilişkiler temelinde güvenli bir yapıda sürdürülebilir bir ekonomik sistemin devamlılığının sağlanmasıdır.

Bu yapının altında yatan temel felsefi yönün; tarihin her döneminde olduğu gibi bu dönemde de ticari hayatın güvenli bir ortamda geliştirilmesi ve sürdürülmesi olduğu düşünülmektedir.

Önemli bir coğrafi konumda yer alan ve silahların yayılmasının önlenmesi konusunda katkıları beklenen bir ülke olan Türkiye'nin sahip olduğu sistem ve uygulamaları önem arz etmektedir. Türkiye ihracat kontrolleri ve yayılma konusunda bütün uluslararası girişimlere taraftır ve üzerine düşeni yapmaktadır.

İhracat kontrolleri genelinde dikkat edilmesi gereken en temel husus; ihracat kontrollerinin “ihracatın kontrolüne” dönüştürülüp yeni bir korumacılık veya uluslararası ticarete yeni bir engel haline getirilmemesidir. Bu anlamda ihracat kontrollerinin ülkelere nasıl algılandığı ve uygulandığı önem kazanmaktadır. Bu izafiliğin önüne geçilmesi için birtakım uluslararası norm ve standartların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Konuya Türkiye özelinde bakacak olursak; önemli bir coğrafi konumda yer alan ve silahların yayılmasının önlenmesi konusunda katkıları beklenen bir ülke olan Türkiye'nin sahip olduğu sistem ve uygulamaları önem arz etmektedir. Türkiye ihracat kontrolleri ve yayılma konusunda bütün uluslararası girişimlere taraftır ve üzerine düşeni yapmaktadır. Bu çerçevede birçok kurum görev almakta ve birçok yasal düzenleme yapılmıştır.

Gümrük idaresi, bu bağlamda üzerine düşen görevleri, görülmektedir ki, olay ve konu bazında çeşitli düzenlemelerle yerine getirmektedir.

Ancak, bu konudaki tedbirlerin daha iyi işlemesi için bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iyi koordinasyon ve iyileştirilmeler önem arz etmektedir. Nitekim Türkiye'nin sistemine bakıldığı zaman, bu yöndeki tedbirlerin senkronize edilmesi gereği görülmektedir. Bununla birlikte, daha iyiyi ve efektif olan sistemi bulmak adına Türkiye makamlarının bir takım çabalarının olduğu ve bu konudaki hassasiyetler gözetilerek iyileştirmelerin yapıldığı da görülmektedir.

Bu çalışmada ayrıca, gümrük idaresinin ihracat kontrolleri bağlamında kabiliyetleri ile söz konusu idarenin yapılmasına ayrıntılı olarak değinilmiştir. Gümrük idaresi, bu bağlamda üzerine düşen görevleri, görülmektedir ki, olay ve konu bazında çeşitli düzenlemelerle yerine getirmektedir. Bunlar; personelin eğitilmesi, risk analizlerinin yapılması, önleyici muhafaza tedbirlerinin alınması ve etkin bir alt yapının oluşturulması şeklindedir. Ancak, gümrük idaresinin bunu yaparken ihracat kontrollerine ilişkin bütüncül bir yaklaşımının olmadığı ve bu sorunun ortadan kaldırılmasının gerektiği de görülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- Çıray, Aynur; "Uluslararası Güvenliğin Sağlanmasında İhracat Kontrolünün Yeri", Gümrükte Uzman Görüş, Yıl:4, Sayı:11-12 Nisan Eylül 2005.
- 2- <http://www.customs-edi.gov.tr/icerik.aspx?id=genelbilgiler>
- 3- <http://www.customs-edi.gov.tr/icerik.aspx?id=kilavuz>
- 4- http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_1_10_7
- 5- http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_2_1
- 6- http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_4_0
- 7- http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_5_0
- 8- <http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/apk/2006faaliyetraporu.pdf>
- 9- <http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/kacakcilik/basinbulteni/bulten1.pdf>
- 10- <http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/kacakcilik/basinbulteni/bulten2.pdf>
- 11- <http://www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/yayinlar/apk/faaliyet99-02.pdf>
- 12- <http://www.gumrukler.gov.tr/www/welcome2.aspx?s=sss&n=06>
- 13- <http://www.imf.org/external/pubs/nft/2003/customs/#A>
- 14- <http://www.interpro.com.tr/bilisimodulleri/odulkocsistem.html>
- 15- http://www.wcoomd.org/home_about_us.htm
- 16- www.ihracatkontrol.org
- 17- www.mfa.gov.tr
- 18- www.nuclearsuppliersgroup.org

1 İhracat kontrol rejimleri ile kitle imha silahlarının yasaklanmasına ve kısıtlanmasına ilişkin sözleşme ve anlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Çıray, Aynur; "Uluslararası Güvenliğin Sağlanmasında İhracat Kontrolünün Yeri", Gümrükte Uzman Görüş, Yıl:4, Sayı:11-12 Nisan Eylül 2005, Sayfa; 5-15

2 Bkz. <www.nuclearsuppliersgroup.org>

3 Bkz. www.nuclearsuppliersgroup.org

4 www.mfa.gov.tr adresinden yararlanılmıştır.

5 www.ihracatkontrol.org adresinden yararlanılmıştır.

6 Bkz. www.nuclearsuppliersgroup.org

7 Bu konudaki tartışmalar için bkz. <<http://www.imf.org/external/pubs/nft/2003/customs/#A>> (02.03.2008)

8 Bu konudaki tartışmalar için bkz. <<http://www.imf.org/external/pubs/nft/2003/customs/#A>> (02.03.2008)

9 Bu hususlar ayrıca, Dünya Gümrük Örgütünün de öne çıkardığı hususlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.wcoomd.org/home_about_us.htm> (01.03.2008)

10 Bu istatistikler tümüyle yaklaşık değerler olarak verilmiştir. Yıllara göre değişimler olmaktadır. Ayrıca bu rakamlar herhangi bir kesinlikten uzaktır ve genel nitelikli birkaç kaynağa dayanarak sadece tahmin edilmişlerdir. Bununla birlikte, söz konusu rakamlarla ilgili ayrıntılı bilgi bkz. <<http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/apk/2006faaliyetraporu.pdf>> (01.03.2008) sayfa 79. <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_5_0> (02.03.2008)

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.interpro.com.tr/bilisimodulleri/odulkocsistem.html>> (01.03.2008) <<http://www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/yayinlar/apk/faaliyet99-02.pdf>> (01.03.2008)

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/apk/2006faaliyetraporu.pdf>> (01.03.2008) sayfa. 74-78 ve 46-50

13 Ayrıntılı Bilgi için bkz. <<http://www.customs-edi.gov.tr/icerik.aspx?id=genelbilgiler>> (01.03.2008) <<http://www.customs-edi.gov.tr/icerik.aspx?id=kilavuz>> (01.03.2008)

14 Muayene hatları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. 4 Mayıs 2007 tarihli ve 26512 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Gümrük Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile değiştirilen, 31/5/2002 tarihli ve 24771 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Gümrük Yönetmeliği, Madde 179

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/yayinlar/apk/faaliyet99-02.pdf>> (01.03.2008) sayfa 16.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.gumrukler.gov.tr/www/welcome2.aspx?s=sss&n=06>> (01.03.2008)

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_1_10_7> (01.03.2008)

18 Ayrıntılı bilgi için bkz. <<http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/kacakcilik/basinbulteni/bulten1.pdf>> <<http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/kacakcilik/basinbulteni/bulten2.pdf>>

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_4_0> (01.03.2008) Bu projelerin de yardımıyla yapılan yakalamalara ilişkin basın bültenlerine <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_2_1> (01.03.2008) linkinden ulaşmak mümkündür.

20 Bu bilgiye <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_4_0> (01.03.2008) adresinden ulaşılmıştır.

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gumruk.gov.tr/Content.aspx?cT=0&cld=0_4_4_0> (01.03.2008)

TARİHTE ERMENİ MESELESİ ÜZERİNE BİR DENEME (2. BÖLÜM)

Yusuf Engin ERENKUŞ

Gümrük Uzman Yardımcısı
erenkus@gumruk.gov.tr

IV. Ermenilerin I. Dünya Savaşı Sonrası Hareketleri

Ermeni örgütlerinin uzun süredir bekledikleri Osmanlının cenaze namazı vakti gelmişti. Artık terekenin payı meselesine geçilebilirdi.

Almanya'nın da tesliminden hemen sonra 12.11.1918'de İngiltere'nin Manchester kentindeki Ermeni Temsilcileri Komitesi, Yurtsuz Kalmış Rumlar Komitesi ve Suriyeliler Birliği Temsilcileri İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Yunan yöneticilere ortak bir telgraf gönderdiler. Telgraf'a 'Zaferinizi saygı ile kutlar, gaddar Türklerin yüzyıllar süren zulmünden bizleri kurtaracak olan güzel bir barış beklemenin mutluluğu içinde olduğumuz bildiririz' diye yazdılar¹⁰⁹.

'Zaferinizi saygı ile kutlar, gaddar Türklerin yüzyıllar süren zulmünden bizleri kurtaracak olan güzel bir barış beklemenin mutluluğu içinde olduğumuz bildiririz.'

A- Ermeni Devleti

Ekim Devriminden sonra çıkan kargaşada Güney Kafkasya'da bir Gürcü, Ermeni, Azeri federasyonu kurulmuş ancak uzun ömürlü olmamıştı.

Federasyon deneyinin ardından hemen hemen bugünkü Ermenistan üzerinde kurulan Ermeni Devleti kuruluşundan itibaren nerede ise tüm Doğu Anadolu ve Kilikya üzerinde hak iddia etti. Erivan Ermeni Hükümeti bu vesile ile Büyük Ermenistan Cumhuriyetinin kuruluşunu ilan etti. Buna göre Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Sivas, Erzurum ve Trabzon bahsi geçen Büyük Ermenistan'a katılmış sayılıyordu¹¹⁰.

Kilikya unutulmuş değildi. Kilikya'da da ayrı bir Ermeni Devleti yaşayacaktı. Boghos Nubar

Paşa¹¹¹ Ermeni gönüllülerin Suriye cephesinde Fransız komutası altında Kilikya vaadi karşılında savaştığını iddia etti¹¹².

Ermeni tezlerinin Ermeni dışında da kimi destekçileri de olmuştur. Daha sonra TBMM tarafından halife olarak atanacak olan Velihaht Abdülmecit Efendi'nin Fransız Petit Parisien gazetesine verdiği demeçte 'Ermeni Kırımı'nı kınaması zaten ortalığı ayağa kaldırmaya hazır olan örgütler için bulunmaz bir fırsattı¹¹³.

Paris Barış Konferansında Ermeni sözcüsü Boghos Nubar Paşa ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Aharonyan; Çukurova, Kars, Erzurum, Bitlis, Van, Harput, Sivas, Ardahan ve Trabzon'un bir kısmının Ermenistan'a bırakılmasını ve oluşturulan Ermenistan'ın 20 yıl süresince manda altına alınmasını talep ediyorlardı¹¹⁴.

Bu arada Çukurova'da yaşayan Ortodoks Rumlar ve Latinler, Fransız Cumhurbaşkanına bir mektup yollayarak Fransa'ya bağlanmak arzularını belirttiler. Cumhurbaşkanı'nın Kilikya Katolikleri Patriğine gönderdiği cevabi mektupta Fransa'nın Ermenilere verdiği sözü unutmadığını; Ermenistan'ın, özellikle Kilikya'nın barış ve özgürlüğün nimetlerinden yararlanması için elinden geleni yapacağı belirtilmekte idi¹¹⁵.

Adana'ya gelen Amerikan Tetkik Kurulu'nun raporuna göre bölgedeki Türkler Türkiye ile birleştirilmelerini, Ermeniler Fransız himayesinde kendi devletlerini, Araplar Fransız himayesinde Suriye ile birleştirilmelerini, Çerkezler ise Kilikya'nın Fransız mandası altında bağımsız bir Kilikya Devletini istiyorlardı¹¹⁶.

Fransız hükümetinin yarı-resmi yayın organı konumundaki Le Temps gazetesi 'Müttefik güçler savaş sonrasında Doğu'yu yeniden kurmalıdır' diyerek; aslında Osmanlı'yı nasıl paylaşsak diyordu¹¹⁷.

Bu esnada Paris'te İngiltere, ABD, Fransa, İtalya temsilcileri Suriye, Kilikya ve Ermenistan mandalarını tartışıyor. Kilikya'nın Ermenistan'ın parçası olduğunu öne süren tek katılımcı ABD idi¹¹⁸.

Nitekim Ermenistan ile alakasız konulardan kaynaklanan anlaşmazlıklar nedeni ile ABD konferansı terk edince, Boghos Nubar Paşa derin üzüntü duyduğunu ve Ermeni kazanımlarının istedikleri kadar iyi olmadığını belirtmiştir¹¹⁹.

Fransız Cumhurbaşkanı Clemanceau Ermenistan mandasının yükünü alamayacaklarını belirterek sadece 'Çukurova'ya asker göndereceklerini açıkladı.

Bu esnada Doğu Anadolu'da otoritesini kurmuş ve hak iddia ettiği topraklara hareket yapmayı planlayan Ermenistan'ın tehdidi hissedilmektedir. Yayılımcı Ermenistan biraz Bakü petrolerinden istifade etmek, biraz Beyaz-Kızıl kavgasına karışmak, en az olarak da Ermenileri kollamak amacıyla Güney Kafkasya'da bulunan İngiliz kuvvetlerinden katkı görmekte idi.

Doğu Anadolu'da az da olsa bulunan Müttefik askeri varlığı; giderek güçlenerek Rus İç Savaşından galip çıkan Kızıl Ordu'nun güneye yürümeye başlaması ve Doğu Anadolu'da düzenini bozmayan Osmanlı Ordusu karşısında Ermeni taşeronların yetersizliği üzerine çekildi. İngiliz Başbakanı Lloyd George 13.09.1919 tarihli muhtırası ile bölgedeki İngiliz varlığının çekileceğini ve bunu takiben 'Ermenistan'ın Fransız askeri yönetimine devredileceğini ilan etti. Ancak Fransız Cumhurbaşkanı Clemanceau Ermenistan mandasının yükünü alamayacaklarını belirterek sadece 'Çukurova'ya asker göndereceklerini açıkladı¹²⁰.

Müttefik kuvvetlerin varlığı, sayıca az olsalar da, psikolojik bir etki yaratmakta idi. Bu kuvvetlerin çekilmesi Ermeni Devletinin dayanıklılığı üzerine şüpheler uyandırdı. Müttefiklerin ortak arzusu üzerine bir askeri heyetçe hazırlanan rapora göre, Ermeni kuvvetlerinin yoğun takviyesi gerekmektedir. Ayrıca Kafkasya'da bile yeterli nüfus yoğunluğuna sahip olmayan Ermenilerin Doğu Anadolu'yu ele geçirmek istemeleri güçlerinin ötesindedir ve bunu bir şekilde gerçekleştirebilseler bile büyük ihtimalle Türklerde

oluşacak infiale karşı koyamayacaklardır¹²¹.

20.02.1919 tarihli Balıkesir Ses gazetesi haberine göre Balıkesir Ermenileri mallarını, mülklerini satmakta ve Ermeni Komitelerince Adana'da kurulacak Ermenistan'a göçe teşvik edilmektedirler.

B- Ermenilerin Kilikya'ya Göçleri

Ermeniler Doğu Anadolu'da amaçlarına ulaşmanın zorluğu karşısında zekice bir alternatif geliştirdiler. Bir yerde çoğunluk elde etmek gerekiyorsa; Güney Kafkasya gibi koruyucularının ellerinin yetişmeye zorlanacağı bir yer dışında, güneşli, verimli bir bölgede çoğunluk olabilirlerdi.

Ermeni cemaati birden Kilikya'ya akmaya başladı. Anadolu'nun dört bir yanından, Suriye'den, hatta Avrupa ve Amerika'dan Kilikya'ya göç başladı. İtilaf devletlerinin Adana Patrik vekiline yönelik bu konuda bir emri bile oldu¹²². Bu göçe gerekçe olarak Ermenilerin Anadolu'da güvenlik içinde olmadıkları gösterildi¹²³.

Osmanlı Bakanlar Kurulu zabıtlarında, Çukurova ahalisinden olmayan Ermenilerin bölgeye göçünün engellenmesinin tartışıldığı görülür. Hatta Kayseri'den Adana'ya geçmeye çalışan bir grup hükümet kararı ile Niğde'den geri döndürülür¹²⁴.

20.02.1919 tarihli Balıkesir Ses gazetesi haberine göre Balıkesir Ermenileri mallarını, mülklerini satmakta ve Ermeni Komitelerince Adana'da kurulacak Ermenistan'a göçe teşvik edilmektedirler¹²⁵.

Antalya Mutasarrıflığı, 27.11.1919 tarihli Bab-ı Aliye muhatap telgrafında, Fransız bandıralı Magda vapurunun şehre uğradığını ve vapurun İstanbul ve İzmir'den topladığı 3.000 kadar Ermeni'yi Mersin'e taşıdığını bildirir¹²⁶.

Ermeniler göçlerle bölgede çoğunluk haline gelmeye çalışsalar da Kilikya'yı gözüne kestiren Fransa'dan bir şey kopartamadılar. Ermeni delegasyonunun bütün taleplerine karşılık Paris Barış Konferansında bulunan Fransız delegeler İskenderun ve Adana üzerinde Fransa'nın tarihi rolü olduğunu belirterek bu hakların tanınmasını talep ettiler¹²⁷.

Fransız parlamentosunda konuşan Dışişleri Bakanı Pichon'a göre Fransa'nın Osmanlı

İmparatorluğunda karşı konulamayacak hakları vardır. Bu haklar Suriye, Lübnan, Kilikya ve Filistin'i de içine almaktadır ve manda sistemi altında da bu haklardan vazgeçmeyeceklerdir; yani bu bölgelerde direkt hüküm sürmek istemektedirler¹²⁸.

Fransa'nın Kilikya planları giderek netleşirken, bu bölge ile ilgili İngiliz-Fransız beklentilerinin örtüşmediği de ortaya çıkmakta idi. İngiliz Dışişleri Bakanlığının savaş sonrası durum değerlendirmesi için hazırladığı planda Kilikya ve Kuzey Suriye'de bir Ermeni devleti öngörülmekte idi. Böylece Türkler ile Araplar arasında bir tampon bölge oluşuyor ve İngilizlere göre Müslümanların birleşmeleri önlenmiş oluyordu¹²⁹.

Yine bu planlara göre kurulması düşünülen bu devletin nüfusunu arttırmak için Türkiye'nin içinden ve dışından göçmenler getirilecekti. Osmanlıya ise Bursa merkezli küçük bir ülke bırakılmakta idi¹³⁰.

C-Güney Anadolu'da Tehcir Komisyonları ve Davalar

Daha önce de belirtildiği üzere Birinci Dünya Savaşı sırasında zorunlu göçe, tehcir, tabi tutulan Ermenilerin maruz kaldığı olumsuzluklar ile ilgili tahkikat komisyonları kuruldu. İşgal komutanlığı göç ettirme sırasında suç işlediklerini düşündüklerini Divan-ı Harp'te yargılamaya karar verdi. Tarihin çok tartışmalı bir döneminde geçen bu olaylar ilgili olarak İzmir, Bursa, Tekirdağ, Edirne, Samsun ve Antep'te birer mahkeme kuruldu¹³¹.

Mahkemelerin süresi kısıtlı kaldı ve aldıkları her karar Türk halkında infial yarattı. Bu dönemde işgal kuvvetlerine kafa tutan Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey önce azledildi, sonra tehcir ile ilgili olarak yargılandı ve asıldı¹³².

V. Kilikya'nın Fransa İçin Önemi

Üzerinde bu kadar ayak oyunu oynanan bölgenin bir özelliği olmalıydı. Nitekim Doğu Akdeniz'in bu köşesi geçmişte de bugünkü gibi stratejik ve ekonomik avantajlar sunuyordu. Bölgenin yaratacağı fayda Birinci Dünya Savaşından yeni çıkmış Fransa için bir nimetti. Bu bölümde bunlara kısaca değinilecektir.

İşgalin ilk komutanı olan Albay Bremond Kilikya'yı, Alp dağlarına sahip bir Mısır olarak tanımlıyordu.

A-Fransa'nın Ekonomik Beklentileri

Birinci Dünya Savaşının başlangıcında Alman taarruzu ancak Marné'da durdurulabildi. Dört yıl boyunca tüm Belçika ve Fransa'nın kuzeydoğusu Alman işgali altında kaldı ki bu bölgeler sanayileşmiş alanlardı. Fransa kazananın da kaybettiği bu savaşta hem ülkesinin finans kaynaklarını hem de önemli tekstil endüstrisinin ciddi bir kısmını kaybetti.

Fransa savaş sonrası toparlanma umudunu Almanya'dan alacağı savaş tazminatı ile yapacağı yatırımlara, yönetimine geçen Alman Batı Afrika'sının (Kamerun) yaratacağı ek gelire ve Çukurova'dan (Kilikya'dan) gelecek hammaddelere bağlamıştı¹³³.

Çukurova'nın zirai açıdan büyük bir potansiyele sahip olması Fransız sanayisi için hayati önem arz etmekte idi¹³⁴. Çukurova'nın doğal kaynakları ve verimli tarım alanları Fransa'nın dış ticarete, özellikle pamukta, bağımlılığını azaltacak ve büyük bir vergi geliri sağlayacaktı. İşgalin ilk komutanı olan Albay Bremond Kilikya'yı, Alp dağlarına sahip bir Mısır olarak tanımlıyordu¹³⁵.

19. yüzyıl boyunca gelişen Fransız tekstil endüstrisi temelde ABD'den ithal ettiği pamuğa bağımlı idi. Amerikan iç savaşı sırasında ithalat hacminde ciddi daralmalar yaşanınca, Fransız sermayesi başka alanlar aradı ve Adana'ya ilk motorlu pamuk eğirme makinesi 1864 yılında Fransız girişimcilerce getirildi¹³⁶.

ABD iç savaşı sonrası hammadde arzının yeniden sağlıklı biçimde sağlanması, Adana ve çevresinin tarımsal üretim için uygun olsa da altyapının son derece yetersiz kalması, sulama, taşımacılık ve toprak ıslahı çalışmalarının yetersizliği Fransız girişimcilerin bölgeye ilgisinin azalmasına sebep oldu. Ancak ilgilerinin azalması unuttukları anlamına da gelmedi.

Milli birliğini sağlayan Almanya'nın 'Drang nach Osten'¹³⁷ politikası gereği genelde Osmanlı özelde Kilikya ilgisi bölgenin değerini arttırdı. 1899'dan 1913'e dek pamuk tarımı yapılan alanlar arttırılmadığı halde sadece Almanların yaptığı

bazı ıslah projeleri ile pamuk üretimi 3 kat arttı. Birinci Dünya Savaşı sırasında orduları donatmak ve patlayıcı imal etmek için artan pamuk talebi Kilikya hevesini iyice arttırdı¹³⁸.

Çukurova bölgesinin verimliliği o denli yüksekti ki bölgenin sadece pamuk üretimi Fransa'nın bir yıllık pamuk talebini karşılayabilirdi¹³⁹.

Savaş sonrası niyetlerini de bu ekonomik beklentiler yönlendirdi. 14.07.1919'da Fransız Milli Günü kutlamalarında işgal komutanı Bremond yaptığı konuşmada bölgede yapmayı planladıklarını açıkladı. Buna göre Fransız yönetimi liman ve yollar yapacak, tarım kredileri verecek, ormanları rasyonel kullanacak, yer altı kaynaklarını bulup işleyecekti¹⁴⁰.

Daha sonra Yüksek Komiser unvanı ile bölgeye atanan Picot, Anadolu'da giderek gelişen Milli Hareket'in niyetini ve gücünü anlamak için o dönemde Temsil Heyeti Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Bu görüşmede Kilikya'da bulunuş sebeplerinin tamamen ekonomik olduğunu ve Adana ve çevresinde sağlanacak ekonomik ayrıcalıklar karşılığı işgal bölgelerinden çekilebileceklerini söyledi¹⁴¹.

Londra Konferansı sonrasında TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami ile yapılan ve işgal bölgelerinden çekilmeyi öngören anlaşma da, her ne kadar TBMM tarafından onaylanmasa da, 'Ekonomik İşbirliği' adı altında nüfuz bölgeleri oluşturuyordu¹⁴².

Kilikya'nın talibi çoktu. İtalya parlamentosunda konuşan liberal milletvekili Theodoli; Fransa İskenderun üzerinde hak iddia ederse biz de tazminat olarak Mersin'i alalım diyordu.

B-Bölgenin Jeo-Stratejik Önemi

Akdeniz'in önemi bugün olduğu gibi geçmişte de yadsınamaz. Özellikle 90 yıl önce ikmal hatlarına muhtaciyet daha da fazla idi. Ülkeler ekonomik ve askeri çıkarılarını korumak için, bugün olduğu gibi, o zaman da ikmal ve ulaşım hatları üzerinde doğrudan veya dolaylı kontrol noktalarına sahip olmak istemekteydiler.

Akdeniz bu açıdan hem Avrupa'nın kilit ticari yolu üzerindedir hem de enerji kaynaklarının, petrolün

önemi daha o dönemde bile fark edilmişti, nakliye yoludur. Fransa Birinci Dünya Savaşı sonunda bir yandan Uzakdoğu'daki kolonileri için bir ikmal ve yükleme limanı elde etmek, ki bu hesaba uygun o dönemdeki tek liman İskenderun idi, bir yandan da yönetimi altında bulunan İslam nüfusu üzerinde hakimiyetini sağlamak düşüncesiyle bazı İslam merkezlerini, özellikle Şam'ı, ele geçirmek istiyordu¹⁴³.

Kilikya'nın talibi çoktu. İtalya parlamentosunda konuşan liberal milletvekili Theodoli; Fransa İskenderun üzerinde hak iddia ederse biz de tazminat olarak Mersin'i alalım diyordu¹⁴⁴.

Mesele sadece ulaşım yollarını güvene almak ve uygun ikmal imkanlarına sahip olmak değildir. Bölge haritada kapladığı yerin çok ötesindeki insanların ve eşyanın çıkış noktasıdır. Briand bir konuşmasında; Musul İskenderun'un hinterlandıdır ve İskenderun bu bölgenin doğal mahrecidir, demiştir¹⁴⁵. (Kuzey Irak'ın ve oraya dek uzanan toprakların kapısı bugün İskenderun olmasa bile Ceyhan ve Mersin'dir.)

Buna ek olarak bölgenin işgali savunma gereklerine de bağlanmıştır. Briand'a göre Adana bölgesi ile Mersin ve İskenderun limanları doğal ve mükemmel bir körfez teşkil eder. Buna karşılık stratejik savunma sağlayacak dağlar körfezden hayli uzaktadır. Bunların üzerine ermeni talepleri de eklenince Fransızlar tesir alanlarını mecburen ilerilere götürmek zorunda kalmışlardır¹⁴⁶.

Ezcümlle, Antep, Maraş, Kilis, Pozantı gibi yerler bir tane alana öteki bedava misali Kilikya'nın ikramiyesi olarak alınmak zorundaydı demek istemiştir.

VI. İşgaller ve Tepkiler

İşgaller, yukarıda da ifade edildiği gibi, ateşkesten hemen sonra başladı. Ardı ardına İngiliz, Fransız güçleri şehirleri işgal ettiler. Kimi yerel bürokratlar işgalcileri muhabbetle karşılasa da çoğu soğuk bir merhabayı uygun gördü.

Maraş'ta halk arasında bir sempati uyandırmak isteyen Fransızlar Belediye Başkanı ve Müftüye yoksul halka dağıtılması amacıyla 150 altın gönderdiler. Ancak Belediye Başkanı ve Müftü parayı dağıtmayı reddettiler¹⁴⁷.

Halkın işgale ilk tepkisi bir tür bekle-gör

politikasıdır. Hatta İngiliz işgal güçleri Fransızlar ile yer değiştiren bundan rahatsız olan ve İngilizlerin geri gelmesini isteyen ilçeler olmuştur. Halkın tepkisi muhtemelen Fransızlardan çok Fransız askerleri birlikleri içinde bulunan ve işgal güçleri ile birlikte gelen Ermenilere idi. Son çeyrek yüzyılın husumeti doğal olarak devam etmekte idi. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra 1918 sonuna dek kurulan Milli Hareket yanlısı ilk 5 derneğin üçü Ermeni, ikisi Rum unsurlara karşı idi¹⁴⁸.

Fransızların Ermeni kökenli askerler ile işgalleri gerçekleştirmeleri 1909 Adana olaylarının hatıralarını yeniden canlandırdı ve Ermenilere sert tepki duyan halkın infialine sebep oldu¹⁴⁹.

A- İngiliz Birliklerinin Çekilmesi ve Bölgenin Fransa'ya Terki

İşgal İngiliz-Fransız ortak askeri harekatiydi ancak başta İngiliz askeri mevcudu daha fazla idi. Savaş öncesi yapılan gizli anlaşmalara göre Kilikya dahil tüm Güney Anadolu ve Musul Fransızların payına düşmekte idi. İngiltere petrol bölgesi olan Kuzey Irak'ı Fransızlara bırakmamak amacı ile bazı oyunlar oynadı. Güney Anadolu'daki işgal güçlerinin çekilmesini ağırdan alırken; Rhein Bölgesinin işgali, Almanya'nın tazminat ödemeleri, Doğu Avrupa'da kurulacak ittifaklar gibi konularda Fransa'nın isteklerine ayak diredi. Sonuçta Fransızlar Musul'dan vazgeçtikleri yeni bir paylaşım razı oldular¹⁵⁰.

Sonuçta 15.09.1919'da imzalanan Suriye İtilafnamesi ile İngilizlerin Suriye ve Güney Anadolu'da bulunan kuvvetlerini çekmeleri ancak Kuzey Irak'a hakim olmaları karara bağlandı¹⁵¹.

Diplomatik kurnazlıkları yadsınamaz İngilizler böylece hem problem çıkarma ihtimali yüksek bir yerden çekildiler hem de istediklerini elde ettiler¹⁵².

Bölge halkının bu antlaşma ile çekilen İngiliz birlikleri yerine gelen Fransız birliklerinin gelişine ilk tepkileri şiddetten uzak ancak anlamlı oldu. Mersin ve Tarsus'ta Fransız birliklerinin gelişine üzerine yapılan törenlerde halka Fransız bayrakları dağıtıldı ve bunları ev ve dükkanlarına asmaları söylendi. Türkler Fransız bayrağının mavisini bükerek sadece kırmızı ve beyaz görülecek şekilde astılar¹⁵³.

Suriye İtilafnamesi uyarınca bölgeden ayrılan İngilizlerin yerini alan ilk birlikler Fransız askeri üniforması giydirilmiş Ermeni gönüllü taburlarıydı.

B- Ermenilerin Fransız Birliklerinde İstihdamı
İtilafname hükümlerince İngiliz birliklerinin yerlerini almaları gerekse de bu boşluğu dolduracak kadar Fransız askeri mevcut değildi. Güney Anadolu ve Suriye'de paylarına düşen yeni mülklerini işgal etmeye yetecek miktarda bir 'Sefer Gücü'¹⁵⁴ teşkil etmeye ne insan gücü ne de finans kaynakları müsaitti. Ancak Levant'a hakim olma hevesleri güçlü idi¹⁵⁵.

1919 başında bölgede bulunan Fransız askeri mevcudiyeti bir işgal gerçekleştirebilmekten çok uzaktaydı¹⁵⁶.

İngilizlerin bölgeden çekilen birliklerinin mevcudu 48.000 iken, işgali devralmaya gelen Fransız birlikleri, Ermeniler ve sömürge askerleri dahil, 20.000 kişiden müteşekkil idi. Allenby çekilmeden önce Fransız kuvvetleri komutanı Gouraud'a bölgenin sorunsuz işgali için en az 35.000, eğer direniş olursa en az 70.000 asker gerektiğini söylemişti. Fransız askeri idaresinin tek handikabı sayısal zafiyette değildir. Fransız işgal gücü içinde savaşma kabiliyeti üst düzeyde olan yegane iki alay olan 156. ve 412. piyade alayları Birinci Dünya Savaşı sonrası Güney Rusya'ya işgal için yollanmış oradan Kilikya'ya taşınmış bıkkın birliklerdi¹⁵⁷.

Bu eksikliklerini kapatmak için de haliyle fırsatları değerlendirdiler. Karşılarında bölgeye yaptıkları göçlerle artan sayılarını bir de Türkleri bölgeden dışarı göçe zorlayarak oransal olarak da arttırmak isteyen Ermenileri buldular. Suriye İtilafnamesi uyarınca bölgeden ayrılan İngilizlerin yerini alan ilk birlikler Fransız askeri üniforması giydirilmiş Ermeni gönüllü taburlarıydı¹⁵⁸.

Daha sonraki bölümlerde anlatılacak konuları kısaca özetleyecek olursak; İngilizlerin emperyal zekasından fazla nasiplenememiş olan Fransız askeri yönetimi Ermenileri istihdam etti, bu Türklerin tepkisini arttırdı. Türklerin tepkisini Ermenilere daha çok dayanarak bastırmaya çalıştı ancak bu esnada aşırı kanunsuz faaliyetlerde bulunan ve isyan bastırmak yerine kişisel husumet güden Ermenileri cezalandırmaya niyetlendi. Türk

direnışı kitlesel hale gelince ortaya çıkan insani ve maddi kaybın Fransız kamuoyunda yarattığı infial altında da ezilip Ankara Hükümeti ile uzlaşma yoluna gitti. Bu hikayenin yakın zamanda ülkemizin güneyinde bulunan bir komşu ülkenin işgali ve ardından yaşanan olaylara benzerliğini görmek zor değildir.

İşgal esnasında Çukurova'ya 200.000 kadar Ermeni göç etti.

C- Türk Halkının İşgallere Tepkisi

Fransa Tehcir Kanununun ile Kilikya'dan uzaklaştırılanların yanı sıra diğer bölgelerdeki Ermenilerinde Kilikya'ya göçünü teşvik etmekteydi¹⁵⁹.

Mersin ve Adana'da Fransızlar, Ermenilerden oluşan birlikler kurdular. Fransız askeri kadrolarındaki eksiklikler yeni askere alınan Ermenilerle tamamlanmaktaydı. Osmaniye-Pozantı demiryolu hattı üzerindeki makas ve köprüler Ermeniler tarafından tutulmaktaydı¹⁶⁰.

İşgal esnasında Çukurova'ya 200.000 kadar Ermeni göç etti¹⁶¹.

1920 Ocağında Halep'ten İskenderun'a 400 kadar Ermeni genci askere kaydolmak üzere geldi¹⁶².

Bunların yanı sıra jandarma teşkilatını yeniden düzenlemek bahanesiyle Ermeniler jandarma teşkilatının içine de alındı¹⁶³.

Ermeni nüfus bürokrasi içinde de istihdam ediliyordu. Suriye ve Güney Anadolu'nun yönetimi için atana Georges Picot'un ünvanı, 'Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri' idi. Tahmin edilebileceği üzere bürokraside mümkün olduğu ölçüde Ermeni memurlar kullanılıyordu¹⁶⁴.

Picot 'Ermenistan Yüksek Komiseri' sıfatı ile Osmanlı bürokrasisini kırmaya çalışıyordu¹⁶⁵.

Fransızların ayrımcı politika uygulaması ve böl ve yönet çalışması sadece buraya özgü de değildi. Suriye'nin Akdeniz kıyı şeridinde Lazkiye merkezli bir alevi devleti de kurdurdular¹⁶⁶.

İşgal sonrası Adana'ya gelen Fransız birliklerinin %80'i, Maraş'a gelenlerin %90'ı Ermenilerden oluşuyordu ve bunların çoğu bu illerde doğmuş Osmanlı uyruklu kişilerdi. Bu durumu işgalin en

başında hem Adana Valiliği hem de Osmanlı Hariciyesi Fransız Yüksek Komiserliğine şikayet etmiş ancak hiçbir netice alınmamıştı¹⁶⁷.

İşgal esnasında Legion D'orient adıyla bir ordu teşkil edildi ve bu ordunun 3 taburu tamamen Ermenilerden oluşturuldu. Tüm işgal sırasında düzenli orduda veya milis kuvveti içinde işgal kuvvetlerine yardımcı olan Ermeni mevcudu 10.000'in üzerinde idi¹⁶⁸.

İşgallere karşı tüm Türkiye'deki ilk silahlı tepki Fransız kuvvetleri içinde Ermeni askerlerin zulmüne tepki gösteren Dört Yol'un Karaköse köyünden geldi. 19.12.1918'de çıkan olaylarda köylüler 15 askeri öldürdü. Fransız birlikleri köyü terk ettiler¹⁶⁹.

Olaylar ancak halkın başvurusu üzerine İngilizlerce yollanan Hint birliğinin köye ulaşması ile yatışacaktı¹⁷⁰.

D- Fransız İşgal Yönetiminin Sert Uygulamaları

Fransızların Suriye ve Çukurova'ya gönderdikleri işgal ordusu komuta kendilerinde olmak üzere, Kuzey Afrika kolonilerinden, Ermeni Lejyonundan (Bunların bir kısmı Birinci Dünya Savaşında müttefik orduları ile beraber savaşmaları için Mısır, Kıbrıs veya Kuzey İran'da İngilizler tarafından eğitildiler), Avrupa ve Amerika'dan gelen Ermeni gönüllülerden ve henüz biten savaşta Suriye ve Lübnan'daki kamplara göç ettirilen ve tehcirin intikamını almak amacını güden Ermeni militanlardan oluşuyordu¹⁷¹.

Ermeni gönüllü birliklerinden oluşan Fransız kuvvetleri Adana'yı işgale başladığında Ermeni askerler 'Kahrolsun Türkler' sloganları atarak Türk bayraklarını yırttılar¹⁷².

Ermeni lejyonları Adana'nın batısında Kahyaoğlu çiftliğinde 12'si kadın 3'ü çocuk 42 kişiyi öldürdüler¹⁷³.

Fransa adına bölgenin en üst düzey yöneticisi olan Georges Picot'un Adana'ya gelişinde şehir Fransız ve Ermeni bayrakları ile süslendi. Şehrin Türk jandarma komutanı bazı konularda Fransızlara direnince görevden alındı ve yerine bir Fransız subay atandı. Bu olaydan sonra daha önce de belirtildiği üzere jandarma kadrolarına Ermeniler dolduruldu¹⁷⁴.

Bu huzursuzluk döneminde Ermenilerle

İşgal toprakları Fransızlar için önemli ekonomik çıkarlar sunmaktaydı. Ancak bu avantajlardan istifade edebilmek için düzenli bir ekonomik ve sosyal hayat olmalıydı.

Türkler arasında çıkan bir çatışmada 4 Ermeni yaralandı. Lejyon karakollarından Ermeniler intikam için saldırdılar. En az 6 Türk kurşuna dizildi, süngülenenler oldu. Sonuç olarak Türkler silahlanmaya başladı¹⁷⁵.

Fransız subaylar işgalin ilk gününden itibaren başlayan bu hareketlere çaresizlikten ve isteksizlikten müsamaha gösterdiler¹⁷⁶.

Mersin'de Ermeni milisler Tece köyünü basıp katliam yaptılar¹⁷⁷.

Mersin hakkında büyük gerginlik olunca Fransız işgal yönetimi sıkıyönetim ilan etti ve şehirdeki tüm silahların teslimini istedi. Daha sonra şehirde yapılan aramalarda evinde silah bulunanlar dövüldü, ağır hapis cezalarına çarptırıldı¹⁷⁸.

Şehre yeni gelen birliklerin yeterince şevkli karşılanmadığı gerekçesi ile Türk-İslam Cemiyeti yöneticileri tutuklandı¹⁷⁹.

Osmaniye'de işgali protesto eden halkın üzerine ateş açıldı¹⁸⁰.

Kilis'te Ermeni milisler Pazar yerini yağmalamak da dahil olmak üzere kimi tedhiş eylemleri gerçekleştirdi. Halk Turan Mektebi önünde toplanarak olayları protesto etti¹⁸¹.

Antep'i işgal eden Fransız birlikleri içindeki iki Ermeni askerin bir kadını tacizleri ile başlayan olaylar ise bir daha durulmadı¹⁸².

Maraş'ı işgale gelen Fransız birliklerinin içinde 400 Ermeni de vardı¹⁸³.

Maraşlılar Fransızlarla beraber gelen Ermenilerin sınırlandırdığı Maraş Ermenileri ile açıkça çatışmaya başladılar. Yerel Ermeni halk top, mitralyöz gibi ağır silahlara da sahipti ve şehrin Ermeni mahallesindeki her ev ve işgal güçlerinin üstlendiği kale savaş için takviye edilmekteydi¹⁸⁴.

Dr. Mustafa önderliğinde toplanan Maraşlılar İngiliz ve Amerikan Yüksek Komiserliklerine birer

telgraf çekerek işgalin Fransız birliklerince, yani Ermenilerce, değil İngiliz kuvvetlerince yapılmasını istediler¹⁸⁵.

Maraş Latin Kilisesi Reisi Balcıyan ve cemaatinin Maraş'ta gerçekleşen çatışmalardan sonra İstanbul Hükümetine gönderdikleri mektubun yaşananların ne olduğunu çözmeye tek başına dahi yeterli olduğu kanaatindeyiz. Mektubun metni şu şekildedir;

"Bizler, Türk ve Müslümanlarla şimdiye kadar dostane yaşadığımız ve aramızda ayrılığı gerektirecek hiçbir olay olmadığı halde, birkaç ay evvel Fransızların memleketimize gönderdikleri propagandacı birkaç Ermeni'nin teşviki ile Hıristiyan ahali, hayatlarının tehlikede olduğundan ve İngiliz işgal kuvvetleri çekildikten sonra diğer bir işgal kuvvetinin lüzumundan bahseden şikayetlerde bulunduğundan Ekim sonunda memleket işgal edilmiştir. Daha ilk günde asayiş bozacak uygulamalar tertipleyip uygulamışlardır. Propagandacılar kazandıkları aşırı taraftarlarına gösteriler yaptırarak Türk dostluğu taraftarı ve asayişin devam etmesi arzusunda bulunanlarımızı ağır cezalara çarptırmışlardır. Son olarak da 21 Ocak'ta Müslüman katliamı için memlekette bir harp ateşi uyandırmışlar, yirmi iki gün devam eden sokak muhaberesinde şehrin dörtte üçünü yakıp top ateşiyle tahrip ederek savuşup gitmişlerdir. Fransızların memleketin işgali için Müslümanların aleyhine yaptıkları şikayetlerin tamamı sırf yalan sözlerden ve iki unsur arasında bozgunculuk çıkarmaktan başka bir şey değildir. Bununla beraber Fransızlar çekildikten sonra Müslüman vatandaşlarımızın bizimle yine eski dostluklarını sürdürdüklerini ve haklarımız her surette gözettiklerini bildiririz.¹⁸⁶"

E- Ermeni Taşkınlıklarına Fransız Tepkisi

Fransızlar bir yandan Ermenilerin bölgeye göçlerini teşvik ediyor, silah altına alıyor bir yandan da Ermenilerin Kilikya üzerindeki isteklerine engel olmaya çalışıyorlardı¹⁸⁷.

İşgal toprakları Fransızlar için önemli ekonomik çıkarlar sunmaktaydı. Ancak bu avantajlardan istifade edebilmek için düzenli bir ekonomik ve sosyal hayat olmalıydı. Düzen sağlanmadan ekonomik kazanımlar elde edilemezdi. İşgal kuvvetleri komutanlarının söylemleri de bu yönde idi¹⁸⁸.

İşgal güçleri komutanı Bremond yayımladığı kararname ile Birinci Dünya Savaşı başında İttihat

ve Terakki Hükümetince kaldırılan kapitülasyonların yeniden uygulamaya konulduğunu bildirdi¹⁸⁹.

İlk başlarda Ermeni taşkınlıklarına karşı atalet içinde olan Fransız yönetimi daha sonra bu tür hareketlere girişen Ermenileri kovuşturmaya başladı. Ermeni lejyonlarının Kırıkhan ve Belen'de cinayetler işlemesi üzerine Fransız askerleri kendi adamlarının peşine düştü. Olaylara karışan Ermenilerin buldukları birlikler dağıtıldı, geri hizmetlerde kullanıldı¹⁹⁰.

İskenderun'da çıkan olaylar üzerine yüksek yetkilere sahip bir Savaş Divanı kuruldu. Mahkeme olay çıkaran Ermeniler hakkında 15 yıla varan hapis cezaları verildi¹⁹¹.

Adana'da da bir mahkeme kuruldu. Ermeni lejyonlarından bir kısmının dağıtılmasına karar verildi. Türkleri katletmekten sanık bir Ermeni Hükümet Konağı önünde asıldı. Bu olaydan sonra Hükümet Konağı önünde toplanan 2.000 kadar Ermeni gösteri yaparak Fransa'yı Ermeni davasına ihanet etmekle suçladı¹⁹².

Bir türlü denetim altına alınamayan Ermeni Gönüllüler Taburu dağıtılarak Mısır'a geri yollandı¹⁹³.

Ermenilerle Fransızların ittifakının düşünce bazında sonu Ermenilerin kendi devletlerinin kuruluşunu ilan etmeleridir. 05.08.1920 sabahı saat 10:00'da Ermeni ileri gelenlerinden Dr. Mihran Damadian yanında başka Ermenilerle Hükümet Konağına yerleşti ve Kilikya Mezopotamya Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Haber hemen yayıldı ve Beyrut'taki Genel Valilik ve Fransız Hükümeti ayağa kalktı. Fransız avcı bölüğü binayı bastı. Damadian ve 'kabinesi' tevkif edildi. Tutuklananlar sürgün edildi. Böylece Ermeni devleti iki saat on beş dakikalığına Kilikya'da kurulmuş oldu. Bu olay Fransızlar için bir milat oldu. Artık Türklerle anlaşma yapmaya mecbur olduklarını görerek İngilizlerin tüm itirazlarına rağmen açıkça diplomatik görüşmelere başladılar¹⁹⁴.

VII. Örgütlü ve Silahlı Tepki

İşgallerin halk üzerinde yarattığı tepki kısa sürede örgütlü bir hareketin oluşumunu sağladı. İskelet kadrosu hala ayakta duran İttihat ve Terakki bu örgütlere, cemiyetlere, temel vazifesi gördü. Ancak halkın savaş acısını ona yaşatan Enver, Talat, Cemal üçlüsünü unuttuğu pek

söylenemezdi. O yüzden genel olarak kurucular İttihatçı geçmişlerini gizlediler.

İttihatçı kesimin günahlarının en çabuk unutulduğu yer muhtemelen Güney Anadolu idi. Ermenilerin geri gelmesinden büyük rahatsızlık duyan eşraf takımı işgal karşıtı harekete bütün gücü ile destek vermek zorunda idi. Son çeyrek asırdır açık vuruşma ile birbirini kıran unsurlar bir araya gelemezlerdi ve eşraf takımının sıradan bir köylüden çok daha fazla kaybedecek şeyi vardı. Bu sebeple Güney Anadolu'da birçok işgal karşıtı cemiyetin kurucularının içinde ve yönetim kadrosunda eşraflar bulunmaktaydı¹⁹⁵.

İlk hareket 03.12.1918'de Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuruluşu ile başladı¹⁹⁶. 21.12.1918'de İstanbul'da yaşayan ve bulunan ve çoğu yüksek memur veya eski mebus olan Çukurovalı Türkler Kilikyalılar Cemiyetini kurdular¹⁹⁷. Türkler silahlarını çıkardılar.

A- Halk Savaşı

Kurtuluş Savaşında TBMM ordusu temelde 3 parça halinde örgütlendi. Doğu, Batı ve Kuzey.

Güney'de düzenli ordu örgütlenmesi bulunmuyordu. Bunu Mustafa Kemal Paşa ve diğer komuta kademesi özellikle istemişti. Karabekir Paşa, işgalcilerle savaşan Maraş'a her türlü yardımın yapılmasını ancak bu yardımın askeri kuvvetlerce yapılmadığı izleniminin verilmesini hatta verilecek toplar için askeri birliklerden çalınmış gibi işlem yapılmasını istemiştir¹⁹⁸.

Fransa ve Dünya kamuoyu karşısında Güney Anadolu'daki savaş bir halk direnişi olmalıydı çünkü Dünya Savaşında ne kadar zarar görmüş olursa olsun Fransa'nın silah altına alıp donatabileceği asker adedi ve toplam silahlı gücü TBMM Hükümetinin yeteneklerinin çok ötesindedir. Aynı sonuç İngiltere ile mukayese durumunda da geçerlidir.

Türk Kurtuluş Savaşının en görkemli zaferinde iki tarafın toplam asker mevcudu ve ateş gücü Verdun, Tannenberg, Somme veya Marné ile mukayese bile edilemezdi. Dolayısı ile bu büyük güçlerle direkt karşı karşıya gelinmemeli idi.

Mustafa Kemal Paşa'nın aklından geçenler muhtemelen şöyle idi; İngiltere ve Fransa ağır bir savaştan çıktılar ve maddi ve insani kaynak olarak çok ağır kayba uğradılar. Savaştan sonraki 10-15 yıllık sürede askeri harcamalarını en az düzeyde

tutmaya çalışacaklardır. Ayrıca, hükümetler bir savaşa girmek isteseler de kamuoyu desteğine muhtaçlardır. Bu ülkelerin kamuoylarının düşmanlığını çekmemek için ordularına direkt saldırılarda bulunulmamalıdır. Bu devletlerin, özellikle İngiltere'nin, Türkiye üzerinde istediklerini elde etmesinin yolu Ermeni ve Yunan'ı taşeron olarak kullanmak ve tüm iktidarını İngilizlere şirin gözükme üzerine kuran Hürriyet ve İtilaf Fırkasını ve Saray'ı Milli Mücadelenin üzerine salmaktır¹⁹⁹.

Mustafa Kemal Paşa Güney Cephesine hiçbir zaman düzenli ordu yollamadı, bölgeye giden subaylarında üniforma giymemesini istedi.

Eğer Türk Milliyetçiliği organize olur, İstanbul kaynaklı iç isyanları bertaraf eder ve dış dünya ile ikmal bağlantısı kesik ve kuzeyden giderek güçlenerek inen Rusya ile arasında sıkışan Ermenistan'ı yener ise karşısında kalacak olan tek güç Yunanistan olacaktır. O Yunanistan ki kendi üst rütbeli subayları bile 'Küçük Asya' seferinin gerektirdiği askeri gücün Yunanistan'ın imkanlarının çok ötesinde olduğunu görüp karşı çıkmışlardır. Ülkenin besleyebilme kapasitesinden daha büyük bir ordu borç, harç donatılmış ve her geçen gün daha fazla Anadolu içlerine sokularak batağa saplanmıştı. Sağlam bir stratejist olan Mustafa Kemal Paşa bu hesabı herkesten önce yapmış olmalıdır.

Geride kalan İngiltere ve Fransa'nın kamuoyları tahrik edilmedikçe bunların yeni bir savaşı göze alamayacakları açıktır. Bu yolda sabırla, iç ve dış kamuoyunu kazanarak ilerlemek zafere giden reçetedir.

Sonuç olarak, Mustafa Kemal Paşa Güney Cephesine hiçbir zaman düzenli ordu yollamadı, bölgeye giden subaylarında üniforma giymemesini istedi. 05.08.1920'de Mustafa Kemal Paşa Milli Kuvvetlerin²⁰⁰ direnişini tek elde toplamak amacıyla Pozantı'da bir kongre topladı. Bütün Çukurova bölgesini idari açıdan Pozantı'ya bağladı²⁰¹.

Bu kongrede Mustafa Kemal Paşa 'Çete Savaşları'ndan duyduğu memnuniyeti dile getirdi²⁰².

Antep ve Maraş bölgesine komutan olarak 'atadığı' Kılıç Ali'ye Fransızların bölgeye daha

çok kuvvet sevk edemeyeceklerini, çetelerin Fransızları hırpalama işine devam etmesi gerektiğini belirtti²⁰³.

B-Direnış

Fransa'nın askeri hareketleri işgal ettikleri Kilikya ve Suriye üzerindeki hakimiyetlerini pekiştirmek ve bu bölgelerin güvenliğini sağlamak amacına yönelikti. Çukurova'nın kapısı olan Pozantı ile Suriye'ye iniş yönü olan Antep ve Maraş Fransız işgali için elde tutulması gereken yerlerdi.

Pozantı'yı elde tutan kuvvetin hem Çukurova'nın kapısını tutacağını hem de İç Anadolu'ya yönelik hareketlere girişebileceğini bilen Mustafa Kemal Paşa Mondros Ateşkesinden sadece iki hafta sonra, İstanbul'a çağrılmadan önce Pozantı yönünde savunma mevzileri ve siperler hazırlattı²⁰⁴.

Pozantı ilçesini işgal eden Fransız kuvvetleri, hemen tüm diğer işgal bölgelerinden farklı olarak, sömürge askerleri ve Ermeni Lejyonları ile takviye edilmemişti. Pozantı'nın önemi eldeki en güçlü birliklerce savunulmasını gerektiriyordu²⁰⁵.

1920 başında Milli Kuvvetler Pozantı'da bulunan işgal kuvvetlerini boğmaya başladılar. Pozantı'nın Çukurova ile karayolu bağlantısı son derece yetersiz idi ancak yakınındaki Ulukışla'dan Bağdat demiryolu hattı geçmekteydi. Pozantı'nın 25 km. güneyinde demiryolu bağlantısının üzerinde stratejik bir ikmal ve irtibat noktası olan Hacıkırı 2-3 Nisan 1920 gecesi yapılan bir baskın ile ele geçirildi²⁰⁶.

Demiryolu bağlantısının kesilmesi Pozantı'da bulunan işgal birliklerinin ikmal edilememesi anlamına geliyordu. İşgal güçleri 11.04.1920'de bir yarma hareketi ile Hacıkırı istikametindeki kuşatmayı açmak istediler ancak başarılı olamadılar²⁰⁷.

Bunun üzerine Tarsus'ta bulunan Fransız birlikleri zırhlı araçlarla takviye edilmiş şekilde ertesi gün Tarsus-Pozantı şosesi boyunca harekete geçtiler. Günlerdir yağın şiddetli yağmur yolları bozdu ve zırhlı araçların etkin şekilde kullanımını engelledi. Milli kuvvetler sayıca az olmalarına rağmen saldırıyı püskürttü²⁰⁸.

Milli kuvvetler hem Pozantı'daki birliklerin huruç etmesine engel oluyor hem de dışarıdan yardım gelmesini önliyordu ancak Pozantı'yı ele geçiremiyordu. Sayısal olarak 3.000 kişiye

yaklaşmış olsalar da bunların sadece 300'ünde piyade tüfeği bulunuyordu. Diğer gönüllüler av tüfekleri ile çatışıyorlardı²⁰⁹.

Ova'da bulunan işgal güçleri uçak ve tanklarla takviye edilmiş olarak Pozantı yolunu açmak üzere tekrar harekete geçtiler. Üç gün süren çatışmaların ardından Fransızlar yeniden püskürtüldü²¹⁰.

Kuşatmayı yaracak bir destek gücünün gelemeyeceği kesinleşince Fransız komuta kademesi Pozantı'daki kuvvetlerin bir yolunu bulup güneye ulaşmasını istedi. Pozantı'da bulunan birliklere Mersin'e çıkan dağ yollarının havadan çekilmiş fotoğrafları ve haritalar uçaklarla atıldı²¹¹.

Fransız birliğinin komutanının üniformalı bir askere teslim olmayı istemesi üzerine Karaisalı İlçesi Jandarma Komutanı Üsteğmen Hasan Karaafet bulunup getirildi ve teslim protokolü imzalandı.

25.05.1920 gecesi harekete geçen işgal güçlerinin niyeti anlaşılınca yolları kesilmeye çalışıldı. Tabyalar mevkiinde çatışmalar oldu ancak Fransız birlikleri çembere alınamadı. Fransız birlikleri geniş bir yay çizerek Namrun yaylasına ulaşmaya çalıştılar ancak Namrun'a ulaşmadan Kar Boğazı mevkiinde önden ve arkadan kuşatıldılar. *(Toroslarda büyümüş bir Çukurovalı olan bu satırların yazarının çocukluğunda çıkıp indiği dağlar, tepeler ve kanyonlar bir baskın ve yıpratma savaşı için mükemmel yapıdadır.)* Boğazda kısırılan birlikler ya son ere kadar bir bir vurulacaktı veya teslim olacaktı; onlarda teslim oldular²¹².

Fransız birliğinin komutanının üniformalı bir askere teslim olmayı istemesi üzerine Karaisalı İlçesi Jandarma Komutanı Üsteğmen Hasan Karaafet bulunup getirildi ve teslim protokolü imzalandı. Teslim olan Fransız askerlerine bulgur pilavı ve ayran ikram edildi²¹³.

Bir diğer çatışma bölgesi Urfa idi. Urfa; ne Antep gibi Suriye'nin stratejik kapısı konumundaydı ne de Maraş gibi Antep'in yaklaşım istikametindeydi. Bu sebeple hem Urfa'yı işgal eden birliklerin mevcudu azdı hem de bu şehri elde tutma hevesi fazla değildi.

Daha öncede belirtildiği üzere Güney Cephesindeki ilk işgal karşıtı cemiyet 03.12.1918'de Urfa'da kuruldu²¹⁴.

İşgal kuvvetlerinin gelişi sırasında ise Urfa halkı Kolordu Komutanlığına telgraf çekerek direnmek için silah istemişlerdir²¹⁵.

Fransız işgal birlikleri 09.02.1920 günü baskına uğradılar. Karargahlarını kaybederek Ermeni mahallesine sığındılar. Şehrin geri kalanı Milli Kuvvetlerin eline geçti²¹⁶.

Bu esnada Urfa-Antep karayolunda bulunan karakollara da baskın verildi. Bazı karakollardaki Cezayirli askerler Türk tarafına geçti²¹⁷.

Birliklerinin kuşatılması üzerine işgal güçleri komutanı şehirdeki Ermeni ve Amerikalıların can güvenliğinin sağlanması, Fransız esirlerin serbest bırakılması ve şehri silahlarıyla beraber terk etmek şartıyla Urfa'yı terk etmek istedi²¹⁸.

Fransız komutanın şartları kabul edildi ancak Ermenilerin çoğu Fransızlarla beraber şehri terk etti. 08.05.1920'de şehri yeniden işgal etmek üzere harekete geçtiler fakat Suruç'ta durduruldular²¹⁹.

Bu andan sonra Fransız Komutanlığının Urfa'yı ele geçirmek için başka bir girişimi olmadı.

Maraş çarpışmaları Urfa'dan daha kanlı ve uzun sürdü. İşgalin ilk günlerinden itibaren Fransızlara karşı tepki büyüktü. Büyük Cami imamı Dayızade cemaatine, Fransızların emirlerine uyulması gerekir deyince halk tarafından sakalından tutularak sürüklendi²²⁰.

1 Ocak 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Fransızlara savaş ilan etti. İslahiye'de Fransız süvarilerine baskın verildi²²¹.

06.01.1920'de General Queratte komutasında 1.500 kişilik birlik şehre girdiğinde Ermenilerle Türkleri çatışma halinde buldu. General aynı gün şehrin ileri gelenleri ile bir toplantı yaparak düzeni koruyacağını söyledi ama Türklerde büyük tepki çekti. Maraşlılara göre düzeni Ermenileri silahlandırarak Fransızlar bozmuştu²²².

Şehrin beldelerinde ardı ardına çatışmalar çıktı. 19.01.1920'de Harabe çarpışması ile çatışmalar şehre de yayıldı²²³.

21 Ocak'tan itibaren Maraş top kullanımı dahil

ağır silahlı çatışmalara sahne oldu. Şehirde 2.000'i gönüllü Ermeni olmak üzere 5.000 kişilik işgal gücü vardı²²⁴.

Temsil Heyeti tarafından Kuvayı Milliye Komutanı olarak atanan Şahin Bey 70-80 kadar gönüllü ile bu güce Antep girişinde saldırdı ve şehit düştü.

26 Ocak'ta 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Paşa İstanbul Hükümetine çektiği telgrafta Müslüman halka ağır saldırılarda bulunulduğunu ve bu durumun diğer bölgelerdeki halkta da infial yaratmaya başladığını bildirerek Fransız Hükümetine uyarıda bulunulmasını istedi²²⁵.

28 Ocak'ta meydana gelen çatışmalarda 40'dan fazla Ermeni öldü²²⁶.

Fransızlar kayıplarının artması üzerine şehri terk etmeye karar verdiler. General Queratte ile ateşkes görüşmelerine giden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Dr. Mustafa dönüşünde Ermeniler tarafından öldürüldü. Ermenilere karşı olan husumet daha da arttı. Çekilen Fransız birliklerinin peşine 8.000 kadar Ermeni de katıldı²²⁷.

Maraş'tan İslahiye'ye varıncaya dek Milli Kuvvetlerin saldırılarına uğrayan işgal güçleri 2.000 kadar kayıp verdiler²²⁸.

Antep Suriye'nin giriş kapısı olması nedeniyle işgal güçleri için vazgeçilmez bir yapıdadır. Ayrıca Antep Güneydoğu Anadolu'da bulunan şehirler içinde %43 ile Ermeni nüfusunun en yoğun bulunduğu yerdir²²⁹.

Şehirdeki işgal birliklerinin ana ulaşım güzergahı olan Kilis yolu devamlı Milli Kuvvetlerin baskınlarına uğramaktaydı. Yoların güvenliğini sağlamak amacıyla 2.500 asker tank ve zırhlı araç takviyesi altında Kils'ten Antep'e hareket etti. Temsil Heyeti tarafından Kuvayı Milliye Komutanı olarak atanan Şahin Bey 70-80 kadar gönüllü ile bu güce Antep girişinde saldırdı ve şehit düştü²³⁰.

Kilis'ten gelen birlikler şehrin Ermeni mahallesinde konuşlanan diğer işgal birlikleriyle birleşerek Antep'i kuşattı²³¹.

Mustafa Kemal Paşa kuşatma kapanına kısılmamaları amacıyla bölgenin Kuvayı Milliye

Komutanlığına atadığı Kılıç Ali'ye²³² Antep'e girilmemesi ve hareket serbestisinin korunması talimatını verdi²³³.

Antep'te bulunan 1.400 Türk savaşçısına rağmen 4.000 kişilik Fransız, Ermeni kuvveti ateş gücü üstünlüğüne de sahip olarak şehrin Müslüman bölümünü kuşatmıştı²³⁴.

İşgal güçleri Antep'i teslim olmaya zorlamak için bombardıman etmeye başladılar²³⁵.

Fransız Tümen komutanı şehirdeki Ermenilere 'Fransızlar daima Antep'te kalacak' diye teminat verdi.

Bu sırada Pozantı, Maraş, Urfa gibi yerlerde yaşanan çatışmalardan mağlup ayrılan ve Antep'te de istediği neticeyi elde edememiş ve direnişi kıramamış olan Fransız Komutanlığı TBMM Hükümetine başvurarak ateşkes istedi. 23.05.1920'de yapılan antlaşma uyarınca ateşkes 29-30 Mayıs akşamı yürürlüğe girecek, antlaşma hükümlerine göre; Fransızlar Pozantı, Sis, Antep, Maraş ve Urfa'yı terk edecek, esir değişimi gerçekleştirilecek, Kilikya'da Fransız işadamlarına ayrıcalık tanınacak, Fransızlar da Türk Milli Hareketini destekleyeceklerdi. İngilizler ateşkestten dolayı fazlasıyla kızgındılar. Zaten kısa süre sonra ateşkesin gerçek bir barış arayışı olmadığı, sadece biraz zaman kazanma manevrası olduğu ortaya çıktı. Antep'te bulunan Fransız Tümen komutanı şehirdeki Ermenilere 'Fransızlar daima Antep'te kalacak' diye teminat verdi²³⁶.

Fransız Başbakanı da İngiliz Dışişleri Bakanına bunu itiraf etti. Zaten 10 Haziran'da Fransız Zırhlılarının Karadeniz Ereğli'sini bombalamaları üzerine ateşkes sona erdi²³⁷.

Antep'i düşürmek için işgal güçleri gıda ambargosu uyguladılar. Antep'teki Milli Kuvvetlere TBMM hükümetinden yardım gelmiyordu. Kaynakların harcanacağı yer Batı Cephesi olarak görülüyordu²³⁸.

Bu sırada yeni takviyelerle Antep'i kuşatan işgal güçlerinin mevcudu 12.000'i aştı²³⁹.

Şehirde açlık had safhaya vardı. Askere dağıtılan arpa ekmeğine acı badem ve zerdali çekirdeği

katıldı. 40-50 kişi bu ekmekten zehirlendi ancak başka yiyecek bir şey olmadığı için yine de bu ekmek yendi²⁴⁰.

Askere dağıtılan arpa ekmeğine acı badem ve zerdali çekirdeği katıldı. 40-50 kişi bu ekmekten zehirlendi ancak başka yiyecek bir şey olmadığı için yine de bu ekmek yendi.

20 Aralık ve 30 Ocak'ta iki defa kuşatmayı yarmaya çalışan Milli Kuvvetler başarısızlığa uğradı²⁴¹.

Savunmanın imkansızlığını gören Antep Milli Kuvvetler Komutanı Özdemir Bey 7 Şubat 1921 gecesi yaklaşık 150 kişi ile kuşatmayı yarıp kaçtı. Şehir ertesi gün teslim oldu²⁴².

Tüm bu mücadeleler sırasında nispeten cephe gerisinde kalan Adana da çatışmalardan eksik kalmadı. Haziran 1920'de Ermenilerin saldırıları üzerine onbinlerce Türk Adana'yı terk etti²⁴³.

Dört gün boyunca Toroslara doğru devam eden göçe 'Büyük Kaçkaç' adı verildi ve göç sonunda Adana'nın Müslüman nüfusu nerede ise şehri tamamen terk etti²⁴⁴.

'Büyük Kaçkaç'ın ardından Ermeniler 'Şehirde Türk kalmadı. Bize verdiğiniz sözü yerine getiriniz. Kendi devletimizin kuruluşunu ilan etmek istiyoruz diyerek.' Fransız Genel Valisine başvurdular. İstediklerini elde edemeyince bir oldu-bitti'ye başvurdular ancak daha önce de anlatıldığı üzere kurdukları devletleri bir hükümet konağında iki saat onbeş dakika yaşayabildi²⁴⁵.

C- Zafer

Üç yılı süren mücadele göstermiştir ki Kilikya bölgesini elde tutma çabası Fransa'ya yarardan çok zarar vermiştir²⁴⁶.

Sakarya Zaferi Fransızlara eğer Çukurova üzerinde bir emelleri varsa bunun çok miktarda asker ve kaynak harcamayı gerektirdiğini göstermiştir²⁴⁷.

Zaten hali hazırda devam eden hareket çok pahalıya patlıyordu ve masrafların azaltılması konusu parlamentoda tartışmalara sebep oluyordu²⁴⁸.

İşgal ordusunun Çukurova'dan çekilmesi sadece mali bakımdan yılda 500 milyon franklık tasarruf sağlayacaktı²⁴⁹.

Bu sırada İngilizlerin Arap milliyetçileri kollar tavrıları, Suriye, Lübnan, Cezayir, Tunus gibi Arap ülkelerini işgal eden Fransızları zor durumda bırakmaktaydı. Bu durum İngiltere ile Fransa arasında TBMM Hükümeti önderliğindeki milliyetçi harekete karşı ortak hareket etmektен alıkoydu.

Fransa'nın TBMM ile anlaşmasının sebepleri olarak şunlar sayılabilir.

- i)Fransa ile İngiltere'nin arasının Londra'da kümelenen Arap Milliyetçileri nedeniyle açılması,
- ii)Fransız ordusu içindeki ve dışındaki Ermeni unsurların sorumsuz, gereğinde Fransa'yı karşısına alan tavrıları,
- iii)Türk Milli mücadelesinin Fransız sömürgelerine ilham kaynağı olması endişesi,
- iv)Fransa kamuoyundaki savaş bıkkınlığı²⁵⁰.

Türkiye ile Suriye arasında özel bir gümrük rejimi kurulmasını öngörüyordu.

20.10.1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile Hatay'daki Türklere yönelik özel bir yönetim kurmak kaydıyla, İskenderun ve Antakya'yı elde tutuyor ancak diğer tüm topraklardan çekilmeyi kabul ediyordu. 10. madde, Bağdat demiryolunun Pozantı-Nusaybin hattının işletme hakkı Fransız hükümetinin göstereceği bir Fransız grubuna verilmesini; 11. madde Türkiye ile Suriye arasında özel bir gümrük rejimi kurulmasını öngörüyordu²⁵¹.

Ankara Anlaşması İngilizlerde ve Ermenilerde büyük tepki yarattı. İleri gelen Ermenilerden Gabriel Noradokyan Efendi hemen Londra'ya hareket ederek İngiliz Hükümetini ve kamuoyunu harekete geçirmeye çalıştı ama İngilizler durumdan rahatsız olmakla beraber hiçbir şey yapmadılar²⁵².

Fransızlar ise daha uygun bir anda bir daha harekete geçebilmek ümidi ile Ermenileri Kilikya'dan göç etmemesi için çalıştılar hatta TBMM Hükümetini ikna ederek bir genel af çıkarttılar. Böylece daha güçlü olacakları bir gün kullanabilecekleri bir köprübaşı olacakları²⁵³.

Çekilen Fransız idaresi bölgede yaşayan Ermenilere yönelik bir bildiri yayımladı. Bu bildiride Ankara Anlaşması ile Hıristiyan halka Müslümanlarla eşit haklar tanındığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın imzasının Hıristiyan halka

herhangi bir kötülük yapılmayacağına dair bir garanti olduğunu ilan ettiler²⁵⁴.

Tüm bu çabalara rağmen 1921 yılı içinde 200.000 kadar Ermeni Kilikya'yı terk etti²⁵⁵.

SONUÇ

Ermeniler kendi devletlerini kurmak amacıyla Osmanlıdan kopmaya çalışan etnisitelerden sadece biridir. Diğerlerinden farklı olarak başarıya ulaşamamış olmalarını hiçbir yerde nüfusun çoğunluğunu teşkil edememiş olmaları, ulaşım olanakları bakımından genellikle yetersiz yerlerde ikamet etmeleri ve bu coğrafyada yaşadıkları uzun süre içinde savaşçılıktan ziyade uzlaşma ve büyük güce boyun eğmeleri gösterilebilir. Dolayısı ile denemiş ama başaramamışlardır.

Kilikya'da yaşayan Türkler ise ancak 13. yüzyılda Türk hakimiyeti altına giren bölgede son derece yenidirler. Busatırların yazarının büyük büyük dedesi ancak II. Abdülhamit zamanında o da muhtemelen silah zoru ile göçebelikten vazgeçirilmiş ve Tarsus yakınlarındaki Sarıbrahim köyüne yerleştirilmiştir.

Tarihe objektif gözle bakan birinin Çukurova için söyleyebileceği muhtemelen son şey o bölgenin Türklerin tarihi yerleşimlerinden biri olduğudur. Sıcak ve nemli havası ile küçükbaş yetiştirmeye elverişli değildir. Sanayi bitkileri yetiştirmek için bir cennet olmasına rağmen arpa, buğday yetiştiricisi için pek matah değildir. İslah çalışmalarından önce bir çok yeri bataklıklarla doludur ve sivrisinekler dayanılmazdır.

Ancak bir defa oraya yerleştikten sonra; orası evinizdir. Hele hele tüm Rumeli elden gittikten sonra sığacağı da çamuru da; sizindir. O yüzden bu satırların yazarının büyük dedesi Ömer Nazif Bey ve diğerleri *yapmaları gereken şeyi, yapmaları gerektiği gibi* yapmışlardır.

'Yapmaları gereken şeyi yapmaları gerektiği gibi' ifadesinin ne olduğunu anlamam uzun zamanımı aldı. Küçük iken Ermeni takviyeli Fransızlarla nasıl savaşıklarını dinlerken babamın arkadaşı elektrikçi Naim'im Ermeni olduğunu öğrendiğimde nasıl şaşırıldığımı tahmin edersiniz. Veya Paskalya'da komşularımızdan gelen renkli yumurtaların evde baş köşeye konmasını ama amcamın dedem vefat ettikten sonra da gururla ve biraz da abartarak vuruşma hikayelerini anlatmasının şaşkınlığı. Biraz zamanı almakla beraber bu ifadenin ne demek olduğunu sonunda anlayabildiğim için mutluyum.

'Yapmaları gereken şeyi yapmaları gerektiği gibi' yapan ve yapacak olan tüm şehit ve gazilerimize ithaf edilmiştir.

KAYNAKÇA

- 1) AKBİYİK Yaşar, "Milli Mücadelede Güney Cephesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Ankara, 2002.
- 2) AKÇAM Taner, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, İstanbul, 1992.
- 3) AKDAĞ Ömer, "İstiklal Savaşının İlk Safhasında Mitingler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Ankara, 2002.
- 4) ANADOL Cemal, Tarih Işığında Ermeni Dosyası, İstanbul, 1982.
- 5) AVCIOĞLU Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I, İstanbul, 1995.
- 6) AYDEMİR Şevket Süreyya, Enver Paşa, Cilt III, İstanbul, 1992.
- 7) AYDIN Dündar, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkmasında Fransa'nın Rolü, *[Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu, 8-12 Ekim 1984 Erzurum]*, Ankara, 1985.
- 8) Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız ilişkileri (1879-1918), Cilt I, Ankara, 2002.
- 9) Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Fransız-Ermeni ilişkileri (1918-1919), Cilt II, Ankara, 2002.
- 10) Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız ilişkileri (1920-1922), Cilt III, Ankara, 2004.
- 11) BEDROSIAN Robert G., The Turco-Mongolian Invasions and the Lords of Armenia in the 13-14th Centuries, Columbia University, 1979.
- 12) BİLDİRİCİ Yusuf Ziya, Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni ilişkileri, Ankara, 1999.
- 13) ÇELİK Kemal, Milli Mücadelede Adana ve Havalisi 1918-1922, Ankara, 1999.
- 14) Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi, Cilt 4, Güney Cephesi, Ankara, 1966.
- 15) HATİPOĞLU Süleyman, Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.
- 16) KAMRAVA Mehran, The Modern Middle East, Londra, 2005.
- 17) KANTARCI Şenol, "Tarih Boyunca Ermeni Sorunu", *Ermeni Sorunu El Kitabı*, Ankara, 2002.
- 18) KARABEKİR Kazım, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1994.
- 19) ÖKE Mirm Kemal, Ermeni Meselesi (1914-1923), İstanbul, 1986.
- 20) ÖZÇELİK İsmail, "Fransa'nın Çıkarları Çerçevesinde Urfa ve Urfa'da Ermeniler", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.
- 21) MAZICI Nursen, "Batı Belgelerinde Fransız ve Ermenilerin Türklere Uyguladığı Katliamlar", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.
- 22) METİN Halil, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeni ve Ermeni Olayları, Ankara, 2001.
- 23) SARAY Mehmet, "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, Ermeni Meselesini Ortaya Çıkaranlar", 11. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler Cilt 5, Ankara, 1991.
- 24) SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günüğü Cilt I, Ankara 1994.
- 25) SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günüğü Cilt II, Ankara 1994.
- 26) SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günüğü Cilt III, Ankara 1995.
- 27) SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günüğü Cilt IV, Ankara 1995.
- 28) SHAW Stanford J., Türk İstiklal Harbi, *Türkler Ansiklopedisi* Cilt 15, 2002.
- 29) ŞAHİNGÖZ Mehmet, "Milli Mücadelede Protesto ve Mitingler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, Ankara, 2002.
- 30) TİMUR Taner, Türkler ve Ermeniler (1915 ve Sonrası), İstanbul, 1992.
- 31) YAVUZ Bige, "Türk Kurtuluş Savaşında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.
- 32) YERGIN Daniel, Petrol, Ankara, 1995.
- 33) ZEIDNER Robert Fare, The Tricolor Over The Taurus: The French In Cilicia and Vicinity (1918-1922), Ann Arbor, 2002.
- 1 Ömer Lütfi BARKAN'ın kullandığı terim.
- 2 Kilikya; Göksu nehrinin Akdeniz'e döküldüğü Taşucu burnundan başlayan, kuzeyden Toros Dağlarıyla çevrilmiş halde doğuda Amanos dağlarına dek uzanan, Seyhan, Ceyhan nehirleri ve Tarsus çayının oluşturduğu verimli alüvyal Çukurova'yı içine alan tarihi bölge
- 3 Levant, genel olarak Venedik'in doğusunda bulunan Akdeniz kıyısı toprakları ve bunların hinterland'ları için kullanılan anonim tanımlama
- 4 İsmail Özçelik, "Fransa'nın Çıkarları Çerçevesinde Urfa ve Urfa'da Ermeniler", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ (2003), s.117
- 5 Charté, çeşitli yükümlülük ve ücretlerden muaf tutulma hükmüne haiz karamame benzeri yasal düzenleme
- 6 Kemal Çelik, Milli Mücadelede Adana ve Havalisi 1918-1922, Ankara (1999), s.10
- 7 Şenol Kantarcı, "Tarih Boyunca Ermeni Sorunu", *Ermeni Sorunu El Kitabı*, Ankara (2002), s.9
- 8 Bige Yavuz, "Türk Kurtuluş Savaşında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ (2003), s.139
- 9 age, s.141
- 10 age, s.137
- 11 Özçelik, s.117
- 12 Yavuz, s.138
- 13 Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günüğü Cilt III, Ankara 1995, s.98
- 14 Dündar Aydın, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkmasında Fransa'nın Rolü, *[Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu, 8-12 Ekim 1984 Erzurum]*, Ankara 1985, s.286
- 15 Nursen Mazıcı, "Batı Belgelerinde Fransız ve Ermenilerin Türklere Uyguladığı Katliamlar", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ (2003), s.84
- 16 Özçelik, s.117
- 17 Çelik, s.11
- 18 Halil Metin, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeni ve Ermeni Olayları, Ankara 2001, s.20
- 19 Yavuz, s.139
- 20 Aydın, s.288
- 21 Çelik, s.11
- 22 Mazıcı, s.83
- 23 Kantarcı, s.10
- 24 Yavuz, s.140
- 25 Mazıcı, s.83
- 26 Metin, s.20
- 27 Turani; Bilimsel terim olarak Orta Asya kökenli, o bölgede yerleşik iken oradan göç etmiş
- 28 Metin, s.11-13

- 29 Konu ile ilgili daha fazla bilgi için, Robert G. Bedrosian, *The Turco-Mongolian Invasions and the Lords of Armenia in the 13-14th Centuries*, Columbia University, 1979
- 30 age, s.29-31
- 31 Kazım Karabekir, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 1994, s.137
- 32 Metin, s.87
- 33 Karabekir, s.141
- 34 Aydın, s.285
- 35 Çelik, s.15
- 36 Metin, s.15
- 37 Mehmet Saray, "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, Ermeni Meselesini Ortaya Çıkarımlar", *11. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler c.5*, Ankara (1991), s.1758
- 38 Mim Kemal Oke, *Ermeni Meselesi (1914-1923)*, İstanbul 1986, s.99
- 39 Özçelik, s.117
- 40 Metin, s.90
- 41 Cernal Anadol, *Tarih İşığında Ermeni Dosyası*, İstanbul 1982, s.304
- 42 Karabekir, s.143
- 43 Oke, s.99-100
- 44 Metin, s.88
- 45 Anadol, s.304
- 46 Karabekir, s.144
- 47 Oke, s.101
- 48 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918)*, Ankara 2002, s.47
- 49 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt I*, s.73
- 50 age, s.153
- 51 age, s.198
- 52 age, s.117
- 53 age, s.132
- 54 Robert Fare Zeidner, *The Tricolor Over The Taurus: The French In Cilicia and Vicinity (1918-1922)*, Ann Arbor 2002, s.13-14
- 55 Oke, s.103
- 56 age, s.104
- 57 Stanford J. Shaw, *Türk İstiklal Harbi*, *Türkler Ansiklopedisi Cilt 15*, s.854
- 58 Maraş ilinin bir kazası. Dağlık bir bölgede bulunur ve Kurtuluş Savaşının sonuna dek hemen tamamen Ermeni nüfus bındırır. Kurtuluş Savaşı sonrası Müstüman halk tarafından iskan edilecek ve burada meydana gelen çatışmalarda şehit olan Osmanlı Zabiti anısına Süleymanlı adını alacaktır.
- 59 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi 4. Cilt Güney Cephesi*, Ankara 1966, s.11
- 60 Anadol, s.304
- 61 Çelik, s.17
- 62 Anadol, s.305
- 63 Metin, s.124
- 64 age, s.124
- 65 Anadol, s.305
- 66 Çelik, s.19
- 67 Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, s.11
- 68 Çelik, s.19
- 69 Metin, s.125
- 70 Anadol, s.307
- 71 Anadol, s.307
- 72 Evren, agm, s.46
- 73 Metin, s.174
- 74 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt I*, s.219
- 75 Oke, s.124
- 76 Metin, s.16
- 77 18.12.1914-08.01.1915 arası Doğu Anadolu'daki Rus kuvvetlerini çevirmek imha etmeyi amaçlayan, ancak planlama ve icraat safhasında telafi edilemez kayıplar verilen askeri hareket. Daha fazla bilgi için; Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa Cilt III*, s.107-136, İstanbul, 1992
- 78 Metin, s.16
- 79 Karabekir, s.163
- 80 Oke, s.125
- 81 Karabekir, s.164
- 82 Oke, s.108
- 83 age, s.108
- 84 age, s.108
- 85 Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi Cilt I*, İstanbul, 1995, s.99-174
- 86 Çelik, s.41-42
- 87 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Cilt I*, Ankara, 1994, s.10
- 88 age, s.12
- 89 age, s.23
- 90 age, s.40
- 91 age, s.73
- 92 piyade tüfeği atış mekanizması
- 93 top atış mekanizması
- 94 age, s.299
- 95 age, s.12
- 96 age, s.18
- 97 Konu ile ilgili daha fazla bilgi için; Mehran Kamrwa, *The Modern Middle East*, University of California Press, London, 2005
- 98 Konu ile ilgili daha fazla bilgi için; Daniel Yergin, *Petrol*, Ankara, 1995
- 99 Mehmet Şahingöz, "Milli Mücadelede Protesto ve Mitingler", *Türkler Ansiklopedisi 15. Cilt*, Ankara, 2002, s.729
- 100 Sarıhan, *Cilt I*, s.183
- 101 age, s.141
- 102 age, s.162
- 103 age, s.28, s.66, s.174
- 104 age, s.54, s.65
- 105 age, s.59, s.64-65
- 106 age, s.74
- 107 age, s.217
- 108 age, s.101, s.115
- 109 Sarıhan, *Cilt I*, s. 23
- 110 age, s. 285
- 111 Mısır'da yaşayan önde gelen Ermeni komitecilerden biri. Özellikle İngiltere ve Fransa'da bulunan etkili bağlantıları ile Ermeni hareketine katkıda bulunmuş ve Paris Barış Konferansında Erivan hükümeti ile Osmanlı Ermenileri arasında hareket birliği sağlamıştır.
- 112 Çelik, age, s.22
- 113 Sarıhan, *Cilt I*, s.145
- 114 age, s.148
- 115 Sarıhan, *Cilt I*, s.133
- 116 age, s.357
- 117 age, s.8
- 118 age, s.161
- 119 age, s.253
- 120 Oke, age, s.187
- 121 age, s.191-192
- 122 Sarıhan, *Cilt II*, s.230
- 123 age, s.193
- 124 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Fransız-Ermeni İlişkileri (1918-1919)*, Ankara 2002, *Cilt II*, s.84-85
- 125 Sarıhan, *Cilt I*, s.140
- 126 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt II*, s.150
- 127 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.10-11
- 128 Sarıhan, *Cilt I*, s.76
- 129 Süleyman Hatipoğlu, *Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği, Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ 2003, s.50
- 130 Sarıhan, *Cilt I*, s.22
- 131 age, s.87
- 132 age, s.195
- 133 Shaw, s.854
- 134 Hatipoğlu, s.50
- 135 Çelik, age, s.20
- 136 Zeidner, age, s.20
- 137 Kelime anlamı 'Doğuya açılma'dır. Prusya önderliğindeki sırasıyla Danimarka, Avusturya ve Fransa'ya karşı kazanılan üç savaş ile birleşen Alman Devletleri Dünya paylaşımındaki geriliklerini daha önce diğer emperyal ülkelerce lütfedilip de ilgi gösterilmeyen parçalarını üzerine konarak telafi etmeye çalıştılar. Afrika'da Namibya, Tanzanya gibi o dönemde işe yarar bir kaynak keşfedilmemiş yerleri manda olarak aldılar. Çekingen İngiliz ve Fransız yatırımcıların aksine Osmanlı'da büyük ulaşım, sinai ve ziraat gelişim projelerine giriştiler. Bağdat demiryolu imtiyazını aldıktan sonra yol üzerindeki Konya ve Adana'da tarımsal islah çalışmaları yaptılar. Bilinçli bir ekonomik plan uyarınca, kendi avantajlarına, bu bölgelerin değerini arttırdılar. Zeidner, age, s.21-22
- 138 Zeidner, age, s.20-21
- 139 Yavuz, agm, s.141
- 140 Sarıhan, *Cilt I*, s.381
- 141 Yavuz, agm, s.149
- 142 agm, s.150
- 143 Çelik, s.12
- 144 Sarıhan, *Cilt I*, s.152
- 145 age, s.453
- 146 Hatipoğlu, agm, s.50
- 147 Sarıhan, *Cilt II*, s.264
- 148 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul 1992, s.150-151
- 149 Çelik, age, s.19
- 150 Zeidner, age, s.33-36
- 151 Yaşar Akbıyık, "Milli Mücadelede Güney Cephesi", *Türkler Ansiklopedisi*, *Cilt 15*, s.811-812
- 152 Şahingöz, s.729, Hatipoğlu, s.49
- 153 Arıhan, *Cilt II*, s.241
- 154 Expeditionary Force
- 155 Shaw, agm, s.857
- 156 Çelik, age, s.109
- 157 Zeidner, age, s.247-250
- 158 Sarıhan, *Cilt II*, s.495
- 159 Hatipoğlu, agm, s.50
- 160 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İşbirliği (1920-1922)*, *Cilt III*, Ankara 2004, s.113
- 161 Hatipoğlu, agm, s.52
- 162 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt II*, s.25
- 163 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, s.19
- 164 Metin, age, s.174
- 165 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt II*, s.79
- 166 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, s.20
- 167 Sarıhan, *Cilt I*, s.378; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt II*, s.17
- 168 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, s.47
- 169 Sarıhan, *Cilt I*, s.67
- 170 Akçam, s.152
- 171 Shaw, s.857-858
- 172 Sarıhan, *Cilt I*, s.69
- 173 age, *Cilt II*, s.60
- 174 age, *Cilt I*, s.154-175
- 175 age, *Cilt I*, s.80
- 176 Shaw, s.858
- 177 Sarıhan, *Cilt I*, s.139
- 178 age, *Cilt I*, s.230-236
- 179 age, *Cilt I*, s.278
- 180 age, *Cilt I*, s.284
- 181 Ömer Akdağ, "İstiklal Savaşının İlk Safhasında Mitingler", *Türkler Ansiklopedisi*, *Cilt 15*, Ankara 2002, s.753
- 182 Sarıhan, *Cilt II*, s.336
- 183 Age, *Cilt II*, s.200
- 184 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt III*, s.8-9
- 185 Sarıhan, *Cilt II*, s.179
- 186 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt III*, s.130
- 187 Hatipoğlu, s.52
- 188 Sarıhan, *Cilt I*, s.358
- 189 age, *Cilt II*, s.137
- 190 age, *Cilt I*, s.102
- 191 age, *Cilt I*, s.87
- 192 age, *Cilt II*, s.117
- 193 age, *Cilt I*, s.152
- 194 Hatipoğlu, s.65-66
- 195 Akçam, age, s.157
- 196 Sarıhan, *Cilt I*, s.50
- 197 age, *Cilt I*, s.69
- 198 age, *Cilt II*, s.358
- 199 Taner Timur, *Türkler ve Ermeniler (1915 ve Sonrası)*, İstanbul 1992, s.77-78
- 200 Güney Cephesinde TBMM Hükümeti orduları, daha önce anlatına sebeplerle, kullanılmadı. Savaş yürüten birliklerde muvazaf subaylar bulunmakta beraber düzenli birlikler halinde örgütlenimedi. Bu yüzden Güney Cephesinde savaşan birlikler Millî Kuvvetler olarak adlandırılmaktadır.
- 201 Hatipoğlu, agm, s.68
- 202 Sarıhan, *Cilt II*, s.158
- 203 age, *Cilt I*, s.440
- 204 Çelik, s.41-42
- 205 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.44-47
- 206 age, s.137
- 207 Yusuf Ziya Bildirici, *Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri*, Ankara 1999, s.171
- 208 age, s.138-144
- 209 age, s.137
- 210 age, s.172
- 211 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.145
- 212 Bildirici, age, s.172
- 213 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.146
- 214 Sarıhan, *Cilt I*, s.50
- 215 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.102
- 216 Sarıhan, *Cilt II*, s.314
- 217 age, *Cilt II*, s.367
- 218 age, s.474
- 219 Sarıhan, *Cilt III*, s.31
- 220 Sarıhan, *Cilt II*, s.250
- 221 age, s.301
- 222 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.81
- 223 age, s.82-86
- 224 age, s.87
- 225 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Cilt III*, s.54
- 226 Sarıhan, *Cilt II*, s.367
- 227 age, s.369
- 228 age, s.371
- 229 age, s.213
- 230 age, s.451
- 231 age, s.487
- 232 Sonradan milletvekili ve İstiklal Mahkemelerinin üç Ali'sinden biri
- 233 Sarıhan, *Cilt II*, s.495
- 234 Sarıhan, *Cilt III*, s.126
- 235 age, s.8
- 236 age, s.58
- 237 age, s.62-70
- 238 age, s.196
- 239 age, s.290
- 240 age, s.359
- 241 age, s.334
- 242 age, s.400
- 243 Hatipoğlu, agm, s.62
- 244 Sarıhan, *Cilt III*, s.126
- 245 Hatipoğlu, agm, s.64
- 246 Metin, age, s.176
- 247 Shaw, age, s.879
- 248 Metin, age, s.177
- 249 Bildirici, age, s.196
- 250 Oke, age, s.217
- 251 Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi, age, s.250-253
- 252 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, age, s.242
- 253 Çelik, age, s.484
- 254 Sarıhan, *Cilt IV*, s.136
- 255 Metin, age, s.177

KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI HUKUKU

Sibel AVGÖREN BAVLI

Gümrük Uzman Yardımcısı
savgoren@gumruk.gov.tr

GİRİŞ

Birey ve devlet ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birey lehine gelişmiş; devletin birey karşısındaki "baskıcı" rolü, birey haklarını gözeten "koruyucu devlet" rolüne evrilmiştir. Birey haklarının olabildiğince öne çıktığı bu dönemde kişisel verilerin korunması hukukunun temelleri atılmış ve bu hukuk değişen teknoloji ve ihtiyaçlarla birlikte gelişmiştir¹.

Kişisel bilgisayarların ve internetin kullanımının artmasıyla birlikte, hem bireylerin hem de kuruluşların kişisel verilere erişimi ve bu tür verileri kaydetmesi, değiştirmesi, başka kullanıcılara aktarması vb. işlemler kolaylaşmıştır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmeler, veri işleme sistemlerine dayanan ve geçmişe göre daha karmaşık bir yapıya sahip organizasyon, yönetim ve üretim biçimlerine yol açmıştır. Bu bağlamda, bilgi toplumlarının aktif bir elemanı olarak ortaya çıkan bireylerin özel yaşamları, bankalar, kredi kuruluşları, sosyal güvenlik ve sigorta kuruluşları, polis gibi kamu ve özel sektör karşısında daha fazla müdahaleye açık hale gelmiştir.

Teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği bireysel haklara yönelik riskler, devletleri bu konuda önlem almaya yöneltmiş ve bu konuda çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Ülkemizde kişisel verilerin korunması ile ilgili olarak mevzuatın farklı yerlerinde bir takım hükümler bulunmakla birlikte, doğrudan bu konuyu ele alan bir düzenleme mevcut değildir. Bununla birlikte, Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Kişisel Verilerin Korunması Kanun Tasarısı Başbakanlıkta incelenmektedir ve 2008 yılında yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Ülkemiz için oldukça yeni olan bu hukuk dalının, Avrupa Birliği hukukundaki yeri daha köklüdür; 1950'li yıllarda Avrupa Konseyi ile başlatılan girişimler, büyük bir hızla ilerlemektedir.

Veri koruma hukukunun, Avrupa Birliği'ndeki gelişim sürecinin ve uygulamalarının incelendiği bu makale, yakın bir zamanda ülkemiz gündemini uzun bir süre meşgul etmesi muhtemel olan bu

konunun tanıtılmasını amaçlayan ufak bir kaynakça niteliğindedir.

A. AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINDA KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Avrupa Birliği(AB), belirli alanlarda üye devletlerin egemenlik haklarının büyük bir kısmını oluşturdukları kurumlara(Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, ATAD vs.) devrettiği, belirli alanlarda ise egemenlik haklarını devretmek yerine devletlerarası işbirliğine gittiği; tercihi ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazar gibi iktisadi birleşme türleri arasında en ileri işbirliği düzeyini ifade etmek üzere kullanılan "ekonomik ve siyasi birlik" tanımı içerisine giren bir birliktir.

Üye devletlerin egemenliklerinin büyük bir kısmını oluşturdukları kuruluşlara(Birlik kuruluşları) devrettikleri konularla ilgili alan, "birinci sütun" veya Topluluk alanı olarak tanımlanırken; devletlerin egemenlik haklarını devretmek yerine genellikle devletlerarası işbirliğine gittikleri Ortak Dış ve Güvenlik Politikası "ikinci sütun"; yine devletlerarası işbirliğinin geçerli olduğu Adalet ve İçişlerinde işbirliği "üçüncü sütun" olarak tanımlanmaktadır.

Egemenlik hakları ile ilgili hassasiyet nedeniyle söz konusu üç sütunda değişik hukuki araçlar ile yasama veya yürütme işlemleri yürütülmekte olup; birinci sütuna giren konularda tüzük, direktif, karar, tavsiye ve görüşler aracılığı ile düzenlemeler getirilmekte; üçüncü sütuna giren konularda ise ortak tutum, çerçeve karar, karar veya konvansiyonlar aracılığı ile düzenlemeler yapılmaktadır.

Avrupa Birliği hukuk düzeni içerisinde kurucu antlaşmalardan, onlarıneklere ile protokollerinden, tadil ve katılım antlaşmalarından oluşan birincil mevzuat, anayasa niteliğindedir; normlar hiyerarşisinde en üst düzeyde yer alır, diğer düzenlemeler bu antlaşmalara aykırı hükümler içeremez.

Topluluk alanına giren tüzük, direktif ve kararlar, Birlik kurumları, Üye Devletler ve düzenlemenin türüne göre Birlik vatandaşları üzerinde bağlayıcı (öngördükleri hükümlere uyulması zorunlu) bir etkiye sahipken; görüş ve tavsiyelerin bağlayıcı bir etkisi yoktur². Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanına özgü hukuki araçlar olan ortak tutum, çerçeve karar, karar ve konvansiyonların da Üye Devletler ve Birlik kurumları üzerinde bağlayıcılığı söz konusudur.

Kişisel verilerin korunması hukuku, yukarıda yapılan açıklamalar ışığında hem birinci sütun yani "Topluluk" alanı hem üçüncü sütun yani "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği" alanı kapsamına girmektedir. Bu nedenle kişisel verilerin işlenmesi hususu her iki sütun için ayrı ayrı incelenecektir. Söz konusu incelemeye başlamadan evvel konu ile ilgili genel bir çerçeve çizmek amacıyla, Avrupa Konseyi³ ve Avrupa Birliği Kurumları tarafından çıkarılan temel yasal düzenlemelerin bazıları aşağıda belirtilmektedir:⁴

- 1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi
- 1981 tarihli ve 108 sayılı Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi
- 1987 tarihli ve R(87) 15 sayılı Polis Teşkilatında Tutulan Kişisel Verilerin Kullanımına İlişkin Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı
- Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin Denetim İdareleri ve Sınır Ötesi Veri Akışına İlişkin 2001 tarihli Ek Protokolü
- 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
- 1995 tarihli ve 95/46/EC sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi
- 1997 tarihli ve 2002/58/EC sayılı Telekomünikasyon Sektöründe Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Özel Hayatın Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi
- 2000 tarihli ve 45/2001/EC sayılı Kişisel Verilerin Topluluk Kurumları veya Organları Tarafından İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü
- Adalet ve İçişlerinde İşbirliği mevzuatının ilgili düzenlemeleri (Schengen Anlaşması Uygulama

Sözleşmesi, Bilgi Teknolojilerinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşme, Europol Sözleşmesi vs.)

A.1) TOPLULUK ALANINDA KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER⁵

1950 yılında imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile kişisel verilerin korunması yönünde getirilen birtakım haklar, teknoloji ile birlikte gelişmiştir. Özellikle 1960'lı yılların başlarında, veri işleme alanındaki hızla gelişmeler ve büyük sistemlerin ilk kez kullanılmaya başlanması, kamu kurumlarına ve büyük işletmelere geniş veri bankaları kurma imkânı tanımıştır. Bu gelişme, etkinlik ve verimlilik anlamında dikkate değer avantajlar ortaya koysa da bireylerin özel alanlarını ilgilendiren verilerin kitlesel olarak depolanmasına yol açmıştır. Kişisel verilerin bu şekilde depolanmasına karşısında, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi ile getirilen koruma yetersiz kalmış; Avrupa Konseyi, kişisel verilerin haksız toplanması ve işlenmesine karşı belirli kurallar ve ilkeler içeren bir çerçeve çizmeye karar vermiştir. Bunun üzerine, 1981 tarihinde 108 sayılı Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi imzalanmıştır.⁶

1990'lı yıllarda AB Üye Devletlerinde, 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde belirtilen ilkeleri temel alan birtakım yasaların mevcudiyetine rağmen, söz konusu yasaların detayları oldukça farklıydı. Bu farklılıkları gidermek amacıyla önce 95/46/EC sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, daha sonra 2002/58/EC sayılı Telekomünikasyon Sektöründe Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Özel Hayatın Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi çıkarılmıştır. Bahsedilen gelişmelerin ardından Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 286. maddesi kişisel verilerin korunmasına uygun olarak uyarlanmış ve söz konusu maddeye dayanılarak 45/2001/EC sayılı Kişisel Verilerin Topluluk Kurumları veya Organları Tarafından İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü hazırlanmıştır.⁷

A.1.1) İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi⁸:

Sözleşmenin amacı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin metninde açıklanan hakların her yerde ve etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir.

Akit Devletlerce tanınması öngörülen haklar ve özgürlükler şunlardır: Yaşam Hakkı, İşkence Yasağı, Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, Adil Yargılanma Hakkı, Cezaların Yasallığı, Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü, Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü, Evlenme Hakkı, Etkili Başvuru Hakkı, Ayrımcılık Yasağı.

Sözleşmenin 8'inci maddesi(**Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması**) ile herkese, özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini talep etme hakkı tanınırken; bu hakkın kullanımına bir kamu idaresi tarafından müdahale edilebilmesi ancak ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla mümkündür. Ayrıca, 10'uncu madde(**İfade Özgürlüğü**) ile herkese görüşünü açıklama ve anlatma, haber veya fikir alma ve verme hakkı tanınmakta olup; bu hakka ancak ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla ve yasayla belirlenmek koşuluyla bazı sınırlamalar getirilebilir.

Birbirleri ile çelişir gibi görünse de aslında birbirlerinin tamamlayıcısı konumunda olan 8'inci ve 10'uncu maddelerle ilgili geçmiş yıllarda bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır; uygulamada haklardan birinin işletilmesi bazen diğer hakkın işletilmesini sınırladığıdır. Söz konusu sıkıntı ile ilgili bir olayda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi söz konusu hakların sınırlarını ve özellikle kamu idarelerinin bu haklara müdahale sınırlarını tespit etmiştir. Bu tespit, kişisel verilerin korunmasının kişinin özel ve aile hayatına saygı hakkı için temel bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir.⁹ Ancak, sonraki yıllarda İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tek başına kişisel verilerin korunması hususunda yetersiz kalması, özel hayatın korunmasına ilişkin daha sistematik ve belirli bir takım kuralların oluşturulmasını gündeme getirmiştir.

A.1.2) 108 sayılı Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Şahısların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi¹⁰:

Veri koruma konusunda yasal olarak bağlayıcı ilk uluslararası araç olma özelliğini haiz 108 sayılı Sözleşme, doğrudan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden esinlenmektedir. Sözleşme'nin,

Akit Devletler tarafından ulusal hukuka aktarılması öngörülmektedir.

Sözleşmenin amacı, her Akit Devlet'te, uyruğu veya ikametgâhı ne olursa olsun tüm gerçek kişilerin, temel hak ve özgürlüklerini ve özellikle kişisel nitelikteki verilerin otomatik işleme tabi tutulması karşısında şahısların özel yaşam haklarını güvence altına almaktır.

Sözleşme'nin temel ilkeleri arasında, verilerin adil ve yasal olarak toplanması ve işlenmesi, açık, meşru amaçlar için depolanması ve söz konusu amaçlar dışında kullanılmaması ve gerektiğinden uzun bir süre saklanmaması yer almaktadır. Ayrıca, verilerin yeterli, ilgili ve aşırı olmaması(oranlılık ilkesi) gibi verilerin kalitesine yönelik ilkeler ile verilerin doğruluğu, hassas verilerin gizliliği, veri konusu kişilerin bilgilendirilmesi ve düzeltmek amacıyla verilerine erişim hakkı gibi ilkeler de Sözleşme'de belirlenmektedir. Diğer taraftan, verilerin kalitesine ilişkin ilkeler, hassas verilerin gizliliği ve veri konusu kişilerin hakları hususunda getirilen hak ve yükümlülükler, devlet güvenliği, kamu güvenliği, devletin mali çıkarları veya suçların önlenmesi, kişilerin veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla kısıtlanabilir.

Akit Devletler arasında kişisel verilerin kesintisiz paylaşılması öngörülmekte birlikte, söz konusu paylaşım ancak belirli veri grupları için Akit Devletlerin birisindeki özel veri koruma düzeyinin diğeri ile denk olmaması veya Akit Devletlerden birisinin Sözleşme'ye taraf olmayan üçüncü bir ülkeye diğeri bir Akit Devlet üzerinden veri transferi söz konusu ise engellenebilir.

Sözleşme'de, Sözleşme maddelerini yorumlamak ve uygulamaları geliştirmekle sorumlu, Akit Devletlerin temsilcilerinden ve diğeri Devletlerin ve uluslararası kuruluşların gözlemcilerinden oluşan bir **Danışma Komitesinin(T-PD) kurulması** öngörülmektedir. Söz konusu Komitenin, yeterli bir veri koruma düzeyinin olmadığı üçüncü ülkelere veri transferine imkân sağlayan sözleşme şartlarını belirlemek veya biyometri verilerinin korunmasını sağlamaya yönelik yönlendirici ilkeleri tanımlamak ve raporlar hazırlamak gibi görevleri vardır.

A.1.3) Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Şahısların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin Denetim İdareleri ve Sınır Ötesi Veri Akışına İlişkin 2001 tarihli Ek Protokolü:

108 sayılı Sözleşme kapsamında oluşturulan Danışma Komitenin çalışmaları sonucunda, denetim mevzuuna ve verilerin sınırötesi akışına yeni açılımlar getiren Sözleşme eki bir Protokol oluşturulmuştur.

Protokolde ulusal yasaların, Sözleşme’de belirlenen temel ilkelerle ve verilerin sınırötesi akışına ilişkin hükümlerle uyumunu gözetilen bir veya birden fazla idarenin her bir Akit Devlet tarafından görevlendirmesi gerektiği ifade edilmekte ve görevlendirilecek idarelere aşağıdaki yetkiler tanınmaktadır:

- Soruşturma ve müdahale yetkisi, yasal süreçlere müdahil olma veya ulusal yasalarındaki temel ilkelerin ihlalini yargı mercilerinin dikkatine sunma,
- Kişisel verilerin işlenmesi karşısında temel hak veya özgürlükleri ihlal edilen bireylerin şikâyetlerini dinleme.

Ayrıca, tüm faaliyetlerini tam bir bağımsızlık içerisinde yerine getiren denetim idarelerinin kararlarına karşı, bireylerin mahkemelere itiraz hakkı bulunmaktadır.

108 sayılı Sözleşme’ye taraf olmayan bir Devlete veya kuruluşa veri transferi, karşı tarafta yeterli bir koruma düzeyinin olmasına bağlıdır. Ancak, veri konusu kişinin açık çıkarları veya önemli kamu çıkarları için transferin gerekli olduğunun ulusal yasalarda belirtilmesi veya sözleşme hükümleri ile veri transferine ilişkin yeterli güvenlik tedbirleri sağlanması halinde, üçüncü taraf ile kişisel veriler paylaşılabilir.

A.1.4) 95/46/EC sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi:

AB Üye Devletlerinin yasa/tüzük gibi araçlarla ulusal mevzuatlarına aktardıkları; aynı zamanda Türkiye’de yasalaşma sürecinde olan Veri Koruma Kanunu Taslağı hazırlanırken sıkça başvurulan 95/46/EC sayılı Direktif hazırlanırken, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nden esinlenilmiştir.

Gerekeç: Avrupa Birliği’nde kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir düzenlemeye duyulan ihtiyaç anlatılırken, Avrupa Topluluğu(AT) Kurucu Antlaşması’nın amacına, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi’nde ve Üye Devletlerin yasa ve anayasalarında tanınan temel haklara atıfta bulunulmakta; ekonomik ve sosyal ilerlemeye, ticari genişlemeye ve bireylerin refahına katkı sağlaması beklenen veri işleme sistemlerinin, temel hak ve özgürlüklere ve özellikle özel yaşama saygı duyması gerektiği belirtilmektedir.

Bununla birlikte, eşyaların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaştığı bir iç pazarın

kurulması ve işlerlik kazanabilmesi için, kişisel verilerin bir Üye Devletten diğerine serbestçe iletilmesi gerektiği; bilimsel ve teknik işbirliğindeki artış ve kurulan yeni telekomünikasyon ağları ile verilerin bir Üye Devletten diğerine kolayca iletilmesi; ancak bu gelişmeler yaşanırken bireylerin temel haklarının da korunması gerektiği; bu bağlamda her Üye Devlette söz konusu korumanın farklı düzeylerde olduğu; bu farklılığın Topluluk düzeyinde yürütülen iktisadi faaliyetlerin sürdürülmesine engel olabileceği, rekabeti bozabileceği ve idarelerin, Topluluk yasalarıyla kendilerine verilen görevleri ifa etmelerine engel olabileceği; muhtemel sıkıntıların önüne geçmek amacıyla kişisel verilerin korunma düzeyinin tüm Üye Devletlerde aynı olması gerektiği ifade edilmektedir.

Amaç: Direktif ile kişisel verilerin işlenmesi¹¹ bağlamında gerçek kişilerin temel hak ve özgürlükleri ve özel yaşamlarına saygı hakkının korunması amaçlanmaktadır.

Kapsam: Direktif hükümleri, kişisel verilerin tamamen veya kısmen otomatik araçlarla veya bir dosyalama sistemi içerisinde işlenmesi halinde uygulanır. Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmasının V. ve VI. başlıkları altında izin verilen faaliyetler kapsamındaki veri işleme eylemleri¹² ile kamu güvenliği, savunma, devlet güvenliği ile ilgili veri işleme eylemleri, ceza hukuku alanındaki devlet faaliyetleri kapsamında yapılan veri işleme eylemleri ve gerçek bir kişinin tamamen kişisel veya ailevi faaliyetleri kapsamında yapılan veri işleme eylemleri bu Direktif kapsamına girmez.

Verilerin Kalitesine İlişkin İlkeler: Kişisel verilerin adil ve meşru olarak işlenmesi; belirli, açık ve meşru amaçlarla toplanması; eksiksiz ve güncel olması gerekliliği gibi 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nde belirtilen temel ilkelere yer verilmektedir.

Veri İşleme Eyleminin Meşruiyeti: Kişisel verileri işleme eylemlerinin meşruiyeti, veri konusu kişinin açık rızasına, bir sözleşmenin ifası veya yasal bir zorunluluğun yerine getirilmesi veya veri konusu kişinin hayati çıkarlarının korunması için veri işleme eyleminin elzem olması koşuluna bağlıdır.

Özellik Arz Eden Veri Grupları(Hassas Veriler): Irk veya etnik kökeni, politik görüşleri, dini veya felsefi inançları, sendika üyeliğini, sağlık veya cinsel yaşamla ilgili kişisel verileri ifşa eden verilerin işlenmesi yasaktır. Ancak bu yasağın istisnaları vardır.

Kişinin Bilgilendirilmesi: Bilginin doğrudan veri konusu kişiden alındığı veya başka yollarla temin edildiği hallerde ilgili kişiye, veriyi işleyen kurumun/ temsilcisinin kimlik bilgileri, verinin işleme amaçları,

verinin paylaşılacağı gruplar bildirilir. Ancak kaydetme ve paylaşım açma eylemlerinin yasalarla verilen bir yetki olması halinde kişi bilgilendirilmeyebilir.

Kişinin Kendisine Ait Bilgilere Erişim Hakkı: Kişiler, ilgili kurumdan, makul aralıklarla, hiçbir kısıtlama ve aşırı bir erteleme veya masraf olmadan, kendisine ait bilgilerin işlenip işlenmediğini, verilerin işleme amacını, verilerin kategorisini ve verilerin iletiildiği alıcı veya alıcı gruplarını öğrenebilir; işlenen verilerin ve bu verilerin kaynağı ilgili mevcut bilgilerin kurum tarafından anlaşılır bir şekilde kendisine iletilmesini talep edebilir; özellikle yanlış veya eksik bilgilerden ötürü verilerinin düzeltilmesini, silinmesini veya bloke edilmesini ve bu durumun daha önce verilerin iletilmiş olduğu üçüncü taraflara da bildirilmesini isteyebilir.

Muafiyetler ve Kısıtlamalar: Direktifle getirilen bazı hak ve yükümlülükler, ulusal güvenlik; savunma; kamu güvenliği; suçların veya düzenlenmiş mesleklerle ilgili etik ihlallerinin önlenmesi, soruşturulması, tespiti ve kovuşturulması; önemli iktisadi veya mali devlet çıkarları; veri konusu kişinin veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlandırılabilir.

Kişinin İtiraz Hakkı: Kişiler, kendi öznel durumuna ilişkin meşru temellere dayanarak verilerinin işlenmesine (özellikle kamu çıkarı amacıyla yapılan veri işleme eylemleri) itiraz etme hakkına sahiptir.

Bildirim: Kişisel verileri tutan kurum veya kuruluşlar, Denetim Kurumuna, tutukları verilerle ilgili bildirimde bulunur; söz konusu bildirimde veri işleme eyleminin amacı, verilerin tanımı, verilerin paylaşımına açılabilceği alıcılar veya üçüncü ülkeler belirtilir. Kişisel verileri tutan kurum veya kuruluşlar, veri koruma konusundaki hükümlerin kurum içi uygulamasını gözetken ve kurum adına Denetim Kurumuna bildirimde bulunan birisini (kurum çalışanı olsun ya da olmasın) atayabilir.

İtirazlar: Kişiler, kendilerine ait verilerin işlenmesine dair kanunla teminat altına alınan haklarının ihlali durumunda, yargı kurumlarına gitmeden önce, Denetim Kurumuna itirazda bulunabilir.

Sorumluluk: Yasadışı veri işleme eylemlerinden veya ulusal yasalara aykırı bir anlaşmadan zarar gören kişiler, zarara yol açan kurumdan tazminat talep edebilir.

Yaptırımlar: Direktif hükümlerinin ihlali karşısında birtakım yaptırımlar belirlenir.

Üçüncü Ülkelere Kişisel Veri Transferi: Üçüncü ülkelere kişisel verilerin transfer edilmesi, ancak üçüncü ülkede yeterli bir koruma düzeyinin mevcut olması halinde mümkündür. Ancak yeterli bir koruma

düzeyine sahip olmayan üçüncü ülkelere belirli şartlar altında veri transferi mümkündür.

Denetim Kurumu: Direktif hükümlerinin uygulamasını denetlemek üzere tamamen bağımsız çalışan bir veya birden fazla kamu idaresi Denetim Kurumu olarak görevlendirilir. Denetim Kurumu, danışmanlık, soruşturma, görüş bildirme, veri tutan kurum veya kuruluşları uyarma, hukuki işlemlere müdahil olma ve konu ile ilgili ihlalleri doğrudan yargı mercilerinin dikkatine sunma, şikâyetleri değerlendirme hususlarında yetkilidir.

Çalışma Grubu: Her bir Üye Devletin Denetim Kurumu temsilcisi, Topluluk Denetim Kurumu temsilcisi ile Komisyon temsilcisinden teşekkül bağımsız bir çalışma grubu, kişisel verilerin korunmasına ilişkin tavsiyeler verir ve çalışmalar yürütür.

A.1.5) Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması:

“Topluluk” alanı içerisinde yer alan politikaları ve bu politikaları yürütecek kurumları, kurumların birbirleri ile olan ilişkilerini belirleyen **Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 286'ncı maddesinde**, 1 Ocak 1999 yılından itibaren, kişisel verilen işlenmesi ve serbest dolaşımı karşısında bireylerin korunmasına dair Topluluk yasalarının bu Antlaşma veya bu Antlaşma temelinde kurulan tüm kurum ve kuruluşlara uygulanacağı, ayrıca söz konusu yasaların uygulanmasını denetleme ve gerekiyorsa konuyla ilgili başka önlemler alma yetkisi bulunan bağımsız bir denetim kurulunun, AB Bakanlar Konseyi tarafından 1 Ocak tarihi beklenmeden kurulacağı ifade edilmektedir.

Topluluk kurumları ve organları özellikle Avrupa Komisyonu, görevlerini icra ederken çoğu zaman kişisel verilerle uğraşmaktadır. Örneğin, Komisyon ile Üye Devletler arasında ortak tarım politikası, gümrük işlemleri, yapısal fonlar ve diğer Topluluk politikaları kapsamında kişisel veri değişimi gerçekleştirilmektedir.¹³ Kişisel verilerin korunmasına ilişkin tüm düzenlemelerin Topluluk kurum ve kuruluşları üzerinde bağlayıcı olduğunu ifade eden 286'ncı madde ile kurumlar arası veri değişimi karşısında birey hakları korunmak istenmiştir.

A.1.6) 45/2001/EC sayılı Kişisel Verilerin Topluluk Kurumları veya Organları Tarafından İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü:

AET Kurucu Antlaşması'nın 286. maddesine dayanılarak çıkarılan 45/2001/EC sayılı Tüzük ile kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevcut direktiflerin -en önemlisi 95/46/EC sayılı Direktif- Topluluk

kurumları ve organları tarafından uygulanması; söz konusu uygulamayı gözeten bağımsız bir kurumunun kurulması(Avrupa Veri Koruma Kurumu); kişisel verilere sahip her bir Topluluk kurumu veya organında, kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin kurum içi işleyişini denetleyen bir veri koruma memurunun görevlendirilmesi öngörülmektedir.

A.2) ADALET ve İÇİŞLERİNDE İŞBİRLİĞİ ALANINDA KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Maastricht Anlaşması olarak da bilinen AB Kurucu Antlaşması(1993) ile ihdas edilen "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği" alanı ile Üye Devletlerin polis, gümrük ve diğer kolluk birimleri ile yargı idarelerini bir araya getirmek suretiyle göç, iltica, terörizm, gümrük işbirliği, polis işbirliği, yargı işbirliği, organize suçlar, suçun önlenmesi, verilerin korunması konularında karşılıklı yardım, ortak eylem ve işbirliğinin tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu alanlarda işbirliğini geliştirmek adına, Üye Devletlerin ilgili kurumları(polis teşkilatı, gümrük idaresi ve diğer kolluk birimleri ile yargı idareleri) arasında kişisel verilerin değişimi de gerçekleştirilmektedir.

Diğer taraftan, önceki bölümlerde açıklanan 95/46/EC sayılı Direktifte, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında yürütülen veri toplama, kaydetme, işleme, analiz etme ve paylaşma eylemlerinin Direktif kapsamına girmediği belirtilmekte; dolayısıyla polis, gümrük ve diğer kolluk birimleri tarafından toplanan veya bir işleme tabi tutulan kişisel verilerin korunmasına ilişkin standartların Üye Devletlerce belirlenmesi öngörülmektedir.

Bir taraftan polis, gümrük ve diğer kolluk birimleri tarafından tutulan kişisel verilerin korunmasına ilişkin Topluluk düzeyinde herhangi bir düzenlemenin yapılmamış olması, diğer taraftan Üye Devletlerin ilgili idareleri arasında kişisel verilerin paylaşılması, birey haklarının korunması hususunu sıklıkla gündeme getirmekte ve bu sıkıntıyı giderecek çözüm önerileri tartışılmaktadır.

Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında doğrudan kişisel verilerin korunmasına yönelik bir düzenleme bulunmamakla birlikte, AB Kurucu Antlaşması ve bazı sözleşmelerde(konvansiyonlarda) kişisel verilerin korunmasına ilişkin önlemlere yer verilmektedir. Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin polis tarafından tutulan verilerin kullanımına ilişkin çıkarmış olduğu bir tavsiye kararı mevcuttur.

A.2.1) R(87) 15 sayılı Polis Teşkilatında Tutulan Kişisel Verilerin Kullanımına İlişkin Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı¹⁴:

108 sayılı Sözleşme'de kişisel verilerin korunmasına ilişkin temel ilkelerin, devlet güvenliği, kamu güvenliği, devletin mali çıkarları veya suçları önleme; veri konusu kişileri veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla kısıtlanabileceği belirtilirken; kısıtlamanın demokratik bir toplum içerisinde zorunlu bir önlem olması ve yasa ile getirilmesi koşulu aranmaktadır. Kişisel verilerin kolluk birimlerince kullanılması açısından bir örnek teşkil etmesi ve adli kolluk görev ve yetkisine sahip olmasından ötürü Müsteşarlığımızı da ilgilendirmesi nedeniyle, belirlenen ilkelerin açıklanması uygundur.

Tavsiye Kararının kapsamına, polis(kolluk) amaçlı toplanan, saklanan, kullanılan ve iletilen kişisel veriler girmektedir.

Denetim ve Bildirim İlkesi: Karar ile tanımlanan ilkelerin uygulanmasını gözeten, polis idaresi dışında bağımsız bir denetim kurumunun kurulması gerektiği ve kişisel verileri toplamakla sorumlu idarenin uygulamada karşılaştığı sorunlarla ilgili söz konusu denetim kurumuna danışabileceği ifade edilmektedir. Sürekli olarak tutulan dosyalar, her bir dosyanın yapısı, verileri işlemekle sorumlu idare, verilerin işleme amaçları, dosya içeriği verilerin türü ve verilerin kimlere iletildiği bilgisi ile birlikte denetim kuruluna bildirilir. Özel bir soruşturma kapsamında hazırlanan geçici dosyalar da dosya içeriği verilerin yapısı dikkate alınarak denetim kuruluna bildirilir.

Verilerin Toplanması İlkesi: Kişisel veriler, gerçek bir tehlikenin önlenmesi veya belirli bir suçun önlenmesi amacıyla hizmet eder ölçüde toplanır; bu kurala ancak ulusal yasayla istisna getirilebilir. Bir şahsa ait verilerin şahsın bilgisi dışında toplanması ve depolanması halinde verinin tutulma amacı ortadan kalkar kalkmaz ve mümkünse, kişiye bilgilerinin tutulduğu yönünde bildirimde bulunulur. Teknik takip veya diğer otomatik araçlarla verilerin toplanmasına ancak belirli şartlarda izin verilir. Kişilerin belirli bir etnik kökene, belirli bir dini inanca, cinsel davranışa veya siyasi bir görüşe sahip olup olmadığına veya yasa ile yasaklanmış belirli hareketler veya kuruluşlar içerisinde yer alıp almadığına dair verilerin toplanması yasaktır. Bu tür veriler ancak özel bir soruşturma kapsamında ve gerçekten ihtiyaç duyulması halinde toplanabilir.

Verilerin Depolanması İlkesi: Kişisel verilerin kontrol amaçlı depolanmasının, mümkün olduğu sürece eksiksiz ve polis görevlilerinin ulusal yasadan doğan görevlerini veya uluslararası yasalardan doğan yükümlülüklerini icra etmelerine yetecek kadar olması gerektiği ifade edilmektedir. Mümkün olduğu sürece

farklı veri grupları kesinlik veya güvenilirlik derecelerine göre sınıflandırılır; özellikle gerçeklere dayanan veriler ile fikirlere veya kişisel değerlendirmelere dayanan veriler ayırt edilir. İdari amaçlarla toplanan ve sürekli olarak depolanan veriler ayrı bir dosyada tutulur ancak, idari veriler polis amaçlı verilere ilişkin kurallara tabi tutulmaz.

Verilerin Polis Tarafından Kullanılması İlkesi: Polis amaçlı toplanan ve depolanan kişisel veriler ancak bu amaçlarla kullanılabilir.

Verilerin İletilmesi İlkesi: Verilerin polis birimleri arasında paylaşılması meşru çıkarlar söz konusu ise mümkündür.

Veriler, diğer kamu idareleri ile ancak yasa ile getirilen açık bir yükümlülüğe veya yetkiye veya denetim kurumunun verdiği yetkiye dayanılarak veya alıcı tarafın yasal görevlerini icra etmek için bu verilere gerçekten ihtiyaç duyması nedeniyle paylaşılabilir. Diğer taraftan, verilerin paylaşılması veri konusu kişinin çıkarınaysa ve kişinin rızası varsa veya böyle bir rızanın varlığının kabul edilmesini gerektiren belirli şartlar mevcutsa veya verilerin paylaşılması ciddi ve derhal gerçekleşebilecek bir tehlikeyi önlemek için gerekliyse, polis verileri diğer kamu kurumlarına iletilebilir.

Polis verilerinin özel kurumlarla paylaşılma şartları, kamu kurumları ile paylaşma şartlarıyla benzerdir.

Polis verileri ancak yabancı polis idareleriyle paylaşılabilir. Polis verilerinin diğer yabancı idarelerle paylaşılabilmesi için ulusal veya uluslararası hukuktan kaynaklanan kesin bir hüküm bulunmalıdır. Böyle bir hükmün olmadığı durumlarda, ciddi ve derhal gerçekleşebilecek bir tehlikenin engellenmesi veya ciddi bir suçun önlenmesi için veri paylaşımına izin verilebilir.

Ayrıca, iletilen verilerin kalitesinin mümkün olduğunca kontrol edilmesi; iletilen verilerde mümkün olduğu sürece mahkeme kararlarının veya soruşturmaya yer olmadığına dair kararların belirtilmesi; fikirlere ve kişisel değerlendirmelere dayanan verilerin iletilmeden önce kontrol edilmesi ve doğruluk veya güvenilirlik derecesinin bildirilmesi; doğru veya güncel olmayan verilerin iletilmemesi şeklinde koşullar öngörülmektedir.

Farklı amaçlarla tutulan dosyalar arasında bağlantı kurulabilmesi için yürütülmekte olan bir soruşturmaya istinaden denetim kurumundan bir yetki alınması veya yasadan kaynaklanan bir yetkinin olması gerekmektedir. Bir dosyaya doğrudan erişim yetkisi ancak ulusal yasalarla verilebilir.

Tanıtım, Polis Tarafından Tutulan Dosyalara Erişim, Düzeltme ve İtiraz Hakkı: Denetim kurumu, polis tarafından tutulan kişisel veriler ve kişilerin hakları yönünde halkı bilgilendirir. Kişilerin, ulusal yasalardaki düzenlemelere uygun olarak, makul aralıklarla ve bir masrafa katlanmadan polisteki dosyasına erişim ve ayrıca dosyada tutulan verilerini düzeltme hakkı vardır. Erişim sonucunda verilerin eksik, ilgisiz veya aşırı olduğunun anlaşılması halinde veriler silinir veya düzeltilir veya dosyaya bir düzeltme ifadesi eklenir. Kişilerin dosyalarına erişim ve düzeltme ve sildirme hakkı, polisin yasal görevlerini yerine getirebilmesi veya veri konusu kişilerin veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması için sınırlandırılabilir. Bu sınırlamaların şartları yasa ile belirlenebilir. Bu tarz bir sınırlama, yazılı olarak ve mümkünse nedenleri ile birlikte kişiye bildirilir. Kişiler, böyle bir engelleme karşısında denetim kurumuna veya bağımsız başka bir idareye itirazda bulunabilir.

Verilerin Saklanma Süresi ve Güncelliği: Saklanma amaçları açısından önemi kalmayan veriler silinir. Veriler silinirken yürütülen soruşturmanın sonucu, yargı mercilerinin kesinleşmiş kararları (beraat), cezanın çekilmiş olması, rehabilitasyon, af, veri konusu kişinin yaşı gibi unsurlar dikkate alınır. Verilerin saklanma süreleri ve verilerin kalitesine ilişkin düzenli kontroller, denetim kurumu ile yapılan bir anlaşmaya veya ulusal yasalara göre tespit edilir.

Verilerin Güvenliği İlkesi: Verilerden sorumlu kurum veya kuruluş, verilerin fiziksel güvenliğini sağlar, verilere yetkisiz erişimi veya verilerin yetkisiz paylaşımını veya değiştirilmesini engeller.

A.2.2. Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması:

Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanını düzenleyen **Avrupa Birliği Antlaşması'nın VI. Cezai İşlerde Polis ve Adli İşbirliği başlığı altında yer alan 30'uncu maddesinde** kolluk hizmetleri yürüten kurumların şüpheli finansal işlemlerle ilgili raporlara istinaden tuttukları veriler de dâhil olmak üzere, ilgili verilerin toplanması, kaydedilmesi, işlenmesi, analizi ve değişimi işlemlerinin kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümlere uygun olması gerektiği ifade edilmektedir.

A.2.3. Sözleşmeler (Konvansiyonlar):

Topluluk düzeyinde kullanılan "ortak bilgi sistemlerini" kuran sözleşmelerde verilerin korunmasına ilişkin hükümler öngörülmektedir; Schengen Anlaşması Uygulama Sözleşmesi, Europol Sözleşmesi ve Europol Tarafından Üçüncü Devletlere ve Birimlere Kişisel Veri İletimini Düzenleyen Kurallar, Eurojust'ın Kurulması Kararı ve Eurojust'taki Verilerin İşlenmesini ve Korunmasını Düzenleyen Kurallar,

Bilgi Teknolojilerinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşme, AB Üye Devletleri Arasında Cezai Konularda Karşılıklı Yardım Sözleşmesi.

A.2.4) Diğer:

4 Kasım 2004 tarihinde Avrupa Konseyi(Zirve) adalet, güvenlik ve özgürlük alanını güçlendirmek amacıyla Hague Programını düzenlemiştir. Programda emre amadeliği ilkesi(principle of availability) denilen bir hükme yer verilmiş ve anılan ilkenin hayata geçirilebilmesi için Avrupa Komisyonu'ndan 2005 yılı sonuna kadar bir öneri sunması, önerinin aynı zamanda kişisel verilerin korunması hususunu da kapsamı istenmiştir. Söz konusu ilke, bir Üye Devletin herhangi bir kolluk biriminde mevcut olan bilgiye, diğer Üye Devletlerdeki benzeri kolluk birimlerinin erişebilmesini öngörmektedir. Emre amadeliği ilkesinin uygulanmasıyla birlikte Üye Devletler arasındaki bilgi değişimi kalitesinin ve yoğunluğunun oldukça değişmesi ve bu durumun kişisel verileri ve birey haklarını etkilemesi beklenmektedir. Bununla birlikte Komisyon'dan hem Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında yürütülen faaliyetleri engellemeyen hem de kişi hak ve özgürlüklerini gözetilen bir öneri hazırlanması istenmiş ve Komisyon kendisine verilen görevi yerine getirmiştir. Avrupa Konseyi'nin ilgili sözleşmeleri ve ilgili AB Direktifleri ile belirlenen temel ilkeler dikkate alınarak hazırlanan öneride, kişisel verileri işleme meşruiyeti, emre amadeliği ilkesini gözetilen işleme yöntemleri, veri konusu kişilerin hakları, verilerin güvenliği ve gizliliği, yargıya başvurma hakkı, sorumluluklar, yaptırımlar, denetim kurumları ve bir çalışma grubunun ihdası, üçüncü ülkelere veya kuruluşlara verilerin iletilmesi koşulları yer almaktadır.¹⁵ Ancak, Avrupa Veri Koruma Kurumu hazırlanan öneriyi birey hakları bağlamında değerlendirmiş ve tespit ettiği eksiklikleri yayımladığı görüşlerde bildirmiştir. Öneri üzerinde çalışmalar hala devam etmektedir; AB Bakanlar Konseyi tarafından uygun görüldüğü vakit bir çerçeve karar olarak yürürlüğe girecek ve üçüncü sütunda verilerin korunmasına ilişkin boşluğu doldurmuş olacaktır.

B. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VERİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN UYGULAMALAR

Önceki bölümlerde kişisel verilerin korunmasına ilişkin AB müktesebatı anlatılırken birinci sütun(Topluluk alanı) ve üçüncü sütun(Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanı) şeklinde bir ayrıma gidilmiş ve üçüncü sütunda verilerin korunmasına yönelik tek bir hukuki düzenlemenin olmadığı ifade edilmişti. Yasama bağlamında birbirinden farklılaşan iki sütun içerisinde yine her iki sütuna özgü farklı kurumlar mevcuttur ve söz konusu kurumlar hangi sütun kapsamına giriyorsa, o sütun için geçerli olan mevzuat hükümlerine tabi olmaktadır. Nitekim Topluluk alanına giren kurumlar

95/46/EC ve 45/2001/EC sayılı Direktif hükümlerine tabii iken, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanına giren kurumlar kendi mevzuatlarında belirlenen(Europol Sözleşmesi, Eurojust Kuruluş Kararı vs.) kurallara tabii bulunmaktadır.¹⁶

Topluluk Alanına Giren Kurumlar:

Avrupa Veri Koruma Kurumu(European Data Protection Supervisory), 45/2001/EC sayılı Kişisel Verilerin Topluluk Kurumları veya Organları Tarafından İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımı Karşısında Bireylerin Korunmasına Dair Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü'ne dayanılarak kurulmuştur.¹⁷

Kurumun genel görevi, kısmen veya tamamen Topluluk alanında faaliyet gösteren Topluluk kurumlarının kişisel verileri işlerken veya yeni politikalar üretirken bireylerin haklarına saygı duymasını temin etmektir; görev ve yetkileri daha geniş olarak aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

Denetim: Belirli riskler içeren veri işleme eylemlerinin ön inceleme yapma; Topluluk kurumları tarafından verilerinin işlendiğini düşünen AB personelinin ve diğer kişilerin şikâyetlerini değerlendirmek ve soruşturmak; kendi inisiyatifli ile soruşturma ve incelemeler yürütmek; veri koruma memurlarının toplantılarına katılmak; verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın uygulanmasını gözetmek; diğer kurumların yanında Eurodac'ı¹⁸ denetlemek.

Danışma: Gerek Topluluk alanı gerekse Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında faaliyet gösteren AB kurum ve organlarına verilerin korunmasına yönelik tavsiyelerde bulunmak; yeni düzenlemeler önermek; yeni teknolojileri takip etmek; önerilen düzenlemeleri verilerin korunması açısından incelemek; görüşler, yorumlar yayımlamak ve davalara müdahil olmak.

İşbirliği: Diğer veri koruma kurumları ile işbirliği yapmak; 95/46/EC sayılı Direktifin hükümlerini yorumlamak; anılan Direktifin 29. maddesine istinaden kurulan Çalışma Grubunun toplantılarına katılmak; üçüncü sütundaki veri sistemlerinden sorumlu Ortak Denetim İdaresi(Joint Supervisory Authority) toplantılarına katılmak; Eurodac işbirliği toplantıları düzenlemek; uluslararası konferanslar düzenlemek; ulusal yasalarda belirtilen veri koruma hükümlerine bağlı olmayan uluslararası kurumların karşı karşıya olduğu yasal boşluğu gidermek amacıyla çalıştaylar düzenlemek.

Eurodac ve uygulamaya geçilmesi planlanan **Vize Bilgi Sistemi**, Topluluk alanına girmektedir. Merkezi ve ulusal birimlerden oluşan Eurodac'ın merkezi biriminin denetim yetkisi Avrupa Veri Koruma

Kurumuna aitken, ulusal birimlerin denetiminden Üye Devletler sorumludur.

45/2001/EC sayılı Direktif'te belirtildiği üzere Topluluk alanına giren her kurumda, veri koruma görevlisi bulunmaktadır. Bu kişilerin görevleri,

- Kurumun ve kişilerin, kişisel verilerin korunmasına ilişkin hak ve yükümlülüklerinden haberdar olmalarını sağlamak,
- Avrupa Veri Koruma Kurumu'ndan veya denk kurumlardan gelen taleplere cevap vermek,
- Verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın kurum içi uygulamalarını temin etmek,
- Kurum tarafından yürütülen veri işleme eylemlerinin kaydını tutmak,
- Belirli riskler içeren veri işleme eylemleri hakkında Avrupa Veri Koruma Kurumuna haber vermek,

olarak tespit edilmektedir.

Diğer taraftan, 95/46/EC sayılı Direktif'te öngörülen hükümlere uygun olarak her Üye Devlette bir Denetim Kurumu bulunmaktadır.

Adalet ve İçişlerinde İşbirliği Alanına Giren Kurumlar:

Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında iki tane denetim kurumu bulunmaktadır; biri Europol'ün diğeri ise Eruojust'ın faaliyetleri ile ilgilenen ve Ortak Denetim Birimi(Joint Supervisory Body) olarak adlandırılan bu kuruluşlar, ulusal veri koruma kurumlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi kişisel verilerin işlenmesine ilişkin hükümler söz konusu kurumlara ait sözleşmelerde yer almaktadır.

İki Alana Birden Giren Kurumlar¹⁹:

Hem Topluluk hem de Adalet ve İçişlerinde İşbirliği kapsamına giren iki bilgi sistemi bulunmaktadır; Schengen Bilgi Sistemi ve Gümrük Bilgi Sistemi. Her iki sistem için Ortak Denetim İdaresi(Joint Supervisory Authority) denilen bir birim bulunmakta ve Avrupa Veri Denetim Kurumu söz konusu idarenin bazı toplantılarına katılım sağlamaktadır.

Schengen Uygulama Sözleşmesi'nin 115'inci maddesine dayanılarak kurulan **Ortak Denetim İdaresi(Joint Supervisory Authority)**, her Schengen ülkesinin ulusal veri koruma kurumundan temsilcilerin katılımıyla oluşmaktadır. Ortak Denetim İdaresi, Schengen Bilgi Sisteminin işletilmesi sırasında ortaya

çıkan uygulama sorunlarını çözmekle birlikte, 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile R(87) 15 sayılı Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı'nın uygulanması hakkında görüşler bildirmekte ve sisteme girilen kişisel verilerin meşruiyetini ve güvenliğini temin etmektedir.

Bilgi Teknolojilerinin Gümrük Amaçlı Kullanılmasına İlişkin Sözleşme'de, gümrük idareleri arasında işbirliğini güçlendirmek amacıyla gümrük idarelerinin kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili kişisel ve diğer verileri 108 sayılı Sözleşme hükümlerini de gözetmek kaydıyla değiştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sözleşmenin 18'inci maddesine dayanılarak kurulan **Ortak Denetim İdaresi(Joint Supervisory Authority)**, her Üye Devletin ulusal veri koruma kurumundan temsilcilerin katılımıyla oluşmaktadır. Ortak Denetim İdaresi, Gümrük Bilgi Sisteminin işletilmesi sırasında ortaya çıkan uygulama sorunlarını çözerken 108 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile R(87) 15 sayılı Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararları göre hareket etmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ülkemizde kişisel verilerin işlenmesi karşısında bireylerin korunmasına yönelik hükümler, TC Anayasası, Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Vergi Usul Kanunu, Adli Sicil Kanunu, Türkiye İstatistik Kanunu, Nüfus Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu gibi farklı kanunlarda düzenlenmiştir ancak, doğrudan kişisel verilerin korunmasına yönelik bir yasa yapılmamıştır²⁰. 108 sayılı Kişisel Nitelikteki Verilerin Otomatik İşleme Tâbi Tutulması Karşısında Şahısların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi imzalanmış ancak henüz onaylanmamıştır. Bu konuda yaşanan sıkıntıların önüne geçmek için Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Kişisel Verilerin Korunması Kanun Tasarısı 2005 yılında Başbakanlığa sevk edilmiştir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından her türlü yoldan işlenen kişisel nitelikteki verileri koruma altına almayı hedefleyen tasarının 2008 yılında kanunlaşması beklenmektedir. Söz konusu tasarı hazırlanırken Avrupa Birliği'nin bu konudaki politikaları ve mevzuatı özellikle 95/46/EC sayılı Direktif faydalanılan bir kaynak olmuştur²¹.

Tasarıda, kişisel verilerin işlenmesine yönelik temel ilkeler, kişisel verilerin hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun şekilde toplanması ve işlenmesi, verilerin toplanma amaçlarının belirli, açık ve meşru olması, verilerin amacına uygun, yeterli ve orantılı şekilde işlenmesi, doğru, güncel olması ve belirli sürelerle saklanması olarak belirlenmektedir. Ayrıca, veri işleme eylemlerinin hukuka uygunluğu, verilerin üçüncü ülkelere aktarılması ve kanun hükümlerinden muaf olma koşulları da tanımlanmaktadır.

Tasarı, yalnızca kişisel veriler içeren sistemlere

sahip kişi ve kuruluşların hak ve yükümlülüklerini tanımlamamakta, bireylerin temel hak ve hürriyetlerinden hareketle kişilere de önemli haklar sağlamaktadır. Nitekim yasanın uygulanmasını gözetken ve bu amaçla kişilerden gelen şikâyetleri değerlendirme, inceleme yapma, idari yaptırımlar uygulama gibi yetkilerle donatılmış idari ve mali özerkliğe sahip bir kurumun ihdas edilmesi öngörülmektedir. Diğer taraftan, tasarının kanunlaşmasıyla birlikte kişisel veri tutan her kurumun verilerle ilgili faaliyetlerini çıkaracakları tebliğlerle tespit etmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği uygulamalarında, kişisel veri içeren sistemlere sahip kurum ve kuruluşlarda, veri koruma mevzuatının kurum içi uygulamalarını denetleyen bir veri koruma görevlisi tespit edilirken, tasarı ile bu denetimi bağımsız kuruluşların yerine getirmesi öngörülmektedir. Diğer taraftan, kişisel verilerin korunmasıyla doğrudan ilgilenmek üzere kurum içi görevlendirmelerin gündeme gelmesi mümkündür.

Tasarının hayata geçirilmesi ile birlikte özel sektörde ve kamu sektöründe hizmet veren kurum ve kuruluşların daha şeffaf bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri temin edilecektir.

Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere yabancı ülkeler ile veya uluslararası kurum ve kuruluşlarla kişisel nitelikli verilerin paylaşılabilmesi için Kişisel Verilerin Korunması Kanun Taslağı'nın bir an önce yasallaşması ve etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Türkiye'de uygulamaya geçirilmeye çalışılan verilerin korunmasına yönelik mevzuatın kişiler ve kurumlar tarafından tam olarak anlaşılabilmesi için belirli bir süre gerekmektedir. Diğer taraftan kişi hak ve hürriyetleri bağlamında hassas bir niteliği olan bu konu, pek çok kurum ve kuruluşun mevcut uygulamalarını gözden geçirmesine ve daha temkinli hareket etmesine yol açacaktır. Tahmin edilebileceği gibi kişisel verilerin korunması hukuku Müsteşarlığımızı yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle, bahsi geçen tasarı ile birlikte kişisel verilerin korunmasında daha uzun bir geçmişe sahip Avrupa Birliği ülkelerinin deneyimleri göz önünde bulundurularak, öncelikle Müsteşarlık bünyesindeki bu tür verileri kullanan sistemler tespit edilmeli; uygulamaya konacak tasarı ve tasarıya bağlı yeni düzenlemeler ile uyumluluğu belirlenmeli; gerekiyorsa mevcut uygulamalarda değişiklikler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Nilgün BAŞALP, Kişisel Verilerin Korunması ve Saklanması, Ankara, 2004

Dr. Sanem BAYKAL, AB Hukuku Uzmanlık Programı, Avrupa Topluluğu Hukukunun Kaynakları Ders Notu, Ankara, 2005.

Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN, Sınır Aşan Suçlarla Mücadele Projesi Verilerin Korunması Semineri, Türk Hukukunda Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Sunum Notları, Ankara, 2008

Murat UYGUN, Sınır Aşan Suçlarla Mücadele Projesi Verilerin Korunması Semineri, Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Sunum Notları, Ankara, 2008

Avrupa Konseyi İnternet Sitesi; <http://www.coe.int>

Avrupa Veri Koruma Kurumu İnternet Sitesi; <http://www.edps.europa.eu>

Avrupa Birliği İnternet Sitesi; <http://www.europa.eu>

Avrupa Birliği Mevzuat Sitesi, <http://eur-lex.europa.eu>

1 BAŞALP, Nilgün(2004)

2 BAYKAL Sanem(2005)

3 Uluslararası bir örgüt olan Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi ile karıştırılmamalıdır. 1949 yılında Londra Anlaşması ile kurulan Avrupa Konseyi, Türkiye Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu 47 üye devletten oluşur. Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ve kişilerin korunmasına dair diğer metinlere uygun olarak tüm Avrupa'da ortak ve demokratik ilkeler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

4 Kişisel verilerin işlenmesi bağlamında bireylerin korunmasına ilişkin OECD, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AB tarafından çıkarılmış birtakım düzenlemeler mevcut olmakla birlikte burada yalnızca Avrupa Konseyi ve AB düzenlemeleri ele alınmaktadır.

5 Avrupa Konseyi'nin konu ile ilgili düzenlemelerinden 108 sayılı Sözleşme bu başlık altında ele alınmışken, R(87) 15 sayılı Tavsiye Kararı ise A.2 Adalet ve İçişlerinde İşbirliği başlığı altında ele alınmıştır. Aslında, Avrupa Konseyi düzenlemeleri hem Topluluk alanı hem de Adalet ve İçişlerinde İşbirliği alanında yapılan düzenlemelerde temel kaynak olarak kullanılmıştır. Makalede böyle bir gruplandırmaya gidilmiş olmasının konuyu daha anlaşılır kılma çabasından öte bir anlamı yoktur.

6 <http://www.coe.int>

7 Ortak bir hukuk düzeni yaratmayı amaçlayan Tüzükler, üye devletlerde bütün unsurlarıyla, değiştirilmeksizin, doğrudan yürürlüğe girer. Doğrudan uygulanma özelliği bulunmayan, amaç, ilke ve sonuçları itibarıyla üye devletler üzerinde bağlayıcı etkileri olan direktifler, üye devletlerce çıkarılacak bir düzenleme(kanun, tüzük vs.) vastasıyla ulusal hukuka aktarılır. Örneğin İngiltere, 95/46/EC sayılı Direktifi 1998 tarihinde çıkardıkları bir kanun ile ulusal mevzuatına aktarmıştır.

8 Türkiye Sözleşme'yi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde onaylamıştır. Türkiye, Sözleşme'yi yeniden düzenleyen 11 Numaralı Ek Protokolü 11 Mayıs 1994 tarihinde imzalamış ve 14 Mayıs 1997 tarihinde onaylamıştır.

9 www.coe.int

10 Türkiye, 108 sayılı Sözleşme'yi imzalamış ancak onaylamamıştır.

11 Kişisel Verilerin İşlenmesi: Otomatik araçlarla olsun veya olmasın, kişisel veriler üzerinde gerçekleştirilen, kişisel verilerin toplanması, kaydedilmesi, düzenlenmesi, depolanması, uyarlanması veya değiştirilmesi, düzeltilmesi, başvurulması, kullanılması, iletilerek paylaşımına açılması, dağıtılması veya hazır tutulması, sıraya konması veya kombinasyonu, bloke edilmesi, silinmesi veya yok edilmesi gibi herhangi bir işlem veya işlem grubunu belirtir.

12 BÖLÜM V: Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına İlişkin Hükümler
BÖLÜM VI: Cezai Konularda Adli ve Polis İşbirliği

13 www.edps.europa.eu

14 Avrupa Konseyi tavsiyeleri, Üye Devletler üzerinde bağlayıcı değildir. Bakanlar Komitesi, Üye Devletlere, tavsiye kararlarına istinaden alınan önlemlerin neler olduğunu sormaya yetkilidir.

15 Proposal for a COUNCIL FRAMEWORK DECISION on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial cooperation in criminal matters, Brussels, 4.10.2005, COM(2005) 475 final

16 Avrupa Birliği'nin temel kurulları olarak adlandırılan AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı(ATAD) ile Sayıştay her iki süzünde de kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde görev almaktadır.

17 <http://www.edps.europa.eu>

18 Eurodac, Avrupa Birliği'ne yasadışı bir şekilde göç veya iltica edenlere ait parmak izlerinin tutulduğu bir bilişim teknolojisi sistemidir; ulusal ve yerel birimlerden oluşmaktadır. Sistemin denetimi, ulusal veri koruma idareleri ve Avrupa Veri Koruma Kurumunun işbirliğine dayanmaktadır.

19 www.europa.eu

20 ÖZCAN Mehmet(2008)

21 Tasarı hakkındaki bilgiler için UYGUN Murat(2008)

KÜRESELLEŞME ve TRANSFER FİYATLANDIRMASI

Yusuf Engin ERENKUŞ

Gümrük Uzman Yardımcısı
erenkus@gumruk.gov.tr

Giriş

Uluslararası ilişkilerin ekonomik, siyasi, kültürel, ..vb. dallarda her geçen gün daha girift olması, tarihsel süreç incelenecek olursa, eşyanın tabiatındandır.

Dünyanın bir parçasına yerleşik gruplar arası ilişkiler her zaman artma eğilimindedir. Ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler söz konusu ilişki kurma ve ilişkiyi geliştirme için bir katalizör etkisinden daha fazla değildir.

Tarih içerisinde zaman zaman ortaya çıkan içe kapanma ve otarşik bir ekonomik düzen talebi ancak marjinal gruplar ile geçici kriz dönemlerinin ürünüdür. Dolayısı ile giderek modası geçen 'küreselleşme' deyimi 19. ve 20. yüzyılın değil insanlık tarihinin bir fenomenidir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere 19. yüzyıl ile başlayan makineleşme ile ulaşım ve haberleşme tekniklerinde devrim niteliğinde gelişmeler katalizör etkisini en üst seviyelere çıkarmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran elektronik devrim ise küresel entegrasyonu şu an içinde bulunduğumuz akla zarar noktalara getirmiştir.

Yaşadığımız süreç eşyanın tabiatının gereğidir. Küresel entegrasyon, arızı duraksamalar hariç, bundan sonra da bundan önce olduğu gibi her geçen gün daha da artacaktır.

Küresel entegrasyonun daha önce de belirttiğimiz gibi insan doğasının tabiatında olması bu sürecin sıkıntısız ve kolay adapte olunur olduğunu göstermez.

Bilakis değişim her zaman, özellikle ilk anda, az veya çok direnişle karşılaşır. Ancak insanlar için değişen şartlara uyum sağlamak nispeten daha kolaydır. Toplumun değişen durumlara verdikleri tepkiler ve inovasyon yetenekleri şaşırtıcı derecede başarılıdır. İnovasyon yeteneği, tahmin

edilebileceği üzere, düşük düzeyde olanlar genellikle kamu otoritesidir.

Dünyanın hemen tüm kamu otoriteleri, kuruluş yapıları ve üzerine inşa edildikleri mevzuat hükümleri icabı, değişen şartlara reaksiyon verme konusunda insiyatif sahibi değildir.

Burada ülkemizin kamu otoritesinin eleştirildiği düşünülmemelidir. Dünyanın hemen tüm kamu otoriteleri, kuruluş yapıları ve üzerine inşa edildikleri mevzuat hükümleri icabı, değişen şartlara reaksiyon verme konusunda insiyatif sahibi değildir. Her kamu otoritesi ve onun cevaz verdiği mevzuat, en iyi ihtimalle, değişen şartların kamu otoritesi altında yaşayan uyruklara maddi, manevi zarar vermesi ve bu uyrukların ve/veya dış etmenlerin açık/gizli zorlaması ile bir değişim sürecinin gerektiği hususunda ancak ikaz edilmiş olur.

Sonuç olarak kamu otoritesi reaksiyoner bir yapı arz etmemektedir.

Muhtemelen tam şu anda aklınızdan geçen, 'Bütün bunların Transfer Fiyatlaması hususu ile ne alakası var?' sorusunun cevabı da tam bu noktada durmaktadır.

Transfer Fiyatlandırması ve Gümrük Kıymeti

Transfer fiyatlandırması, aralarında ilişki bulunan şirketler arasında mal ve hizmet alım satımları ile finansal işlemlerde uygulanan fiyat olarak tanımlanabilir.

Transfer Fiyatlandırması; ekonomik kuruluşların merkezlerinin, ekonomik kuruluşların sahipleri ve bu ekonomik kuruluşların eşya ve/veya hizmet ürettiği ülkeler ile aynı yerde bulunmasının

artık nerede ise istisnai bir durum olduğu ve bu sürecin giderek daha da artacağına açık olduğu günümüzde potansiyel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Bilindiği üzere 4458 sayılı Gümrük Kanununun Gümrük Kıymetini belirleyen 24. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendi "Alıcı ve satıcı arasında bir ilişki bulunmamalı; ilişkinin varlığı durumunda ise, satış bedeli bu maddenin 2 nci fıkrası hükümlerine göre gümrük kıymeti olarak kabul edilebilir nitelikte olmalıdır." hükmünü amirdir.

Aynı maddenin 2. fıkrasının (a) bendi ise "... alıcı ile satıcı arasında bir ilişkinin varlığı, satış bedelinin reddedilmesi için tek başına yeterli bir neden oluşturmaz. Böyle durumlarda, satışa ilişkin koşullar incelenerek, bu ilişkinin fiyatı etkilemediği belirlenirse, satış bedeli kabul edilir." hükmünü amirdir.

Bahsi geçen kanunun 25. maddesi ise alıcı ile satıcı arasında bir ilişki bulunması hali de dahil olmak üzere 24. madde hükümlerince belirlenemeyen gümrük kıymetinin ne usulde belirleneceğini düzenler.

Transfer Fiyatlamasının gümrük kıymeti açısından kabul edilebilir bir yanı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, dış ticaret mevzuatını düzenleyen yönetmelik, tebliğ, tasarruflu yazı ve diğer mevzuatımızın bağlı olduğu 4458 sayılı yasamız herhangi bir dış ticaret işleminde alıcı, satıcı ilişkisi içinde bulunanların, mevzuat hükümlerinde belirlenen şartlar altında, dış ticaret işlemine konu eşyanın fiyatını uluslararası piyasa koşullarından farklı bir miktar olarak belirlemesini yasaklamıştır.

Nitekim 4458 sayılı kanunun 'Vergi Kaybına Neden Olan İşlemlere Uygulanacak Cezalar' bölümü altında yer alan 234. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi "Kıymeti üzerinden gümrük vergisine tabi eşyanın beyan edilen kıymeti, muayene ve denetleme sonucunda bu Kanunun 23 ila 31 inci maddelerinde yer alan hükümler çerçevesinde belirlenen kıymete göre noksan bulunduğu takdirde, bu noksanlığa ait gümrük vergisinden başka bu vergi farkının üç katı para cezası alınır." hükmünü amirdir.

Yukarıda da görülebileceği üzere Transfer

Fiyatlamasının gümrük kıymeti açısından kabul edilebilir bir yanı bulunmamaktadır. (t) ülkesinde kurulu QWE şirketinin (k) ülkesinde satın aldığı veya kurduğu ASD şirketinden aldığı eşyanın fiyatının uluslararası piyasa fiyatından daha düşük olması, satış fiyatı gerçekten uluslararası piyasa fiyatından düşük olsa bile, bu mevzuat hükmünce mümkün değildir.

Transfer Fiyatlandırması, olağan piyasa fiyatından farklı bir fiyat uygulaması olması veçhi ile bir tür örtülü kazançtır.

Transfer Fiyatlandırması ve Kamu Maliyesi

Görev kapsamı ulusal nitelik arz eden ve konuya daha ziyade ülke içinde yaratılan katma değer vergilendirmesi gözü ile bakan Maliye Bakanlığının Transfer Fiyatlandırmasına yaklaşımı ise doğal olarak daha farklıdır.

Transfer Fiyatlandırması, olağan piyasa fiyatından farklı bir fiyat uygulaması olması veçhi ile bir tür örtülü kazançtır.

En basit şekli ile anlatacak olursak, babanızın size Ankara'nın Bahçeli Mahallesinde bulunan 4+1, 120 m², bakımlı evini ayda 400 YTL kira karşılığı kiralaması babanızın gelirinden sizin gelirinize bir transferdir. Babanız aylık yaklaşık 1000 YTL kira gelirinden fedakarlık ederken siz başkalarına nazaran aynı hizmeti ayda 1000 YTL daha düşük bir bedelle elde etmektesiniz.

Başka bir örnek verecek olursak, mobilya satıcısı olan dayınız herkese düğün seti adı altında oturma odası, yatak odası, yemek odası takımını 8.000 YTL'ye satıyor; Peşin ödeme, kampanya indirim gibi adlarla en fazla 500 YTL iskonto yapıyor diyelim. Dayınız siz evlenirken aynı seti size 10 ay ayda 350 YTL taksitle 3.500 YTL'ye satıyorsa bu dayınızın gelirinden size yaklaşık 5.000 YTL transfer edilmiş demektir.

(Tahmin edilebileceği üzere bu satırların yazarının ne böyle bir babası ne de böyle bir dayısı vardır.)

Konu ile ilgili Maliye Bakanlığı düzenlemeleri bulunmaktadır.

Mülga 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 'Örtülü Kazanç'ı düzenleyen 17. maddesi,

“1. Şirket kendi ortakları, ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek ve tüzel kişiler, idaresi, murakabesi veya sermayesi bakımlarından vasıtalı vasıtasız olarak bağlı bulunduğu veya nüfuzu altında bulundurduğu gerçek ve tüzel kişiler ile olan münasebetlerinde emsaline göre göze çaracak derecede yüksek veya düşük fiyat veya bedeller üzerinden yahut bedelsiz olarak alım, satım, imalat, inşaat muamelelerinde ve hizmet ilişkilerinde bulunursa;

2. Şirket, 1 numaralı fıkrada yazılı kimselerle olan münasebetlerinde emsaline göre göze çaracak derecede yüksek veya düşük bedeller üzerinden kiralama veya kiraya verme muamelelerinde bulunursa;

3. Şirket, 1 numaralı fıkrada yazılı kimselerle olan münasebetlerinde emsaline göre göze çaracak derecede yüksek veya düşük faiz ve komisyonlarla ödünç para alır veya verir;

4. Şirket, ortaklarından veya bunların eşleri ile usul ve fûrûndan ve 3'üncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhri hısımlarından şirketin idare meclisi başkan veya üyesi, müdürü veya yüksek memuru durumunda bulunanlara emsaline göre göze çaracak derecede yüksek aylık, ikramiye, ücret verir veya benzeri ödemelerde bulunursa; kazanç tamamen veya kısmen örtülü olarak dağıtılmış sayılır” hükmünü amirdir.

Yukarıda metni verilen düzenleme birçok şirketin iştirak ve yatırımlarının bulunması ve bunlar arasında piyasa fiyatından farklı bir fiyat tespitinin çok sık görülen bir durum olması sebebi ile kısa sürede değiştirilmiştir.

Nitekim merî 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 'Transfer Fiyatlaması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımını düzenleyen 13. maddesi,

“(1) Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.

(2) İlişkili kişi; kurumların kendi ortakları, kurumların veya ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi veya kurum ile idaresi, denetimi veya

sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumları ifade eder. Ortakların eşleri, ortakların veya eşlerinin üstsoy ve altsoy ile üçüncü derece dahil yansoy hısımları ve kayın hısımları da ilişkili kişi sayılır. Kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkânı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulunca ilan edilen ülkelerde veya bölgelerde bulunan kişilerle yapılmış tüm işlemler, ilişkili kişilerle yapılmış sayılır.

(3) Emsallere uygunluk ilkesi, ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder. Emsallere uygunluk ilkesi doğrultusunda tespit edilen fiyat veya bedellere ilişkin hesaplamalara ait kayıt, cetvel ve belgelerin ispat edici kâğıtlar olarak saklanması zorunludur.

(4) Kurumlar, ilişkili kişilerle yaptığı işlemlerde uygulayacağı fiyat veya bedelleri, aşağıdaki yöntemlerden işlemin mahiyetine en uygun olanını kullanarak tespit eder:

a) Karşılaştırılabilir fiyat yöntemi: Bir mükellefin uygulayacağı emsallere uygun satış fiyatının, karşılaştırılabilir mal veya hizmet alım ya da satımında bulunan ve aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilerin birbirleriyle yaptıkları işlemlerde uygulayacağı piyasa fiyatı ile karşılaştırılarak tespit edilmesini ifade eder.

b) Maliyet artı yöntemi: Emsallere uygun fiyatın, ilgili mal veya hizmet maliyetlerinin makul bir brüt kâr oranı kadar artırılması suretiyle hesaplanmasını ifade eder.

c) Yeniden satış fiyatı yöntemi: Emsallere uygun fiyatın, işlem konusu mal veya hizmetlerin aralarında herhangi bir şekilde ilişki bulunmayan gerçek veya tüzel kişilere yeniden satılması halinde uygulanacak fiyattan, makul bir brüt satış kârı düşülerek hesaplanmasını ifade eder.

ç) Emsallere uygun fiyata yukarıdaki yöntemlerden herhangi birisi ile ulaşma olanağı yoksa mükellef, işlemlerin mahiyetine uygun olarak kendi belirleyeceği diğer yöntemleri kullanabilir.

(5) İlişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanacak fiyat veya bedelin tespitine ilişkin yöntemler, mükellefin talebi üzerine Maliye Bakanlığı ile anlaşarak belirlenebilir. Bu şekilde belirlenen yöntem, üç yılı aşmamak üzere anlaşmada tespit edilen süre ve şartlar dahilinde kesinlik taşır.

(6) Tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazanç, Gelir ve Kurumlar Vergisi kanunlarının uygulamasında, bu maddedeki şartların gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar sayılır. Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki, bu düzeltmenin yapılması için örtülü kazanç dağıtan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır.” hükmünü amirdir.

Kısaca;

i) Bir kurum tarafından bir mal veya hizmet alım ya da satımının (alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama, kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler de bu kapsamdadır.) yapılmış olması,

ii) Söz konusu kurumun bu mal veya hizmet alım ya da satımını ilişkili kişilerle yapmış olması,

iii) Bu mal veya hizmet alım ya da satımında “emsallere uygunluk ilkesi”ne aykırı olarak fiyat veya bedel tespiti yapılmış olması,

Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımdır.

Dış ticarete transfer fiyatlandırmasının gümrük kıymetini belirleyen mevzuat hükümlerine aykırı bir durum teşkil edeceği açıktır.

Bu tanım altında ve ulusal nitelik arz etmesi sebebi ile örtülü kazanç ilişkisi içinde olan tüm mükelleflerin aynı kamu maliyesi otoritesine bağlı olması sayesinde bu tür ticari ilişkilerin gereği gibi vergilendirilmeleri, karmaşık bir yapı arz etmekle beraber, imkan dahilindedir.

Dış ticaret mevzuatı açısından, farklı ülkelerde mukim ve farklı tüzel kişiliklere haiz ancak aralarında iştirak ilişkisi bulunan kuruluşların

örtülü kazanç transferi (Transfer Fiyatlaması) yapması durumunda ise durum çok daha farklı olacaktır.

Hangi fiyat aralığında kuruluş merkezinin bulunduğu ülke maliyesi açısından piyasa kıymetinden daha düşük kıymette eşya ithali daha fazla vergi geliri yaratmaya adaydır?

Dış Ticarete Transfer Fiyatlandırması

Dış ticarete transfer fiyatlandırmasının gümrük kıymetini belirleyen mevzuat hükümlerine aykırı bir durum teşkil edeceği açıktır. Ancak burada soracağımız ve yanıtını arayacağımız soru, transfer fiyatlaması yolu ile uluslar arası piyasa fiyatından daha düşük bir bedelle bir ülkeye eşya girişi o ülkenin kamu maliyesi açısından daha avantajlı bir sonuç yaratabilir mi; ve ne zaman yaratır?

Dolayısı ile sorumuz şu olacaktır; bir ülkede yerleşik bir firmanın başka bir ülkede bulunan bir firmayı satın aldığı ve buraya yatırım yaptığını varsayalım. Merkez firma yurt dışındaki iştirakinden, o iştirakin ürettiği bir eşyayı piyasa fiyatından daha düşük bir bedelle almakta. Bu işlem sırasında kamu maliyesi açısından bir yandan gümrük vergisi eksiği oluşmakta ise de bir yandan iştiraktan merkeze kar transferi yapılması nedeniyle gelir/kurumlar vergisine tabi matrahta artış olmaktadır. Hangi fiyat aralığında kuruluş merkezinin bulunduğu ülke maliyesi açısından piyasa kıymetinden daha düşük kıymette eşya ithali daha fazla vergi geliri yaratmaya adaydır?

Modelleme

Modelde kullanılacak veriler;

Gümrük Vergisi = gv
Katma Değer Vergisi = kdv
Diğer Dolaylı Vergiler = ddd
Gelir/Kurumlar Vergisi = gev
Diğer Kamu Yükümlülükleri = dkv → sabit
Mali Değer Transfer Vergisi = mdv
Eşyanın ilişkili kuruluşlar arası fiyatı = P'
Eşyanın uluslar arası piyasa fiyatı = P
Periferiden merkeze aktarılan kaynak = AK
Eşya satışından elde edilen toplam gelir = TG
Eşyanın satıcı açısından toplam maliyeti = TM
Ortalama Maliyet = AC
Kar (Beklenen Kar) = Π

İşlem Avantajı = İA
 Toplam Mali Yükümlülük = TMY
 Vergi Yükü = VY
 Toplam Dolaylı Mali Yükümlülük = TDY
 Karar Fonksiyonu = KF
 Periferi, Merkez ülke Gelir/Kurumlar Vergisi Farkı
 = GeVF

İki Ülke Tek Eşyalı Model

$\underline{t}$: Merkez Ülke (Kuruluş Merkezi)
 $\underline{k}$: Çevre Ülke (İştirak veya Yatırım)

Periferiden Merkeze Kaynak Transferi

A → İştirakten Merkeze Eşya Satışı
 (İştirakten Merkeze Kar Transferi)

Eşya: M
 Fiyat P_m

$$(1) P_m^i < P_m$$

$$(2) P_m^i \cdot Q_m = AK_A$$

$AK_A = A$ durumunda periferiden merkeze aktarılan kaynak.

$$(3) Q_m \cdot P_m = TG_A$$

A durumunda eşya satışından elde edilecek toplam gelir.

$$(4) Q_m \cdot AC_m = TM_A$$

A durumunda eşya satışının toplam maliyeti.

(3) ve (4) bir arada değerlendirilince;

$$(5) TG_A - TM_A = \Pi_{mA}$$

A durumunda m eşyası için elde edilmesi beklenen (normal) kar.

$$(6) P_m \cdot Q_m - P_m^i \cdot Q_m = \text{İşlem Avantajı } (\dot{I}A_A)$$

$\dot{I}A_A$ ile kuruluş merkezi açısından bir değerlendirme yapılmaktadır. (6) 'da verilen değer bir tür alternatif maliyet de oluşturmaktadır. Merkez m eşyasının tedarikinde piyasa koşulları altında $\dot{I}A_A$ kadar maliyet avantajı sağlamaktadır.

Kuruluş merkezi açısından transfer maliyetini modellemek istersek;

$$(7) \dot{I}A_A - TMY_A = VY_A$$

TMY, Toplam Dolaylı Mali Yükümlülük
 VY, Vergi Yükü

$$(8) +AK_A \cdot gv_t$$

Periferiden merkeze aktarılan kaynak bir uluslar arası ticari işlem ile örtülmüştü. Bu işlemin merkez ülke (t) için gerektirdiği gümrük vergisi yükümlülüğü (8) de gösterilmektedir.

$$(9) +AK_A \cdot kdv_t$$

Ticari işlemin gerektirdiği katma değer vergisi yükümlülüğü (9) da gösterilmektedir.

$$(10) +AK_A \cdot ddv_t$$

Çeşitli adlarla ancak nispi olarak alınan tüm diğer dolaylı uluslar arası ticari işlem vergileri.

$$(11) +dkv_t$$

$$(12) +dkv_k$$

(11) ve (12) de (t) ve (k) ülkeleri mevzuatı uyarınca maktu alınan ve sabit gider olarak adlandırılabilinecek tüm diğer kamu yükümlülükleri gösterilmektedir.

$$(13) -(TG_A - TM_A) \cdot gev_k$$

Periferi açısından gelir/kurumlar vergisi yükümlülüğünden kaçınılan miktar.

$$(14) -(TG_A - TM_A) \cdot mdv_k$$

Periferik kuruluşun mali değerleri merkeze, açık ve kayıtlı işlemler yolu ile transfer etmesinin yol açacağı mali değer transferi vergileri.

$$(15) +VY_t \cdot gev_t$$

Merkez ülkeye transfer fiyatlaması yolu ile aktarılan kaynağın merkez kuruluş nezdinde yarattığı vergi matrahı artışı ve matrah şişkinliğinin neden olduğu gelir/kurumlar vergisi yükümlülüğü artışı.

$$(16) \dot{I}A_A - [AK_A \cdot gv_t + AK_A \cdot kdv_t + AK_A \cdot ddv_t + dkv_t] = VY_t \cdot gev_t$$

Merkez kuruluş açısından dünya fiyatlarından daha düşük fiyatla eşya alımı ile ortaya çıkan mali değer aktarımı ile bu değerın uluslar arası ticari işlem yolu ile yapmanın getirdiği mali yükümlülük

arasındaki pozitif fark. Bu pozitif fark merkez ülke vergi mevzuatı uyarınca gelir/kurumlar vergisi yükümlülüğü yaratacaktır.

Bu varsayımlar altında (t) ülkesinde mukim merkez kuruluş açısından bir değerlendirme yapılabilecektir.

Merkez kuruluşun, yaratılan mali katma değeri yatırım/iştirakten açık mali transfer yerine transfer fiyatlaması yolu ile aktarmaya karar vermesi halinde bir maliyet fonksiyonu uyarınca karar verecektir.

^{(8), (9), (10), (11), (12), (13), (14), (15)} verileri ile bir karar fonksiyonu hazırlarsak;

$$^{(17)} KFA = AK_A \cdot gv_t + AK_A \cdot kdv_t + AK_A \cdot ddv_t + dkv_t + dkv_k + VY_t \cdot gev_t - (TG_{Am} - TM_{Am}) \cdot gev_k - (TG_{Am} - TM_{Am}) \cdot mdv_k$$

KFA uyarınca kabul edilebilecek bir güven aralığı kapsamında bir çözüm yapılacaktır.

$$h_0 \rightarrow KFA \leq 0$$

$$h_1 \rightarrow KFA > 0$$

h_0 belirlenen güven aralığında kabul edilirse transfer fiyatlaması yolu ile (k) ülkesinde mukim yatırım/iştirakten yaratılan mali değer aktarımı (t) ülkesinde mukim merkez için avantaj teşkil edecektir.

Modelimizi değerlendirebilmek için sadeleştirecek olursak;

Sabit maliyetleri bir araya toplayalım.

$$^{(18)} dkv_t + dkv_k = c$$

⁽⁵⁾ 'te yer alan kar fonksiyonunu yeniden kullanalım.

$$^{(5)} TG_A - TM_A = \Pi_{mA}$$

⁽⁵⁾ ve ⁽¹⁸⁾ 'i ⁽¹⁷⁾ 'de kullanacak olursak,

$$^{(19)} KFA = AK_A (gv_t + kdv_t + ddv_t) + c - \Pi_{mA} (gev_k + mdv_k) + VY \cdot gev_t$$

(k) ülkesinde mukim yatırım/iştirakten (t) ülkesinde mukim merkeze aktarılan dolayısı ile (k) ülkesinde gelir/kurumlar vergisi yükümlülüğünden kaçınılan ancak (t) ülkesinde gelir/kurumlar vergisi yükümlülüğü altına giren miktarların aynı

olduğunu kabul edecek olursak,

$$^{(20)} \Pi_{mA} = VY_t; \text{ olacaktır.}$$

Dikkat edilmesi gereken; (k) ülkesinde kamu otoritesinin yetki alanından kaçınılan miktarın (t) ülkesinde kamu otoritesi yetkisi altına girdiğidir.

⁽²⁰⁾ 'yi ⁽¹⁹⁾ içinde kullanalım.

$$^{(21)} KFA = AK_A (gv_t + kdv_t + ddv_t) + c - \Pi_{mA} (gev_k + mdv_k) + \Pi_{mA} \cdot gev_t$$

$$^{(22)} KFA = AK_A (gv_t + kdv_t + ddv_t) + c - \Pi_{mA} (gev_k - gev_t) - \Pi_{mA} \cdot mdv_k$$

(t) ülkesi için toplam dolaylı yükümlülükleri bir araya toplayalım,

$$^{(23)} TDY_t = gv_t + kdv_t + ddv_t$$

$$^{(24)} KFA = AK_A \cdot TDY_t + c - \Pi_{mA} (gev_k - gev_t) - \Pi_{mA} \cdot mdv_k$$

(t) ve (k) ülkeleri arasında bulunan gelir/kurumlar vergisi farkını belirleyelim,

$$^{(25)} GeVF_A = gev_k - gev_t$$

⁽²⁵⁾ 'i ⁽²⁴⁾ 'de değerlendirelim.

$$^{(26)} KFA = AK_A \cdot TDY_t + c - \Pi_{mA} \cdot GeVF_A - \Pi_{mA} \cdot mdv_k$$

$$^{(27)} KFA = AK_A \cdot TDY_t + c - \Pi_{mA} \cdot (GeVF_A + mdv_k)$$

Bu durumda bir mali yükümlülük parametresi olarak (α) değeri belirleyelim.

(α) parametresi dönem içinde değişebilir ancak rahatlıkla anlaşılacağı üzere veri zamanda sabittir. Bu durum bize modelin L'agrange ile çözümünü aşamasında yardımcı olacaktır.

$$^{(28)} \alpha_A = GeVF_A + mdv_k$$

$$^{(29)} KFA = AK_A \cdot TDY_t + c - \Pi_{mA} \cdot \alpha_A$$

Model için yapılan önermeyi hatırlarsak;

$$h_0 \rightarrow KFA \leq 0$$

$$h_1 \rightarrow KFA > 0$$

h_0 'ın belirlenen güven aralığında kabul edilmesi ile α_A arasında pozitif, TDY_t arasında negatif korelasyon olduğu net bir şekilde gözlenmektedir.

Karar fonksiyonunun hangi değerlerde işaret değiştirdiğinin ve dolayısı ile h_0 'ın red edildiğinin belirlenmesi için modelimizin ⁽²⁹⁾'da bulunan veriler uyarınca türevinin alınması gerekmektedir.

Bu durumda transfer fiyatlamasının (t) ülkesi kamu maliyesi yönünden hangi durumda kabul edilebilir olduğu tespit edilebilecektir.

Sonuç olarak; farazi (t) ülkesinin, dış ticaret mevzuatının, eşya kıymetini belirleyen yasa maddelerinin 4458 sayılı kanununun 23 ila 31. maddelerinde belirlendiğini varsayalım.

Yukarıda açıkladığımız modelimiz bu farazi 4458 sayılı kanununun 23 ila 31. maddelerinin hangi durumlarda–hangifiyataralığında–gözardı edildiği halde (t) ülkesinin kamu maliyesinin bu durumdan zarar görmeyeceği aksine, muhtemelen, yarar sağlayacağını tespit edebilmemizi sağlayacaktır.

Son olarak, modelimizin bu konunun yarısını teşkil ettiği, merkez ülkeden yatırım/iştirak'e uluslar arası piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyatla satılması durumunun da muhtemel ihracat teşvikleri ve katma değer vergisi iadesi yönünden incelenmesi gerektiği açıktır.

Konuyu bu açıdan daha sonra ele almak niyetindeyiz.

Dolaylı vergi yükü arttıkça merkez kuruluş açısından transfer fiyatlaması yolu ile kaynak transferinin yapılabilirliği azalmaktadır.

Sonuç

Modelleme bölümünü özetleyecek olursak;

(t) ülkesinde yerleşik merkez kuruluş açısından, (t) ülkesi mevzuatının dış ticarete konu eşya için öngördüğü dolaylı vergi yükü arttıkça merkez kuruluş açısından transfer fiyatlaması yolu ile kaynak transferinin yapılabilirliği azalmaktadır. Bununla beraber, (t) ülkesi mevzuatının öngördüğü gelir/kurumlar vergisi yükü ile (k) ülkesi mevzuatının öngördüğü gelir/kurumlar vergisi farkının artması ve (k) ülkesi mevzuatının ülkeden dışarıya transfer edilecek karlar için öngördüğü vergi oranı artması transfer fiyatlaması yolu ile kaynak transferi yapılabilirliğini arttırmaktadır.

Yukarıda verilen model (t) ülkesi kamu maliyesi

açısından da bize bilgi verebilecektir. (t) ülkesinde yerleşik merkez kuruluşun (k) ülkesindeki iştirakinden kar transferi yapması ve merkez ülke kuruluşunun gelir/kurumlar vergisi matrahını arttırması doğal olarak (t) ülkesi maliyesi açısından bir gelirdir.

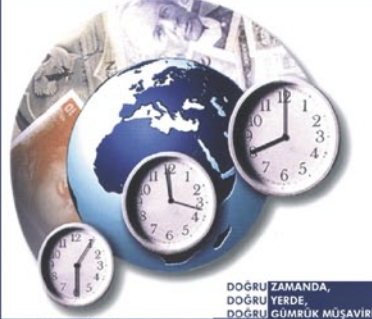
Küreselleşme sürecinin yarattığı sorun daha geniş kitleleri etkilemeden çözüm arayışına girmek gerekliliğini öngörüyoruz.

Ancak şuna dikkat edilmelidir ki açık ve mevzuat hükümlerinden kaçınmadan yapılan bir kar transferinde, karın yaratıldığı (k) ülkesi mevzuatı gereğince elde edilmiş karın gelir/kurumlar vergisi verilecektir ve buna ek olarak yurt dışına kaynak transferine öngörülen kısıtlamalar gereğince hareket edilecek ve vergiler de ödenecektir. Ezcümle, ulusal sermayeli kuruluşun başka ülkede de olsa elde ettiği karın bir kısmının orada bırakılması gerekecektir.

Ülkemiz kuruluşları dünyanın birçok yerinde çeşitli iş ilişkileri yürütmektedirler. Kalkınmamızın ve zenginleşmemizin bir sonucu olarak da artık yurt dışında Türk yatırımları deyince aklımıza sadece müteahhitlik hizmetleri veya taşeron işler gelmemektedir. Yurtdışında fabrika alan veya orada yatırım yapan pek çok milli kuruluşumuz bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bahsi geçen kuruluşların ülke dışındaki iştirakleri ile aralarındaki alıcı/satıcı ilişkisinin bugün değilse bile yakın gelecekte sorun teşkil etmeye aday olduğunu düşünmekteyiz.

İşte bu noktada Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi küreselleşme sürecinin yarattığı sorun daha geniş kitleleri etkilemeden çözüm arayışına girmek gerekliliğini öngörüyoruz.

Modelde ifade edilen hesaplamaların her ülke için ayrı ayrı yapılması gerektiğini ve bunun uzmanlık ve yoğun çalışma gerektiren bir iş olduğunun bilincindeyiz. Ancak sonuçta Meursing Tablosu gibi yüzdesel olarak hangi aralıkta mevzuatın cevaz verdiği gümrük kıymeti belirleme yöntemlerinin kamu maliyesinin daha fazla gelir elde etmesi amacıyla göz ardı edilebileceğini gösterir bir yapı oluşturulabilecektir.

DOĞRU ZAMANDA,
DOĞRU YERDE,
DOĞRU GÜMRÜK MÜŞAVİRİ

SEÇİMİNİN AVANTAJINI YAKALAMAK..

promete lojistik grup

www.prometegumruk.com

(0216) 313 43 43

GÜMRÜKLERİ DANIŞMANLIK HAVA TAŞIMACILIĞI DENİZYOLU TAŞIMACILIĞI KARAYOLU TAŞIMACILIĞI DEPO VE ANTREPÖ HİZMETLERİ FUAR VE SERGİ ORGANİZASYONLARI TEŞVİK VE TEMİNAT İŞLEMLERİ BAKANLIKLAR NEZDİNDE TAKİP EDİLEN HİZMETLER

ŞUBELER

ANKARA

Çetin Emek Bulvarı 6. Cad. 75/12

Aşağıöveçler-ANKARA

Tel: (0312) 473 51 86

Fax: (0312) 473 51 87

İZMİR

Kıbrıs Şehitleri Cad. No:46

Kat:3 D:9 Alsancak - İzmir

Tel: (0232) 422 51 48

Fax: (0232) 422 54 94

MERSİN

Cami Şerif Mah. 5217. Sok.

Kat: 3 No: 8 MERSİN

Tel: (0324) 238 63 11

Fax: (0324) 238 63 13

DENİZLİ

Saraylar Mah. 2. Ticari Yol

No: 10 DENİZLİ

Tel: (0258) 264 31 25

Fax: (0258) 261 49 98

promete lojistik grup

www.prometegumruk.com

Unsped Group

Havayolu Kargo

Karayolu
Taşımacılık Hizmetleri

Türkiye Dahilindeki
Tüm Adreslere
Ulaşım Dağıtım

11.500 m2 Gümrüksüz
6.600 m2 Gümrüklü
Depolar

22 İde Gümrük
Müşavirliği

Deniz ve Hava Nakliyede
Komple ve Parsiyel
Forwarder Hizmeti

3.500'ü Aşkın
Yetişmiş Personel

UNSPED PAKET SERVİSİ KIBRIS ŞTİ.LTD.
Taşkınköy Mah. Dr. Fazıl Küçük Bulvarı
D469 Lefkoşe

UNSPED GROUP SRL.
Sediul SOCIAL: Arad, STR ABRUD, NR 3,
ROMANYA

UNSPED GROUP
Haskova şehri sok. Preslav 24 K4
BULGARİSTAN
UNSPED GROUP
OTTO HAHN-STR.5 HALLE A34123
KASSEL/ALMANYA

İSTANBUL MERKEZ
Ambarlar Cad. 6/B Blok 34015 Zeytinburnu / İstanbul
Tel : +90 212 413 22 22 Fax : +90 212 414 02 00
<http://www.unsped.eu>
<http://www.ups.com.tr>